

ON THE USE OF THE COMPOUND PAST IN ISTRO-ROMANIAN

IONUȚ GEANĂ

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române /
Facultatea de Litere, Universitatea din București

Abstract. This article deals with the syntactic behaviour of the compound past tense of the indicative in Istro-Romanian. Using both generative grammar, and standard Romanian geolinguistics and dialectology bibliography, I will show the distribution of Istro-Romanian compound past based on examples excerpted from the literature (which are also backed by recordings I made myself in June 2016). After a brief presentation of compound tenses in Istro-Romanian, a preliminary discussion regards the word order and the changes this tense triggers in Istro-Romanian. Comparisons will be made primarily with Daco-Romanian, but also with other Eastern Romance or Croatian/Slavic (as consequences of long-time language contact).

Keywords: Istro-Romanian, auxiliary verbs, compound past, interpolation, auxiliary selection

1. Introduction¹

The linguistic study of the Istro-Romanian variety (hereinafter referred to as IR) has not been the focus of thorough research until the 19th century, most notably Ioan Maiorescu in 1874, or Weigand in 1894, and then continuing in the 20th and 21st c. Spoken in the Istria Peninsula in today's Croatia (excluding diaspora), Istro-Romanian forms two (once large) groups: the northern group – the village of Žejane, and the southern group made of several villages, most prominently Šušnjevića. The distance between the two areas is roughly 50 km, in what today is an administrative border. Istro-Romanians live at the Croatian-Italian border, in a multi-ethnic and multilingual environment and language contact especially with Croatian is widely accepted (for details, see Caragiu Marioțeanu 1977: 213–215, Kovačec 1984: 550–554, Vrzić and Singler 2016: 51).

Typologically, it is an Eastern Romance variety, alongside Daco-Romanian, Aromanian and Megleno-Romanian. The name to designate their language differs according to the region; it is usually a word derived from the name of the community or village where they live, thus those of the northern group call it *Zheyanski* [ʒeʲʌnski], whereas in the south, they call it *Vlashki* [ˈvlaʃki] (for current research, see Vrzić and Singler 2016: 51–55). The term *Istro-Romanian* (for both the language and the population) has been culturally established, mainly to show its connection to Romanian; traditionally, it has been considered a dialect of Romanian (Caragiu Marioțeanu 1977: 213, Kovačec 1984: 550–551). In the sense of this article, the word *language* refers to what Istro-Romanians speak, and has no intention whatsoever of going into the language/dialect dispute.

This article proposes a closer look at word order in Istro-Romanian not as a whole, but in the way it uses auxiliary verbs in the compound past tense of the indicative. Comparisons will be made primarily with Daco-Romanian (namely the variety spoken in today's Romania), but also with other linguistic systems (mostly Croatian, or Slavic, in general). The examples are excerpted from Sârbu and Frățilă (1998), as they include both the north and the south IR varieties and they are rather recent: in 1982 in Žejane and Šušnjevića (texts from pages 45–69), in 1992 in Žejane (pages 70–88), 1994 in Žejane (pages 89–106), 1995 in Žejane (pages 107–144), 1996 in Žejane (pages 145–78).

¹ This work was supported by a grant of the Romanian National Authority for Scientific Research and Innovation, CNCS – UEFISCDI, project number PN-II-RU-TE-2014-4-2523, title of the project: *Balkan-Romance Convergences in South-Danubian Romanian Dialects (BALKROM)*.

2. Simple and Compound Tenses in Istro-Romanian

The IR verb system is similar to other Romance, particularly Eastern Romance. According to bibliography (Caragiu Marioțeanu 1977: 223–227, Kovačec 1984: 573–579, Sârbu and Frățilă 1998: 25–27), the most important innovation in the IR verb system is the aspect category, said to be loaned from Croatian (possibly Slovenian) (Kovačec 1971: 143). As to the distribution of finite and non-finite verb forms in IR, the terminology differs slightly.

There is current agreement on the existence of three non-finite verb forms: the infinitive (the so-called ‘short’ infinitive, typical for Eastern Romance), the gerund (with the special ending *-a*, like in Aromanian), and the participle (used in compound tenses, in the passive, and as verbal adjectives). The supine is not attested in most sources, but current work carried out by Dragomirescu (2016b) identifies that IR does have a supine form (with similar and different values as compared to Daco-Romanian), as proved by corpus analysis.

The simple tenses in IR, according to Sârbu and Frățilă (1998: 25–27) are the present and imperfect indicative, the synthetic present conditional and the imperative. There is no present subjunctive *per se* (except for special forms of the verb *fi* ‘be’), as the values of this tense are expressed using the present indicative preceded either by the conjunction *se* (inherited from Lat. *si*), or by the conjunction *neca* (from Croatian *neka*). The past subjunctive is not attested. Neither are non-standard future or conditional forms, but this article does not take a close look at periphrastic constructions, others than those attested in the literature.

Compared to Daco-Romanian, Istro-Romanian does not have as many compound tenses. Nevertheless, the auxiliaries used in the two varieties are the same: *(a)vε²* ‘have’, *vrε* ‘will’ for tenses of the indicative and the conditional; and *fi* ‘be’ for the passive voice. Thus, according to Sârbu and Frățilă (1998: 25–27), the compound tenses in IR are:

- for the indicative: the compound past, formed with the auxiliary *(a)vε* ‘have’ and the participle of the lexical verb; and the future, made up of *vrε* ‘will’ and the infinitive of the lexical verb (the same with standard future indicative in Daco-Romanian);

- for the conditional: the analytical present of the conditional (alongside a synthetic present conditional form, like in Aromanian) made up of the imperfect indicative of *vrε* ‘will’ and the infinitive of the lexical verb *rεș, rεi, rε, rεn, rεt, rε cântă*, and the past conditional which can be formed using two morphological patterns: either the present conditional of *fi* ‘be’ and the infinitive of the lexical verb, e.g. *rεș, rεi, rε, rεn, rεt, rε fost cântă*, or the imperfect indicative of *vrε* ‘will’ and the participle of the lexical verb, e.g. *rεș, rεi, rε, rεn, rεt, rε cântât*.

3. The Compound Past in IR

The morphology of IR compound past of the indicative is similar with Daco-Romanian and, in fact, to most of Romance: the auxiliary *(a)vε* ‘have’ in the present and the participle³ of the lexical verb. The peculiarity of contemporary IR among Eastern Romance, at least, is the order of the formatives. Thus, AUX+PART and PART+AUX are both attested in IR (see also Dragomirescu 2016a and Dragomirescu and Nicolae, this volume):

- (1) *Af⁴* *fost* *colε?*
 have.2PL been there
 ‘Have you been there?’

(Sârbu and Frățilă 1998: 45)

² In writing IR, I will use the phonetic transcription as traditionally used in Romanian dialectology, following Caragiu Marioțeanu *et al.* 1977, Rusu (ed.) 1984, Sârbu and Frățilă 1998, a.o.

³ Just like Daco-Romanian, IR does not have a ‘present’ participle. The participle form is the equivalent of past participle in other Romance languages that do differentiate present from past participle.

⁴ All words written in bold or italic letters in all examples are my emphasis; they do not appear in their sources. Also, the translation into English is my work, except the examples taken from Zegrean (2012). The source is indicated after the translation for the purpose of an easier reading.

- (2) **Fost-a** o votę la noi un uom. (Sârbu and Frătilă 1998: 46)
 been-has a time at us a man
 “There was this man once in our community”

Moreover, even in the same compound (3a,b) or complex sentence (3c,d), both AUX+V and V+AUX orders are in use:

- (3) a. **Fost-am** șase (...) și io sām âns încă-**ăm** ramăs.
 been-have.1.PL six and I am alone still-have.1SG remained
 “We were six kids and I am the only one still alive” (Sârbu and Frătilă 1998: 47)
- b. **Io 1-ăm načinit** așă ân căsa pre
 I him-have.1SG arranged like.this in house.DEF on
fir și dormit-a ân o cămbrița. (Sârbu and Frătilă 1998: 46)
 hay and slept-has in a little.room
 “I arranged some hay in the house so that he can sleep in a little room”
- c. **Zis-ăv** ke nu le-ă **fost** răče. (Sârbu and Frătilă 1998: 46)
 said-has that not them-has been cold
 “He said they weren’t cold”
- d. **Ie isto-așă ujeit iaco pripovedui de mânt’e**
 he the.same-like.that used.to a.lot talk of more.before
cum fost-a-n **Jeian** și **cum a** că **Jeianu postanit**.
 how been-has-in Žejane and how has like Žejane become.PART
 “He used to talk a lot about the old times, what Žejane was like and what has become of it” (Sârbu and Frătilă 1998: 110–111)

Zegrean (2012: 152–158) notices an asymmetry as to the use of the first and second person perfect auxiliaries vs the third person (singular and plural) auxiliary, in the sense that the 3rd person compound past auxiliaries is enclitic to the participle, unlike the other persons, at least in unmarked positions (the paradigm as obtained from her informants). Also, the 3rd person singular auxiliary *a* is the only one that does not stand VP ellipsis, as in (5), since it needs a different phonological realisation for VP-ellipsis to be possible, as in (4a,b):

- (4) a. **Pac, zis, neca dorme cu toț. E și-atunče**
 then said[he] SUBJ sleep.3SG with all and and-then
pac s-ău ie cu noi (Sârbu and Frătilă 1998: 46)
 then SE-has he with us
 “And then he said he should sleep at our place. Which he did [sleep]”
- b. **Cum ăm io cuvintăt, ău și ie.**
 how have.1.SG I said has.AUX also he
 “As I said, so did he” (Sârbu and Frătilă 1998: 48)
- (5) **Če mes-a az Goran ân Trst? Mes-a. / *A. / V-a.**
 Q gone-has today G. in Triest gone-has /*has /v-has
 “Did Goran go to Triest today? Yes, he did” (Zegrean 2012: 157)

With regard to the type of the element which can be inserted between the auxiliary and the lexical verb (or the lexical verb and the auxiliary, for that matter), following Dragomirescu and Nicolae (2016) and references therein, I will show the situations of interpolation currently attested for Istro-Romanian. In the sense of this paper and particularly this analysis, all examples of interpolation in IR will mean anything of the sort AUX – XP – V. Thus, according to the nature of XP, I have identified the following situations⁵:

⁵ As a matter of fact, the entire word order in IR is rather peculiar and different from both Daco-Romanian. Within the abovementioned project, we are currently working on drawing a sketch of word order in IR.

(a) subject

- (6) a. *Din* *cește* *trei* *selișt* *ke-i* *o* *vrēme* *când* *ăv* *âncă*
 of these three villages that-is a time when has even
Maria Tereziie **fost.** (Sârbu and Frățilă 1998: 45)
Maria Theresa been
 “In these three villages, Maria Theresa herself was once here”
- b. *Cum* **ăm** *io* *cuvintât,* **ău** *și* *ie.*
 how have.1.SG I said has.AUX also he
 “He spoke just like me” (Sârbu and Frățilă 1998: 48)
- c. *Și* *cum* *li* **s-ăv** *muiăra* **kemât?**
 and how his.DAT.POS refl-has.AUX woman.DEF called
 “What was his wife’s name?” (Sârbu and Frățilă 1998: 48)

(b) predicative

- (7) *Când* **ăm** *de mic* **fost** *ăm* *morșit* *blăya* *păște*
 when have.1.SG of little been have.1.SG used cattle feed
 “When I was a child, I used to take the cattle to the pasture” (Sârbu and Frățilă 1998: 45)

(c) clitic pronoun

- (8) **Pročinit-ne-ăm** *și* *durmit-a.* (Sârbu and Frățilă 1998: 47)
 changed-us.REFL-have.AUX and slept-has
 “We changed our clothes and he went to bed (to sleep)”

(d) adverbials:

– of place (and other types, not given here, but attested)

- (9) *Și* *pac* **a** *la* *noi* **verit.** (Sârbu and Frățilă 1998: 46)
 and then has to us come.PART
 “And then he came to our place”

– clitic adverb

- (10) *Pac* **ău** *tot* **slikeit** *Jeiănu.* (Sârbu and Frățilă 1998: 48)
 then has.AUX all photographed Jeiăn
 “And then he took photographs of the entire Jeiăn”

(e) more than one constituent

- (11) a. **A** *mai vișe* *cu* *ie* **fost colē.** (Sârbu and Frățilă 1998: 48)
 has.AUX more with him been there
 “He stayed with him there more time”
- b. **Ăm** *și* *vișe* *vrēme* *colē-n* *codru* **fost.**
 have.1.SG also more time there-in forest been
 “I also stayed more time there in the forest” (Sârbu and Frățilă 1998: 45)
- c. *Io* **ăm** *a* *meă* *dița* **ânvefât** *lucră.*
 I have.AUX GEN my children learned .PART work.INF
 “I taught my children how to work” (Sârbu and Frățilă 1998: 110)

(f) parenthetical elements

- (12) *E io ăm, zice, ăntrebăt și-n pod.*
 and I have.aux says asked and-in attic
 “And I asked, he says, even in the attic” (Sârbu and Frățiță 1998: 46)

With the exception of clitic pronouns, as in (8), in all the examples with interpolation excerpted from the literature, I have not identified any examples with the order V – XP – AUX. It goes without saying that the compound past in IR is highly heterogeneous, not only morphologically (AUX+V, V+AUX), but also phonologically (as in (5)). To date, there is little data available as to the information structure of IR, and even some general features are difficult to predict. Further field work will deal with this issue.

A different situation as to the use of compound past in IR is auxiliary selection. In line with Daco-Romanian⁶ (and the rest of Eastern Romance), for a certain category of unaccusative verbs, the auxiliary *fi* ‘be’ can be used. However, there is no consistent use of the compound past with the auxiliary *fi* ‘be’ (if any), which makes it, similar to Daco-Romanian, more like periphrastic constructions than compound past forms per se:

- (13) a. *De mil'âr devetsto dvaiset și ur io sân nascut.*
 since thousand nine.hundred twenty and one I am born
 “I am born in 1921” (Sârbu and Frățiță 1998: 56)
 b. *Io sâm Miculić Biserca. Rodita sâm ân Jaiăn.*
 I am Miculić Biserca born.FEM am in Žejane
 “I am Miculić Biserca. I am born in Žejane” (Sârbu and Frățiță 1998: 145)

The interpretation pointed out for Daco-Romanian by Dragomirescu and Nicolae (2013) stands for IR as well, in the sense that the compound past with the auxiliary (*a*)*ve* ‘have’ refers to a past completed action, whereas the compound past with the auxiliary *fi* ‘be’ (if any) shows incomplete actions, states or results/consequences of a recently completed action.

A situation that differs from Daco-Romanian is the non-agreeing participle in a *fi* ‘be’ compound past construction (masculine plural in (14a) and feminine singular in (14b)), as attested in examples from bibliography:

- (14) a. *Ăs tudi priiătel' verit din Șvițarsca*
 are also friends come.PART.SG from Switzerland
la mev căie. (Sârbu and Frățiță 1998: 111)
 at my father
 “Friends from Switzerland have come to my father, too”
 b. *Fil'a-i cu ie verit.* (Sârbu and Frățiță 1998: 173)
 daughter.DEF-is.AUX with him come.PART.SG
 “My daughter has come with him”

However, since the texts I consulted and my field work did not provide too many examples, the characteristics of the auxiliary *fi* ‘be’ for compound past is yet to be researched.

4. Conclusions

Although highly heterogeneous, the compound past tense of the indicative in Istro-Romanian provides interesting data as to how Eastern Romance functions. As shown above, the main auxiliary to form the compound past is (*a*)*ve* ‘have’, although there are attestations (relics?) of constructions with the auxiliary *fi* ‘be’; however, due to insufficient data, we can claim that there is no (consistent) auxiliary selection in IR.

⁶ For a detailed discussion for Daco-Romanian, see Dragomirescu and Nicolae 2013.

The word order in sentences containing a compound past form is peculiar both among Romance, and among other Romanian dialects. This word order (and IR linearity, in general) is not triggered by the use of the compound past, rather it concerns the entire IR system, to be dealt with in future research. However, compared to Daco-Romanian (which prefers the V+AUX order), Istro-Romanian seems not to discriminate between AUX+V, and V+AUX orders, making very good use of both in all contexts (main clause/embedded, theme/rheme position, etc.).

Interpolation is another interesting fact about IR. In this case, the V+AUX order seems to be better ‘fixed’, in the sense that the bibliography showed only examples with clitic pronouns interpolated between the lexical verb and the auxiliary. The AUX+V order, on the other hand, proved much more permissive, allowing for basically anything to be interpolated (external arguments, internal arguments, adjuncts, even parenthetical elements).

REFERENCES

- Caragiu-Marioțeanu, M., 1977, “Dialectul istroromân”, in: M. Caragiu-Marioțeanu, Șt. Giosu, L. Ionescu-Ruxăndoiu, R. Todoran, 213–230.
- Caragiu-Marioțeanu, M., Șt. Giosu, L. Ionescu-Ruxăndoiu, R. Todoran, 1977, *Dialectologie română*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Dragomirescu, A., 2016a, “Inversiunea auxiliarului în istroromână. O abordare cantitativă și comparativă”, 4th Conference on Theoretical and Applied Linguistics, Transilvania University of Brașov, 21–23 September.
- Dragomirescu, A., 2016b, “Supinul din istroromână”, *Limba română* (in press).
- Dragomirescu, A., A. Nicolae, 2013, “Urme ale selecției auxiliarului de perfect compus în română”, in: D.O. Cepraga, C. Lupu, L. Renzi (eds), *Hommages offerts à Florica Dimitrescu et Alexandru Niculescu*, București, Editura Universității din București, 338–352.
- Dragomirescu, A., A. Nicolae, 2016, “O trăsătură sintactică a românei vechi păstrată în istroromână: interpolarea”, *Limba română* (in press).
- Kovačec, A., 1984, “Istroromâna”, in: V. Rusu (ed.), *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Scrisul Românesc, 550–591.
- Maiorescu, I., 1874, *Itinerar în Istria și vocabular istriano-român (Din manuscriptele comune)*, Iași, Goldner.
- Rusu, V. (ed.), 1984, *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Scrisul Românesc.
- Sârbu, R., V. Frățilă, 1998, *Dialectul istroromân*, Timișoara, Armacord.
- Vrzić, Z., J. V. Singler, 2016, “Identity and language shift among Vlashki/Zheyanski speakers in Croatia”, in: V. Ferreira, P. Brouda (eds), *Language Documentation & Conservation Special Publication No. 9 (January 2016): Language Documentation and Conservation in Europe*, 51–68.
- Weigand, G., 1894, “Istriches”, *Erster Jahresbericht des Instituts für rumänische sprache (Rumänisches seminar) zu Leipzig*, Leipzig, Johann Ambrosius Barth (Arthur Meiner), 122–155.
- Zegrean, I.-G., 2012, *Aspects on the Syntax of Istro-Romanian* (PhD Thesis), Università Ca’Foscari, Venezia, Italy.

ADVERBUL CLITIC MAI CA PARTICULĂ ADITIVĂ

ION GIURGEA

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române

Abstract. I discuss the semantics of the Romanian clitic adverb *mai*. I follow Donazzan and Mardale's (2010) characterization of *mai* as an additive particle operating on events, but I show that it is not limited to the temporal domain. I present various readings of *mai* as particular instances of the additive use, depending on the choice of the parameter by which the at-issue event differs from the antecedent/presupposed event (this parameter can be the time interval, but also a participant to the event, the location, etc.). I further show that the antecedent event is not necessarily presupposed to be true, but can also be salient in the context as a possibility, which account for a reading considered problematic by Donazzan and Mardale. Finally, I point out two readings that cannot be subsumed under the additive use: the attenuative reading and the spurious use in exclamatives.

Keywords: additive, clitic adverb, semantics, Romanian

Adverbul clitic (sau „semiadverbul”) *mai* a fost descris ca un adverb aspectual ce marchează continuitatea și repetiția (v. Reinheimer Rîpeanu 2004). Donazzan și Mardale (2010) l-au caracterizat ca o particulă aditivă în domeniul evenimentelor, având în vedere tot aceste două valori, continuativă și iterativă, motiv pentru care continuă să-l numească „adverb aspectual”¹. Caracterizarea semantică generală pe care Donazzan și Mardale o dau lui *mai* este următoarea: *mai* introduce, ca o presuposiție, existența unui alt eveniment identic cu cel asertat, cu excepția timpului său („the presupposition of *mai* is characterized as the existence of (at least) another event which is identical to the asserted one except for its running time” – Donazzan și Mardale 2010: 261). În cele ce urmează, voi arăta că această caracterizare este prea restrictivă. Putem da seama de cele mai multe dintre folosirile lui *mai* dacă îl considerăm o particulă aditivă, care însă nu se limitează la domeniul timpului. De asemenea, cum citirile de repetiție și continuitate rezultă din interacțiunea aspectului verbului cu presuposiția introdusă de *mai*, fără ca *mai* însuși să fie limitat la un anumit aspect sau să introducă o anumită trăsătură aspectuală, nu este potrivit să-l numim adverb aspectual.

Faptul că *mai* contribuie la sens cu o presuposiție, lăsând partea asertată a propoziției neschimbată, este indicat de aplicarea testelor obișnuite, în (1). Același lucru este valabil și pentru adverbele de repetiție *iarăși*, *din nou*, adverbul de continuitate *încă* și particula aditivă *și*:

- (1) a. *A mai nins* → A nins și altă dată
b. *A mai nins?* → A nins și altă dată
c. *N-a mai nins* → A nins și altă dată
d. *Dacă a mai nins, nu e bine* → A nins și altă dată
- (2) a. *Iarăși s-a supărat* → S-a supărat și altă dată
b. *Iarăși s-a supărat?* → S-a supărat și altă dată
c. *Dacă iarăși s-a supărat, nu e bine* → S-a supărat și altă dată
- (3) a. *A venit și Ioana* → $\exists x, x \neq \text{Ioana}, x \text{ a venit}$
b. *A veni și Ioana?* → $\exists x, x \neq \text{Ioana}, x \text{ a venit}$
c. *Dacă a venit și Ioana, nu e bine* → $\exists x, x \neq \text{Ioana}, x \text{ a venit}$
- (4) a. *Încă citește* → A citit și la un moment precedent
b. *Încă citește?* → A citit și la un moment precedent
c. *Dacă încă citește, nu e bine* → A citit și la un moment precedent

¹ Termenul „aditiv” a fost aplicat lui *mai*, independent, și de Giurgea (2010/2011), care vorbește de un „aditiv temporal” (*temporal additive*), o caracterizare în mare echivalentă cu cea dată de Donazzan și Mardale (2010).

În toate aceste cazuri, presupoziția se obține din propoziția dată, înlocuind o parte a ei cu o variabilă legată existențial, diferită de partea respectivă – în (3), este vorba de alt participant; *altă dată* (v. (1)–(2)) implică un alt eveniment, cu aceeași participanți ca cel asertat/în discuție, dar distins prin intervalul de timp pe care-l ocupă; în (4), este vorba tot de un eveniment de acest tip, care include un moment de timp diferit de cel al evenimentului asertat/în discuție, și este o parte a evenimentului asertat/în discuție, în eventualitatea că acest eveniment există.

În cazul lui *mai*, modul de a obține presupoziția nu se limitează doar la timp, ca în cazurile (2)–(4), ci există posibilitatea și ca evenimentul presupus, pe care îl vom nota e' , să difere de evenimentul asertat/în discuție, pe care îl vom nota cu e , și printr-un participant, păstrând aceleași coordonate spațio-temporale ((5) redă unul din sensurile propoziției *au mai venit*; partea variabilă poate fi și timpul, dar ne interesează citirea în care partea variabilă este subiectul verbului):

- (5) *Au mai venit* = Au venit și alte persoane
 Aserțiune: niște persoane x au venit la momentul t în locul l
 Presuppoziție: $\exists y \neq x$ astfel încât y a venit la momentul t în locul l

Așadar, câmpul semantic acoperit de *mai* este mai larg decât cel al adverbilor de repetiție și continuitate, asemănându-se mai degrabă cu cel al particulei focale aditive *și*.

Numind partea care diferă între presupoziție și conținutul propozițional în discuție „parte variabilă”, să observăm că această parte variabilă poate avea diferite roluri tematice (pentru (5), putem presupune rolul compozit Agent+Pacient, v. Ramchand 2008): Agent în (6)a, Temă în (6)b, Locație în (6)c, Destinatar în (6)d.

- (6) a. *Au mai vorbit* = Au vorbit și alte persoane
 b. *Mai vreau* = Vreau și alte lucruri
 c. *Mai sunt pixuri ACOLO* = Sunt pixuri și acolo [context: cineva caută pixuri]
 d. *I-am mai dat MONICĂI caseta* = I-am dat și Monicăi caseta

Când partea variabilă este exprimată, ea poartă accent focal (indicat cu majuscule în exemple), cum se poate vedea din (6)c–d. Mai mult, adesea apare modificată de particula focală aditivă *și* (faptul că aceste exemple nu sunt simțite ca pleonasme s-ar putea datora statutului foarte gramaticalizat, aproape de centru funcțional, al lui *mai*, reflectat în apartenența sa la complexul verbal):

- (7) a. *Mai este și DEȘTEAPTĂ*
 b. *La competiție au mai participat și CROAȚIA, ARGENTINA, NORVEGIA*
 c. *Mai cântă și la VIOARĂ*

În exemplele (7), ca și (6)c, este clar că nu există vreo deosebire temporală între presupoziție și conținutul în discuție (în (7)a, inteligența este adăugată altor calități pe care persoana le are, ca trăsături permanente; în (7)b, participarea la aceeași competiție presupune același interval de timp al evenimentelor, intervalul în care s-a desfășurat competiția; în (7)c, este vorba de niște predicate habituale atribuite subiectului, toate valabile în momentul prezent: *el cântă la pian, la vioară* etc.).

Mai diferă de *și* în primul rând distribuțional: după cum se știe, *mai* apare întotdeauna în interiorul complexului clitic din jurul verbului (v. Dobrovie-Sorin 1994, Barbu 1999, Reinheimer Rîpeanu 2004, GALR I: 587, Giurgea 2010/2011, Mîrzea-Vasile 2012, 2014), pe când *și* apare în fața constituentului care reprezintă ceea ce am numit „parte variabilă”, constituent care este în general marcat cu accent focal – de unde termenul de „particulă focală”. Atunci când constituentul modificat de *și* nu poartă accent focal, avem de-a face cu prezența a ceea ce se numește *second occurrence focus* – există un alt focus, marcat prin accent focal, iar „complementul” său, adică restul propoziției, care este dat în context (așa-zisul „fundal” – *background*), cuprinde la rândul său o structură *focus – fundal*, iar acest focus este cel modificat de aditivul *și*:

- (8) [Context: Mi se pare că cineva a adus și flori, pe lângă cadou, dar nu știu cine]
MARIA a adus și flori.

[Focus 1 Maria] [Fundal 1 λx. [Focus 2 și flori] [Fundal 2 λy. x a adus y]]

Mai nu doar că nu cere ca partea variabilă să poarte accent focal, dar chiar admite neexprimarea părții variabile – v. (5), (6)a,b – ceea ce este de neconceput pentru *și*.

Într-un exemplu ca (9), în care predicatul este dat, iar partea variabilă este timpul, putem avea accent focal pe copulă, ceea ce poate fi interpretat ca indicând focus pe timp (copula exprimând prezentul), dar putem tot atât de bine să avem accent pe predicat, v. (9)b (care poate fi interpretat ca accentuare neutră, fiind pe ultimul cuvânt prozodic al frazei):

- (9) a. *Mai ESTE bolnav* [Context: Cum o mai duce cu sănătatea?]
 b. *Mai este BOLNAV* [Context: Nu poate veni, fiindcă mai este BOLNAV]

Așadar, se pare că accentuarea din (9)a nu reprezintă accent focal pe timp, ci reprezintă focus pe afirmație, sau *verum focus* (v. Höhle 1992, Lohnstein 2016), legitimat de prezența în context a chestiunii stării de sănătate a persoanei respective, care activează informația (cunoscută de ambii participanți la dialog) că x era bolnav în trecutul apropiat.

Un caz în care partea variabilă nu este accentuată este tipul ilustrat în (10): evenimentul asertat se deosebește de cel presupus prin Temă, dar Tema este descrisă printr-un concept nominal care se aplică și Temei evenimentului presupus (aici, *poezie*; în presuposiție putem avea o caracterizare mai precisă, de ex. *Luceafărul*, *Glossa*); întregul conținut descriptiv al Temei fiind dat, el este „deaccentuat”:

- (10) *Mai ȘTIE o poezie*
 Presuposiție: știe anumite poezii

În acest caz, diferența dintre evenimente, dată de diferența (la nivel de entitate a) Temei, este arătată de *mai*; dacă vrem să dăm o parafrază cu *și* aditiv, Tema trebuie modificată printr-un determinant alternativ:

- (11) *(Mai) știe și ALTĂ poezie*

Particula focală care este echivalentă lui *mai* în acest caz, și se atașează, tot așa, părții variabile (Tema) este *încă*:

- (12) *Știe ÎNCĂ o poezie*

Accentuările din (11) și (12) sunt așteptate întrucât atât *poezie*, cât și *a ști* sunt date în context. Neașteptată este accentuarea verbului în (10). Cum diferența față de conținutul propozițional presupus este semnalată de *mai*, se poate presupune că el ar trebui să primească accentul însă, datorită caracterului clitic, accentul este transferat pe centrul prozodic al complexului verbal, care este verbul (forma *știe*, în cazul de față). Firește, dacă Tema, chiar dacă reprezentată printr-un indefinit, este caracterizată prin altă proprietate decât în presuposiție, deaccentuarea ei nu are loc, propoziția păstrând accentuarea neutră, cu accent nuclear pe ultimul cuvânt prozodic:

- (13) [Context: vorbitorul a adus diferite scaune] *Mai aduc un FOTOLIU.*

Când *și* apare în complexul verbal, partea variabilă trebuie să conțină predicatul exprimat de verb (este fie verbul, fie un grup mai mare conținând verbul) – nu poate fi doar timpul, sau vreun participant la eveniment:

- (14) *El și compune muzică*
 ≠ *El compune muzică și acum*
 = (cu accentuarea *el și COMPUNE muzică*) El compune muzică, pe lângă alte activități în care este implicată muzica (de pildă, interpretarea: *El și compune muzică, nu doar interpretează*), sau
 = (cu accentuarea *el și COMPUNE MUZICĂ*) El, pe lângă alte activități, compune muzică

Deși *mai* apare în complexul verbal, interpretarea din (14) nu se poate reda folosind doar *mai*, chiar dacă accentuăm emfatic verbul:

- (15) *El mai COMPUNE muzică ≠ El și COMPUNE muzică*

Prin aceste proprietăți, *mai* se deosebește de particulele focale aditive atașate verbului, plasate la distanță de partea variabilă, precum englezul *also*:

- (16) *He also likes BEER = Îi place și berea.*

Exemplele în care partea variabilă este un participant admit o citire în care partea comună dintre evenimentul presupus și cel asertat nu cuprinde întregul eveniment desemnat de verb, ci *starea* rezultată din urma acțiunii desemnate de verb: astfel, în (17) nu este presupusă o acțiune precedentă de aducere a unui scaun. Ceea ce este dat în context este o stare, situarea a trei scaune într-o încăpere; *starea* rezultată în urma acțiunii este situarea altui scaun în acea încăpere:

- (17) *Erau doar trei scaune în cameră. Am mai adus un scaun.*

La fel, (18) poate fi folosit într-un context în care se listează componența unui grup sau comitet: nu este necesar să mai existe un eveniment anterior de cooptare – poate toți membrii fuseseră de acord deodată să constituie comitetul – ci *mai* poate fi legitimat de faptul că *starea* rezultată din acțiunea de a coopta este prezența decanului în comitet, care diferă prin participant (decanul) de antecedentul contextual, apartenența celorlalți membri la comitet:

- (18) *A mai fost cooptat domnul decan.*

Această citire corespunde citirii restitutive a adverbilor iterative (*a deschis din nou ușa* presupunând *ușa mai fusese deschisă*, nu *el/cineva deschisese altă dată ușa*). Aditivul *și* poate fi folosit aici (v. (19)a–b), cu restricția discutată mai sus (în jurul lui (10)) în privința cazului când partea variabilă e un indefinit cu conținut descriptiv dat în antecedent, cum e cazul în (17) – de aceea, pentru parafraza cu *și* am schimbat puțin exemplul, introducând alt nominal în (17)b; altfel, o parafrază cu *încă* este cea mai potrivită, iar una cu *și alt* este posibilă, dar neobișnuită, v. (19)c:

- (19) a. *A fost cooptat și domnul decan.*
 b. *Erau doar trei scaune în cameră. Am adus și un fotoliu.*
 c. *Erau doar trei scaune în cameră. Am adus încă un scaun /?și alt scaun.*

Când participanții la evenimentul în discuție și cel presupus, și localizarea lor, sunt aceleași, partea variabilă este timpul la care sunt plasate evenimentele – v. (1), și discuția din paragraful de sub (20). Când partea variabilă cuprinde un participant, plasarea în spațiu sau chiar predicatul, timpul poate fi același (v. ex. (7) și (6)c), dar poate să aparțină și el părții variabile, ca în (17) de mai sus, și în exemplul următor:

- (20) *S-au mai dus și în Brazilia*

În citirile temporale ale lui *mai*, partea variabilă este reprezentată de situarea temporală a evenimentului. Faptul că partea variabilă nu este exprimată printr-un adjunct temporal focalizat, spre deosebire de cazul lui *și*, nu este specific citirilor temporale – să ne reamintim exemplele (6)a–b, unde subiectul, respectiv obiectul neexprimate reprezintă partea variabilă. Ca și în acele exemple, propozițiile cu *mai* sunt echivalente cu propoziții în care partea variabilă – aici modificatorul temporal – este exprimată și modificată prin *și* aditiv:

- (21) a. *A **mai** fost aici* = A fost aici **și altă dată** (și înainte / și după aceea)
 b. ***Mai** scrie* = Scrie **și acum**
 c. *Va **mai** vorbi mâine* = Va vorbi **și mâine**
 d. *Va **mai** veni aici* = Va veni aici **și altă dată / și în viitor**
 e. ***Mai** eram la serviciu* = Eram la serviciu **și atunci**

Așa cum arată Donazzan și Mardale (2010), cele două tipuri de citiri temporale, iterativă și continuativă, sunt determinate de aspect. Aspectul imperfectiv (v. (21)b și e) arată în general că evenimentul asertat este o *continuare* a celui presupus, ceea ce se poate reda ca incluziune a lui e' în e , sau, cum propun Donazzan și Mardale, ca incluziune a lui e și e' într-un unic eveniment e'' .

Folosesc aici „eveniment” într-un sens larg, cuprinzând și stările. Astfel, putem vorbi de continuare în (21)b nu doar în citirea progresivă a prezentului (în care e reprezintă o activitate în curs de desfășurare la momentul vorbirii), ci și în cea habituală, în care e este o stare derivată prin aplicarea unui operator plurațional habitual (HAB) la activitatea „a scrie” – subiectul continuă să aibă obiceiul de a scrie (opere de un anumit fel).

Ne putem explica disponibilitatea citirii continue la imperfectiv prin faptul că acest aspect admite absența unor limite cunoscute ale intervalului ocupat de eveniment (imperfectivul este caracterizat prin includerea timpului de referință în timpul evenimentului): admitând că și presuposiția conține tot un imperfectiv, descriind un eveniment (e') în desfășurare la un anumit timp t' , diferit de cel din aserțiune, rezultă că este posibil ca cele două evenimente e și e' să fie sub-evenimente consecutive ale unui singur eveniment mai îndelungat e'' . Dar citirea cumulativă nu este doar posibilă, ci pare a fi obligatorie – astfel, cele două părți din (21)e nu sunt total echivalente: *eram la serviciu și atunci* permite existența unei discontinuități între cele două evenimente e și e' , pe când *mai eram la serviciu* nu admite decât citirea continuativă. Această obligativitate se observă și la prezent: citirea continuativă este obligatorie în (21)b, cu excepția cazului când prezentul este folosit cu sens de viitor:

- (22) *Mai scrie și mâine*

Putem spune că prezentul prospectiv din (22) nu este imperfectiv și, de aceea, este admisă citirea discontinuă (iterativă). De asemenea, prezentul istoric, sau o serie de prezente iterative interpretate ca o succesiune repetată de evenimente, admit citirea discontinuă, iterativă (relevant este aici al doilea *mai*, marcat cu bold; primul *mai* poate fi interpretat ca atenuativ, cf. (39)-(40) mai jos, arătând că oprirea nu este definitivă; (23) este prezent istoric în context, dar ne putem imagina acest exemplu și folosit ca prezent iterativ):

- (23) *Și cum ajunge la fântână, cum începe a bea lacom la apă și a-și linge buzele de dulceața și bunătatea ei. Și mai stă din băut, și iar începe a mornăi; și iar **mai** bea câte un răstimp, și iar mornăiește, până ce (...)* (Creangă, „Harap-Alb”)

Cu aspectul perfectiv, evenimentele (asertat și presupus) sunt în general separate, nu sunt părți ale unui unic eveniment. Denumirea de citire „iterativă” nu este potrivită, deoarece evenimentul asertat nu trebuie să fie succesiv celui presupus, poate să-l și precedă – v. (21)a, sau un exemplu ca

- (24) *Mai fusese pe la mine*

Există totuși cazuri în care e îl continuă pe e' chiar cu aspectul perfectiv – astfel, în (25), specificarea intervalului ocupat de e , raportat la un eveniment presupus e' în desfășurare la un anumit moment t' , permite interpretarea continuativă, în care e începe de la t' și se termină la $t'+o$ oră:

- (25) *A mai dansat o oră*

Așa cum *mai* se poate combina cu *și* aditiv, părând a fi pleonastic, în citirea continuativă *mai* poate apărea după un verb care introduce și el presupoziția unui eveniment precedent (v. Reinheimer Rîpeanu 2004, care citează exemplul (26)):

- (26) *Pustnicul încetă să mai fie pustnic, regina încetă să mai fie regină*

Mai continuativ poate fi parafrizat prin *în continuare* și *încă*; acesta din urmă, ca și aditivul *și*, admite coocurența pleonastică cu *mai*:

- (27) *Mai plouă* = Plouă în continuare = Încă (mai) plouă

Mai există un tip de citire, care a fost considerat problematic de către Donazzan și Mardale (2010), deoarece pare să încalce condiția de presupozitionalitate:

- (28) *Ion nu a mai văzut Parisul* ≠> Ion a văzut cândva, vede sau va vedea Parisul

De fapt, conținutul propozițional presupus, în aceste cazuri, nu reprezintă un fapt, ci este prezent în context ca o posibilitate; astfel, această citire a lui (28), în care evenimentul „presupus” nu reprezintă un fapt, este admisibilă doar într-un context în care se pune problema ca Ion să viziteze Parisul. Dacă vorbesc cu cineva la telefon și este vorba ca acea persoană să meargă la Paris, iar eu vreau pur și simplu să spun că nu am fost niciodată la Paris, fără să se pună problema să fac vreo călătorie la Paris, nu pot folosi propoziția (29)

- (29) # *N-am mai văzut Parisul*

Iată alte exemple de acest tip; contrar a ceea ce spun Donazzan și Mardale, acest tip de citire nu este limitat la perfectul folosit „experiențial” – v. prezentul prospectiv din (33) și trecutul perfectiv cu referire la o situație particulară din (31) și (35) – și nici la contextele negative – v. (33) (interogativ afirmativ) și (30), (34) (asertiv afirmativ):

- (30) *Nu vreau să văd acest film. L-am mai văzut.*
 (31) *N-a mai venit* [context: o anumită persoană era așteptată, trebuia să vină]
 (32) *De ce nu încerci, ai mai mâncat acest fruct și nu ți-a plăcut?*
 (33) *Te mai duci?* [context: interlocutorul îi spusese vorbitorului că va merge într-un anumit loc, dar au apărut circumstanțe noi care îl fac pe vorbitor]
 (34) *Nu știu dacă să gust fructul. Țin minte că am mai mâncat o dată și nu mi-a plăcut.*
 (35) *Nu s-a mai dus* [context: Acea persoană trebuia să meargă, sau afirmase că va merge într-un anumit loc]

În aceste cazuri, *p'*, propoziția paralelă cu cea dată pe care o presupune utilizarea lui *mai*, face parte dintr-un curs posibil al lucrurilor luat în calcul, în prealabil, în situația de comunicare.

În această folosire, *mai* nu admite parafraze cu *și* aditiv sau cu adverbele iterative (*iarăși, din nou*).

Se vede că *mai* admite o mare varietate de elemente ce funcționează ca „părți variabile”. Există însă și limitări, datorate poziției sintactice fixe: fiind parte a complexului verbal, în care nu poate preceda negația, *mai* nu poate lua în domeniul său (*scope*) negația – dacă propoziția este negativă, totdeauna *mai* cade în domeniul (sfera de aplicare a) negației. Astfel, continuarea unei stări caracterizate printr-un predicat negativ nu poate fi exprimată prin *mai*, ci prin *tot*, plasat înaintea negației²:

² De aceea, exemple ca *nu se mai oprește, nu se mai satură*, care ar putea fi, teoretic, interpretate ca o continuare a unei stări caracterizate printr-un predicat negativ (absența opririi sau a saturării), sunt mai degrabă de analizat ca legitime de luarea în considerare a unui curs al evenimentelor în care *e'* (*x se oprește, se satură*) are loc, ca fiind așteptat (*deși ar fi trebuit/era normal să se oprească, nu se oprește*), ca în exemplele (30)–(35).

- (36) *Tot nu înțelege* = Continuă să nu înțeleagă
 ≠ Nu mai înțelege (= A înțeles, dar acum nu înțelege)
 **Mai nu înțelege*

Partea variabilă nu poate precede complexul verbal, decât dacă este avansată prin focalizare – în (37), marchează partea variabilă cu subliniere; în *această* citire, (37)b este imposibil; în (37)c, majusculile indică accentul focal; pentru a avea avansare focală în cazul reprezentat prin (37)b, avem nevoie de un element care să poarte accentul, de unde (37)d:

- (37) a. *A mai anunțat un post de televiziune cutremurul*
 b. **Un post de televiziune a mai anunțat cutremurul*
 c. *REALITATEA a mai anunțat cutremurul*
 d. *ÎNCA un post de televiziune a mai anunțat cutremurul*

Așadar, prezența părții variabile în domeniul (scope) al lui *mai* trebuie reflectată în sintaxă, ca prezență în constituentul-soră al complexului verbal (domeniul de c-comandă al complexului verbal), cu excepția cazurilor de focalizare, care facilitează reconstrucția în poziția de bază, în interiorul domeniului de c-comandă al complexului verbal.

De asemenea, *mai* nu poate fi folosit cu o parte variabilă care nu definește un alt eveniment. Astfel, (38)a se deosebește de antecedentul ei contextual *e veselă pentru că X* prin introducerea unei alte cauze pentru starea de veselie a subiectului, dar această stare însăși, care constituie evenimentul *e* din aserție, este aceeași cu evenimentul *e'* din presuposiție. În (38)b nu putem obține aceeași interpretare pentru *mai* (de a semnaliza o presuposiție care conține același eveniment, dar o cauză diferită); așadar, *mai* nu îl dublează pe *și pentru că a venit Monica*, ci trimite la alt eveniment, exprimând continuitatea, iar antecedentul contextual al aditivului *și...* nu este *e veselă pentru că X*, ci *mai e veselă pentru că X* (continuarea stării de veselie a avut și alte motive):

- (38) a. *E veselă și pentru că a venit Monica*
 b. *Mai e veselă și pentru că a venit Monica*

Această restricție poate fi și ea pusă în legătură cu poziția sintactică a lui *mai*: aflat în complexul verbal, nu poate lua în domeniul său relația dintre întreaga situație descrisă de propoziție și o alta, ci se aplică obligatoriu evenimentului descris de constituentul al cărui centru lexical este verbul.

Dacă toate folosirile descrise până acum pot fi subsumate interpretării ca particulă aditivă, există și un tip de lectură care nu poate fi explicat ca o varietate de citire aditivă: cu iterativele și cu verbele care arată o schimbare de stare, *mai* poate apărea cu un sens de atenuare, arătând că evenimentul repetat nu survine prea des, sau că starea finală a unui verb de schimbare de stare nu este atinsă la gradul maxim, deplin:

- (39) a. *Se mai încurcă, dar în general citește destul de bine*
 b. *A mai știut (câteodată), dar de cele mai multe ori a răspuns greșit*
 (40) *E, ce ziceți? S-a mai curățat, cred eu.*

În cazul iterativelor, nu putem spune că *mai* este un iterativ cu citire „internă”, legitimat de succesiunea evenimentelor din serie unul față de altul: dacă ar fi așa, ar trebui să poată apărea în orice iterativ, ceea ce nu este cazul, deoarece, cum am spus, el are un rol de atenuare, fiind admis doar cu serii în care evenimentul repetat survine destul de rar:

- (41) a. *Se mai supără din când în când* (✓ citire atenuativă)
 b. *Se mai supără des* (*citire atenuativă, ✓ citire continuativă)

Cu verbele de schimbare de stare, citirea atenuativă se poate explica prin sensul etimologic al lui *mai*, de marcă a comparativului de superioritate și comparativ cantitativ de superioritate: în *mașina s-a mai curățat*, starea rezultată poate fi descrisă ca *mașina este mai curată*. Aici *mai* se justifică prin

raportarea la starea precedentă procesului, în care mașina este mai murdară, dar prin simpla lui prezență, față de *mașina este curată*, se sugerează faptul că starea nu a atins gradul maxim (*curat* este un adjectiv gradabil cu standard absolut: ceva este *perfect curat* dacă este curat la gradul maxim, sau *aproape curat* dacă se apropie de gradul maxim; v. Kennedy 2007 și, pentru adjectivele de acest tip în română, Cornilescu și Giurgea 2013: 417–427).

Citirea atenuativă cu iterativele ar putea fi o extindere a citirii atenuative apărute în domeniul verbelor de schimbare de stare pe calea arătată mai sus. La iterative, atenuarea se aplică sensului habitual: deși există o ocurență repetată a unui eveniment, această ocurență nu are gradul de regularitate necesar pentru folosirea habitualului (v. (39)); așadar, ca și în cazul curățeniei în (40), pragul care permite folosirea formei verbale fără *mai* – aici, ca habitual – nu a fost atins³.

Un alt context în care *mai* nu are sens aditiv, și nici atenuativ, este cel al propozițiilor exclamative, unde nu este deloc limpede contribuția semantică a lui *mai* (v. Giurgea 2015):

- (42) a. *Ce mai plouă!*
 b. *Ce de lume a mai venit!*
 c. *Mare prostie a mai spus!*

În concluzie, putem explica o mare parte dintre folosirile lui *mai* dacă plecăm de la un sens general de particulă aditivă: aceasta presupune raportarea la un *antecedent*, o altă propoziție (cunoscută ca adevărată sau avută în vedere deja ca posibilitate) față de care propoziția în discuție diferă printr-o anumită parte (pe care am numit-o parte variabilă; în cazul particulelor focale, partea variabilă este focusul, dar în cazul lui *mai* această parte poate să nu fie exprimată, așadar nu se comportă întotdeauna ca un focus, care cere accentul nuclear și prin urmare nu poate fi lipsit de realizare fonetică). Diferite citiri ale lui *mai* au fost caracterizate ca decurgând din diferite alegeri ale acestei părți variabile și a părții comune dintre cele două propoziții (vezi citirea referitoare la starea rezultată, din (17)). Au mai rămas însă două folosiri pe care nu le-am putut include sub sensul aditiv: folosirea atenuativă și cea din propozițiile exclamative.

BIBLIOGRAFIE

- Barbu, A. M., 1999, „Complexul verbal”, *Studii și cercetări lingvistice*, L, 1, 39–84.
 Cornilescu, A., I. Giurgea, 2013, „The adjective”, în: C. Dobrovie-Sorin, I. Giurgea (eds), *A Reference Grammar of Romanian. I: The Noun Phrase*, Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins, 355–529.
 DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, serie nouă, București, Editura Academiei, Tomul VI, Litera M, 1965–1968.
 Dobrovie-Sorin, C., 1994, *The Syntax of Romanian. Comparative Studies in Romance*, Berlin, New York, Mouton de Gruyter.
 Donazzan, M., A. Mardale, 2010, „Additive and aspectual adverbs: towards an analysis of Romanian *mai*”, *Revue roumaine de linguistique*, LV, 3, 247–269.
 GALR = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan—Al. Rosetti”, V. Guțu Romalo (coord.), *Gramatica limbii române*, București, Editura Academiei Române, 2008.
 Giurgea, I., 2010/2011, „The Romanian verbal cluster and the theory of head movement”, in: J. Herschensohn (ed.), *Romance Linguistics 2010: Selected papers from the 40th Linguistic Symposium on Romance Languages (LSRL)*, Seattle, Washington, March 2010, Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins, 2011, 271–286.
 Giurgea, I., 2015, „Types of exclamative clauses in Romanian”, *Revue Roumaine de Linguistique*, LX, 1, 3–27.
 Höhle, T. 1992, „Über Verumfokus im Deutschen”, în: J. Jacobs, (ed.), *Informationsstruktur und Grammatik*, Opladen, Westdeutscher Verlag, 112–141.

³ Citirea atenuativă ar putea fi apropiată de *mai* din expresiile *mai că...*, *mai mai să...*, folosit *mai* demult și în fața complexului verbal pentru a arăta că un anumit eveniment s-a apropiat foarte mult de un punct care ar fi declanșat un anumit efect, fără să atingă acest punct (*mai că l-a convins* = *aproape că l-a convins*; *Ei mai nu simțiră intrarea noastră* (Eminescu, *Geniu Pustiu*, apud DLR s.v. *mai*) = *aproape că simțiră intrarea noastră*); în acest articol nu mă ocup de acest *mai*, ci doar de acela care apare în interiorul complexului verbal. *Mai* atenuativ poate apărea și înainte de cuantificatori universali, exprimați prin adverbe sau determinanți (*mai mereu*, *mai toți*).

- Kennedy, C., 2007, „Vagueness and grammar: the semantics of relative and absolute gradable adjectives”, *Linguistics and Philosophy* 30, 1, 1–45.
- Lohnstein, H. 2016, „Verum focus”, în: C. Féry, S. Ishihara (eds.), *The Oxford Handbook of Information Structure*, Oxford, Oxford University Press, 290–313.
- Mîrzea Vasile, C., 2012, *Eterogenitatea adverbului românesc. Tipologie și descriere*, București, Editura Universității din București.
- Mîrzea Vasile, C., 2014, „The Position of the Light Adverbials *și*, *cam*, *mai*, *prea*, and *tot* in the Verbal Cluster: Synchronic Variation and Diachronic Observations”, în: G. Pană-Dindelegan, R. Zafiu, A. Dragomirescu, I. Nicula, A. Nicolae, L. Esher (eds.), *Diachronic Variation in Romanian*, Newcastle-upon-Tyne, Cambridge Scholars Publishing, 385–416.
- Ramchand, G., 2008, *Verb Meaning and the Lexicon. A First Phase Syntax*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Reinheimer Ripeanu, S., 2004, „Intensification et atténuation en roumain. Les adverbes *cam*, *mai*, *prea*, *și*, *tot*”, în: M. H. Araújo Carreira (ed.), *Intensification et atténuation dans les langues romanes (Travaux et documents, 24)*, Université Paris 8 Vincennes/Saint Denis, 225–246.

LINGVISTICA SECOLULUI XX

VALERIA GUȚU ROMALO

Facultatea de Litere, Universitatea din București / Academia Română

Rezumat. Lingvistica secolului XX este prezentată în perspectiva celor două direcții principale: lingvistica structurală și gramatica generativă.

Cuvinte-cheie: lingvistică structurală, gramatică generativă

„La linguistique au sens moderne du terme n'existe pratiquement pas avant le XIX-ème siècle” afirma în 1962 B. Malmberg¹. Includerea lingvisticii între științele moderne implică recunoașterea atingerii unui anumit nivel teoretic și metodologic și fixează un prag important în lunga istorie a unei discipline, care, împreună cu matematica, astronomia și logica („disciplinele cardinale ale umanității”), aparține celui mai vechi patrimoniu intelectual al umanității.

Temeiul afirmației îl reprezintă progresele remarcabile înregistrate de lingvistica istorică și comparativă, care, dispunând de o largă și foarte variată informație lingvistică, duc mai departe preocupări anterioare adaptându-se condițiilor de exigență științifică sporită ale secolului al XIX-lea. Constatările întâmplătoare prind consistență pe măsură ce informația lingvistică se îmbogățește și se diversifică prin extinderea contactelor lingvistice directe, dar și prin extinderea bazei de comparație ca urmare a accesării unui număr tot mai mare de texte vechi, care revelă evoluția unui idiom de-a lungul secolelor favorizând conturarea unui cadru mai strict de organizare a informației și permit constituirea și dezvoltarea unei viziuni și metodologii adecvate.

Ordonarea observațiilor, constatarea intuitivă a asemănărilor și deosebirilor dintre limbi, a evoluției în timp a diverselor limbi sugerează analogia biologică a *limbii* cu „organismul viu” și conduce la conceptualizarea metaforică a înrudirii genetice a limbilor, a *familiei* de limbi, a *limbilor surori* și a *limbii mamă*, iar regularitățile constatate în evoluția istorică a unei limbi date, ca și corespondențele și deosebirile dintre limbile cercetate sunt sistematizate prin introducerea conceptului de *lege* (fonetică, în primul rând), introdus de Jakob Grimm și larg utilizat de neogramatici, ca temei al *reconstrucției*, suport important în descoperirea relațiilor în interiorul *familiei*, au reprezentat un important progres în procesul de obiectivare științifică a cercetărilor lingvistice.

În cadrul astfel constituit, lingvistica comparativă și istorică obține rezultate remarcabile. Puternic stimulată de descoperirea în secolul anterior (1786) a sanscritei – *mama* prezumtivă a familiei –, cercetarea în perspectiva modelului propus de Frantz Bopp cuprinde din aproape în aproape un număr tot mai mare de limbi ale continentului european. Confirmată de rezultatele privind *familia limbilor indo-europene* (Franz Bopp, frații Grimm, Rasmus Rask), lingvistica comparativ-istorică își extinde treptat domeniul de studiu asupra altor familii de limbi (afro-asiatice, sino-tibetane, niger Congo etc.). Dominantă fără rival în secolul al XIX-lea, lingvistica comparativ-istorică stimulată și de descoperirea hititei (1907)² își menține importanța în prima parte a secolului următor, fiind reprezentată de mari lingviști ca A. Meillet, H. Schuchardt, K. Bruckmann, L. Hjelmslev, E. Benveniste.

Secolul XX se înscrie în istoria omenirii printr-o complexă și remarcabilă activitate științifică, datorată în mare măsură acumulărilor și progreselor teoretice ale fiecărui domeniu, dar și corelărilor și interferențelor dintre discipline; un factor important în acest proces reprezintă tehnica, ale cărei realizări sporesc posibilitățile tehnologice de care dispune cercetarea, inclusiv cea a problemelor limbii.

¹ *Théories du langage. Une introduction critique.*

² A fost descifrată în 1915 de Bedrich Hrozný, lingvist și arheolog ceh.

Din perspectivă lingvistică, secolul debutează prin apariția *structuralismului*, concepție care deschide o etapă teoretic semnificativă în evoluția înțelegerii și studierii limbii redirectionând cercetarea prin privilegierea perspectivei sincronice în raport cu cea istorică, practică cu remarcabile rezultate de reprezentanții lingvisticii comparativ istorice, între care se numără de altfel și Ferdinand de Saussure, unanim considerat fondator al lingvisticii structural(ist)e.

Eminent indo-europenist elvețian, autor al unor importante studii de lingvistică comparativ istorică, F. de Saussure predă la diverse universități sanscrită, lituaniană etc., dar și – în primul deceniu al secolului – un curs de lingvistică generală, în cadrul căruia, definind *limba* (obiect al lingvisticii, al științelor limbii) ca „sistem de semne”³, propune un mod de abordare a problemelor limbii profund diferită de cel comparativ și istoric, întemeiat pe regândirea, într-o perioadă de efervescență dezvoltare a științei, a bogatei sale informații lingvistice.

Perceput, la început mai ales, ca reacție negativă la cercetarea/lingvistica comparativ-istorică, structuralismul a fost receptat cu interes⁴, dar și cu multe rezerve de contemporani. Particularitatea cea mai frecvent relevată – și reproșată – a orientării teoretice promovate în prelegerile și conferințele lingvistului elvețian a fost „*antiistorismul*”: sublinierea – uneori vehementă – a importanței abordării sincronice în cercetarea fenomenului lingvistic a fost interpretată ca negare a interesului și valabilității modului de cercetare reprezentat de principala direcție a lingvisticii vremii, deosebit de fructuoasă la granița dintre cele două secole și la a cărei înflorire participase, de altfel, cu excelente rezultate, fără rezerve și F. de Saussure⁵.

Nucleul dur al concepției saussurienne îl reprezintă conceptele de *sistem* și *structură*⁶, care, înlocuind viziunea atomistă anterioară, impun cercetătorului o abordare complexă în cadrul căreia „realitatea” diferitelor componente se conturează prin raportare – directă sau mediată – la celelalte; limba nu este un ansamblu, o mulțime de unități autonome, corelabile semnificativ în împrejurări date în calitatea lor de componente ale unei anumite limbi: „unitățile” lingvistice de diverse niveluri există și funcționează în virtutea *structurii*, a *relațiilor* din sistem. Unitate biplană a sistemului, *semnul lingvistic* – definit de F. de Saussure ca asociind un anumit *semnificant* (image acustică) cu un *semnificat* (concept) determinat – se configurează prin apartenența la cele două planuri, al expresiei și al conținutului, implicate în comunicare; ca unitate a limbii, *semnul lingvistic* funcționează participând la o rețea complexă de *relații* – *paradigmatice* și *sintagmatice*. Complexitatea organizării și funcționării sistemului limbii, care se revelă în sincronie, explică – în concepția lui Saussure – necesitatea separării sincroniei de diacronie și privilegierea abordării sincronice.

Temeiul profund al reorientării teoretice propuse de F. de Saussure, abrupta modificare a viziunii teoretice a „obiectului” științei limbii și, implicit, a modului de cercetare a realității reprezentate prin entitatea *limbă*, constă în deplasarea atenției cercetătorului lingvist de la *limbi* (atestată în realitatea lor prin texte – orale sau scrise) la *limbă*, conceptualizare de nivel superior care mută centrul de greutate al interesului științific, de la formele concrete de *limbă*, *limbi* (*langue*) către entitatea conceptuală a fenomenului în sine (*langue/langage*), cel care asigură și condiționează funcționalitatea *unei (oricărei) limbi*, indiferent de realizările particulare (limbile) sub care este supus utilizării și cercetării: domeniul de studiu al *lingvisticii*, știință a limbii, poate fi reprezentat de oricare dintre cele două ipostaze: *lingvistică a limbii*, dar și *lingvistică a unei (oricărei) limbi*⁷. Studiarea, înțelegerea și descrierea unei (sau mai multor) limbi, obiectiv tradițional al cercetării lingvistice, se realizează în cadrul metodologic constituit în termenii acestei conceptualizări a entității *limbă*; iar descoperirea și înțelegerea sistemului *limbii* implică în mod necesar ca punct de plecare studiarea unei (sau mai multor) limbi: *datumul* cercetării este reprezentat de rezultatul concret al activității verbale a utilizatorilor acelei limbi: *vorbirea (parole)* – cel de al doilea termen al dihotomiei saussurienne *langue : parole* – situează cercetarea fenomenului lingvistic la nivelul actului social al comunicării, scoțând în evidență relația complexă (și diferențiată) dintre *limbă* și utilizatorul/utilizatorii ei.

³ „Le langage est un système de signes qui unit par convention une idée, un concept et un son, une image acoustique.”

⁴ Vezi A. Meillet, *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, 1912.

⁵ *Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes* 1878, *De l'emploi du génitif absolu en sanscrit*, 1881.

⁶ Termenul *structură*, deși destul de răspândit în cercurile științifice ale epocii, nu a fost utilizat de Saussure.

⁷ E. Coșeriu (*Systema, norma y habla*, 1952) face distincție între *langue* „systema” și *langue* „norma”.

Prin *modelarea* superioară a fenomenului, structuralismul ca direcție de cercetare privește deopotrivă **limba** și *limbile* și afectează atât lingvistica teoretică, cât și modalitățile de descriere a diverselor idiomuri.

Definindu-și astfel obiectul de studiu și punând în prim-plan funcția comunicativă și implicarea socială a limbii, structuralismul detașează *lingvistica* de *filologie* (ceea ce nu presupune negarea evoluției limbilor, nici a studiului ei).

Primită cu rezerve de lingvistica istorică, dominantă în epocă, concepția saussuriană, expusă, în cursul primului deceniu al secolului, în prelegeri și conferințe (Paris, Elveția) și prezentată postum (*Cours de linguistique*) într-un text încheiat pe baza notițelor cursanților și publicat în 1916, se răspândește în primul rând prin(tre) contemporanii săi: între marii lingviști indo-europeniști ai acestei perioade sensibili la ideile saussuriene se numără A. Meillet și E. Benveniste, elevul său.

În Europa structuralismul se propagă la început prin nuclee științifice inițiate de discipolii direcți ai lui F. de Saussure sau de emulii acestora. Astfel, în 1926 se constituie, grupând în jurul unor nume de autoritate lingviști din diverse țări, *Cercul de lingvistică* de la Praga, iar în 1934, *Cercul lingviștilor* din Copenhaga, care publică în periodicele *Travaux du cercle linguistique de Prague* (1928-), respectiv *Acta linguistica* (1939-) și *Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague* (1944-). Domenii importante ale lingvisticii structurale se configurează în cadrul activității acestor cercuri: fundamentarea teoretică a *fonologiei* – proclamată disciplină de sine stătătoare în 1928 la Praga, în cadrul „Primului congres internațional al lingviștilor” –, se leagă de numele lui N.S. Trubetskoy (*Grundzüge der Phonologie*, 1939), mentor al cercului de la Praga, iar autorul *glosematicii* este savantul danez Louis Hjelmslev, inițiator, alături de Vigo Brondal, al celui de la Copenhaga.

Viziunea saussuriană, acceptată sau contestată, se revelă în deceniile următoare stimulatorie prin deschiderile pe care le oferă: abundă dezvoltările și extrapolările teoretice (teoria *dublei articulații a limbajului* și definirea *monemului*⁸, racordarea celor două ipostaze ale sistemului **limbă** și *limbă*⁹), dar și sugestiile și ajustările metodologice ocazionate de adoptarea modelului structuralist de analiză și organizare în elaborarea unor *descrieri* (fonologice, gramaticale etc.) ale multor limbi.

Deosebit de fertilă din perspectiva cercetării lingvistice, a extinderii și înțelegerii fenomenului lingvistic se revelă distincția dintre *limbă* și *vorbire*, care corelează **limba** cu comunicarea (*teoria enunțării*, analiza actului de comunicare individuală și directă¹⁰) și societatea deschizând noi direcții de abordare a actului de comunicare: studierea *dialogului*, a *discursului* sau a implicațiilor *pragmatice*.

Revelarea condiționărilor sociale ale uzului concordă cu precizarea saussuriană că lingvistica este o „știință care studiază viața semnelor în interiorul vieții sociale”, ca și plasarea *semnului lingvistic* ca pivot al lingvisticii concepția structuralistă au stimulat cercetările în domeniul semiologiei, Saussure fiind considerat fondatorul domeniului.

În prima parte a secolului XX, perioadă marcată în lingvistica europeană de promovarea și propagarea *structuralismului*, preocuparea centrală a lingviștilor americani o reprezintă studierea limbii populațiilor aborigene. Confrunțați cu problematica specifică a obiectului de studiu reprezentat printr-o realitate lingvistică social activă, redusă la realizarea orală, deci fără „istorie” accesibilă cercetării, Leonard Bloomfield și Edward Sapir, care reprezintă lingvistica americană a acestei perioade, deși formați la universitățile europene în spiritul lingvisticii istorice, dezvoltă o metodologie adecvată obiectului de studiu, inevitabil, sincronică. Sub influența lui Fr. Boas, cercetătorii americani elaborează o tehnică behavioristă propunând o modalitate de deciptare a textelor orale disponibile fără a lua în considerare „intenția locutorului”: evitând semnificația, *descriptivismul american* se concentrează asupra componentei fonice a textelor: segmentele fonice, prezumtiv semnificative, degajate în virtutea raportului *stimul/răspuns*, sunt grupate pe criterii formale, de poziție și posibilități combinate. Introdus de L. Bloomfield, procedeul a fost denumit *distribuție* de M. Swadesh în 1934. Contribuție importantă a lingvisticii americane, *analiza distribuțională*, configurată ulterior în termenii propuși de Zellig Harris (*Methods in Structural Linguistics*, 1951), implicând în analiză și proprietățile semantice ale prezumtivelor unități morfematice degajate, se racordează cel mai bine viziunii saussuriene și

⁸ A. Martinet, *La double articulation linguistique*, „Recherches structurales”, 1950.

⁹ E. Coșeriu, *Systema, norma y habla*, 1952, *Sincronía, diacronía y historia*, 1973.

¹⁰ E. Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, 1966.

structuralismului european. Ca modalitate de formalizare, tendință evidentă în cercetările lingvistice europene de orientare structurală, *distribuția* a fost inclusă în arsenalul metodologic al studiilor europene.

Contactele cu structuralismul se situează în alt plan după stabilirea în Statele Unite (1941) a lui Roman Jakobson. Personalitate bine cunoscută în lumea științifică și culturală a Europei, R. Jakobson promovează structuralismul (*Essais de linguistique générale, aux sources du structuralisme*, 1963) într-o versiune actualizată. Ținând pasul cu evoluția științei și tehnicii, R. Jakobson propune, în perspectiva teoriei comunicației, un model al *funcțiilor comunicării verbale*, revelând contribuția diversilor factori participanți la actul de comunicare.

Autoritatea structuralismului – contestată la începutul secolului XX din perspectiva lingvisticii istorice și a gramaticii tradiționale – este repusă în discuție în cea de a doua jumătate a secolului ca urmare a promovării în lingvistica americană a unei noi modalități de abordare în studierea limbii: în prelungirea descriptivismului în formularea lui Zellig Harris, discipolul acestuia, Noam Chomsky propune (*Syntactic Structures*, 1957, *Aspects of the Theory of Syntax*, 1965) un model de descriere care, axat pe distincția fundamentală *structură de adâncime* : *structură de suprafață*, privilegiază nivelul sintactic; corelarea celor două planuri este descrisă prin regulile de *transformare*, reprezentând etapele a căror succesiune asigură (și explică) construcția (și structura) textului. Astfel construită, *gramatica generative* (GG) își propune ca obiectiv descrierea *competenței* lingvistice, a capacității native a vorbitorului de a comunica, cea care asigură *performanța* utilizând mijloacele de care dispun diferitele limbi.

Modelul GG (sau GT, al *gramaticii transformaționale*), larg acceptat în Statele Unite, a fost testat pe un material lingvistic foarte variat. Confruntat cu situațiile particulare revelate de cercetările efectuate după 1965, modelul a fost supus unor ample discuții în urma cărora, asimilând sugestii și retușuri, N. Chomsky reformulează în mai multe etape modelul GG și propune – în perspectiva „gramaticii universale” – un *Model standard* (1970), un *Model standard extins* (1975), revizuit după 1990 și expus în *The Minimalist Program* (1995). Situând *competența* („abilitatea unui vorbitor nativ de a produce enunțuri aparținând unei limbi”) la nivelul cunoașterii, ca facultate înăscută, genetic determinată a *persoanei* și vizând construirea gramaticii universale, identificarea fondului comun al tuturor limbilor, N. Chomsky formulează *Programul minimalist* în termenii adecvați unei cercetări cognitive: *deep structure* (DS) și *surface structure* (SS), de pildă, sunt înlocuite prin *logical form* (LF) și *phonetic form* (PF).

Astfel conceput, *Programul minimalist* situează cercetarea lingvistică în domeniul pluridisciplinar al științelor cognitive, corelând-o cu psihologia, filosofia, antropologia, cu cercetările în domeniul neurologiei, dar și cu cibernetica și ingineria, cu inteligența artificială și traducerea automată.

Receptat în varianta inițială mai ales ca o „gramatică” perfecționată, o prelungire a metodologiei structuraliste, mai coerentă și mai puternic obiectivată prin deschiderile de formalizare oferite cercetării (și descrierii) structurale, modelul chomskyan GG a fost preluat în Europa, într-o primă etapă, mai ales de lingviștii de orientare structuralistă, testându-i se calitățile descriptive și „forța” explicativă, în scopul unei mai profunde, mai rafinate și coerente înțelegeri a fenomenului lingvistic, a descrierii sistemului (gramatical)/organizării al unei anumite limbi¹¹.

Implicarea, tacită, în GG a componentei analitice – obiectiv principal, dacă nu unic, al GA americane și europene –, chiar dihotomia *competență* : *performanță*, înșelător evocatoare a distincției *limbă* : *vorbire*, distincție fundamentală a concepției saussuriene, dar și interpretarea transformării ca modalitate de rafinare a arsenalului de procedee formale ale cercetării unei limbi date au contribuit la impresia de continuitate sau măcar de noncontradicție între GG și GA. Ceea ce explică preluarea fără rezerve, în mod firesc a transformării în descrierile structurale curente, dar și (auto)inclusiunea în structuralism a unor cercetări efectiv și declarativ generativist-transformaționale¹².

¹¹ Vezi în acest sens, E. Vasiliu, Sanda Golopenția Eretescu, *Sintaxa transformațională a limbii române*, București, 1969, p. 18: „Conceperea limbii ca structură complexă, ca sistem în care totul e solidar, reprezintă sursa lingvistică a gramaticilor generative.”

¹² Cf. Gabriela Pană Dindelegan, *Sintaxa transformațională a grupului verbal în limba română*, 1974, p. 265: „Capitolul *Concluzii* își propune să urmărească modul în care gramatica elaborată în această lucrare realizează o descriere structurală detaliată a enunțurilor generate și, de asemenea, modul în care această gramatică reușește să cuprindă și să explice fenomene sintactice de bază: omonimia sintactică, sinonimia sintactică, variația liberă la nivel sintactic, suprimarea opozițiilor sintactice (neutralizarea)”.

*

Tranșantă a fost, în schimb, detașarea generatiștilor de structuralism, brutal exprimată, de pildă, în 1967, de R. H. Robins (*A short History of Linguistics*), care, declara abolită „biblia saussuriană”, hegemonia structuralistă fiind „desființată” (*overturned*) de optica novatoare a lui Noam Chomsky.

Disjuncția profundă dintre *gramatica transformațională* și *structuralism* este rezultatul unei translații de obiectiv: statuarea *competenței* ca obiect (și finalitate) a gramaticii generative modifică fundamental datele problemei prin reorientarea cercetării lingvistice dinspre *social* (*limba*, fenomen social, mijloc de comunicare, „cel mai social dintre atributele umane” implicat de distincția saussuriană *limbă : vorbire*), către *individual*: finalitatea gramaticii generative o reprezintă nu descifrarea problemelor *limbii*, ci explicarea *competenței* (capacitate de comunicare a persoanei umane, a vorbitorului, funcție definitorie a „persoanei”). Astfel definită, competența, ca și percepția, memoria, atenția..., atribute innăscute ale ființei umane, lingvistica generativistă se încadrează între științele cognitive, alături de psihologie, de pildă.

Statuarea competenței vorbitorului ca obiectiv principal al cercetărilor generativiste (re)deschide ipoteza *gramaticii universale* („ansamblu de structuri și mecanisme biologice innăscute caracteristice speciei *homo sapiens*”), componentă fundamentală a concepției lui N. Chomsky. Descoperirea (teoretică) a gramaticii universale întemeindu-se pe datele *performanței* (realizate în orice limbă), investigarea lingvistică nu este limitată nici în timp, nici de apartenența la un anumit idiom.

Participarea directă și foarte activă a lui N. Chomsky la ample dezbateri filosofice și științifice (s-a implicat major în combaterea behaviorismului, de pildă) a stimulat interesul pentru demersul generativist în numeroase domenii de cercetare. Larga deschidere față de domeniul cercetărilor cognitive corelează lingvistica generativistă nu numai cu neurologia, psihiatria și psihologia (modelul biologic al dezvoltării cognitive propus de Chomsky a fost adoptat de J. Piaget), dar și cu domenii tehnice de cercetare ca inteligența artificială, traducerea automată etc.

Profund diferit prin optica de abordare a obiectului de studiu, generativismul nu se poartă dispensa de conceptele *sistem* și *structură*, concepte larg utilizate în cele mai diferite domenii științifice și tehnice, și care s-au impus datorită ponderii acordate de structuralism.

Lingvistica secolului trecut se împarte din perspectivă teoretică în două etape cronologic egale: prima jumătate de secol intră sub incidența structuralismului, cea de a doua, dominată de generativism, se situează în domeniul științelor cognitive, pentru care reprezintă un model (și un impuls). Ambele se implică complex în procesul dezvoltării în ansamblu a științei secolului. Partener activ sub aspect teoretic prin deschiderile pe care le creează, lingvistica beneficiază de rezultatele altor domenii de cercetare și de progresele tehnicii, care oferă noi posibilități de cercetare. Viziunea sistemică favorizează integrarea lingvisticii în procesul general al dezvoltării științelor și deschiderea către obiectivare și formalizare a cercetării, prin care lingvistica se aliază tendințelor moderne de evoluție a *științei* în ansamblu.

THE ROMANIAN DEFINITE ARTICLE IN A COMPARATIVE ROMANCE PERSPECTIVE¹

ADAM LEDGEWAY

University of Cambridge / Downing College

Abstract. A well-known difference between Romanian and the other Romance languages concerns the position of the definite article which incorporates into the immediate right of its associated noun or prenominal adjective in the former, but occurs to the left of its associated NP in the latter. Based on a number of phonological, morphological, semantic and syntactic considerations, we review these differences in definiteness marking to assess to what extent this superficial split represents a genuine typological and structural difference within Romance and what the proper status of the so-called Romanian article is and, in particular, whether it can effectively be considered a definite article in all relevant respects on a par with the free-standing forms found in other Romance varieties.

Keywords: definite article, suffix, definiteness, inflexion

1. Introduction

In his comparison of Latin and Greek, Quintilian (*Inst.* 1.4.19) famously observed that, unlike the latter, Latin lacked articles ('*noster sermo articulos non desiderat*'). Crucially, this feature also distinguishes Latin from Romance, inasmuch as the descendant Romance languages are said to have all developed articles (cf. Posner 1996:126; Lyons 1999: 332; Varvaro 2001: 142; Giusti 2016: 551; Ramat and Ricca 2016: 52). The emergence of the article is therefore standardly taken to reflect a major structural and typological development in the passage from Latin to Romance, variously interpreted as a shift from widespread syntheticity to greater analyticity², or from a predominantly non-configurational syntax with no or little evidence of functional categories towards a fully configurational syntax with a profusion of functional categories³. As a consequence, articles are assumed to represent an unmistakable hallmark of the Romance 'type' and hence of *all* Romance varieties; indeed, Vincent (1997b; 1998) characterizes the change in terms of the emergence of a Romance D[eterminer]-system. In this light, Romanian proves extremely interesting and potentially a challenge for this traditional assumption since, as is well known, the forms traditionally described as the definite article in Romanian are incorporated into the immediate right of their associated noun or prenominal adjective (cf. 1a), whereas in all other Romance varieties the definite article – whether derived from IPSE 'self, same' (Sardinian, Costa Brava/Balearic Catalan) or ILLE 'that' (other Romance varieties) (for discussion, see Ledgeway 2012a: 96–109) – occurs to the left of its associated NP (cf. 1b–c).

¹ Cu mare afecțiune și cu deosebită admirație dedic această lucrare Doamnei Profesoare Gabriela Pană Dindelegan, ale cărei cercetări asupra morfosintaxei limbii române au fost în cursul anilor o sursă de inspirație enormă nu doar pentru mine, ci pentru specialiștii în limba română și în lingvistica romanică, precum rezultă și din faptul că mulți dintre cercetătorii citați mai jos sunt dintre elevii Domniei-Sale și din faptul că multe dintre lucrările citate mai jos fac parte din cele două volume monumentale asupra morfosintaxei limbii române moderne (2013) și a limbii române vechi (2016) pe care le-a conceput și coordonat.

Aș vrea să le mulțumesc următorilor colegi care au comentat anumite aspecte ale analizei și ale datelor prezentate în acest articol: Adina Dragomirescu, Martin Maiden, Alexandru Nicolae, Giuseppina Silvestri și Nigel Vincent.

² Meillet ([1937] 1964: 439), Bourciez (1956: 23), Harris (1978: 15f.), Tekavčić (1980: 15), Coseriu (1987; 1988), Schwegler (1990), Posner (1996:156f.), Vincent (1997a), Bauer (2006), Ledgeway (2012a: ch.2; 2016b: 761f.; in press a).

³ Vincent (1988; 1997b; 2016: 47); Ledgeway (2011a; 2011b; 2012a: chs 3-5; 2012b; 2014; 2016b), Nicolae (2015b). Cf. also recent work by Bošković (2005a,b; 2008; 2009) on the distinction between NP (e.g. Latin) and DP (e.g. Romance) languages.

- (1) a [DP [NP vecin**ul** bun / bun**ul** vecin]] (Ro.)
 neighbour.M.**the.MSG** good good.MSG.**the.MSG** neighbour.M
- b [DP **el** [NP (bon) veí (bo)]] (Cat.)
- c [DP **su** [NP (bravu) bighinu (bravu)]] (Srd.)
 the.MSG good.MSG neighbour.M good.MSG

In what follows, we briefly review the difference in definiteness marking sketched in the informal structural representations in (1a) vs (1b–c) to assess to what extent this superficial split represents a genuine typological and structural difference within Romance and what the proper status of the so-called Romanian article is and, in particular, whether it can effectively be considered a definite article in all relevant respects on a par with the free-standing forms observed in the other Romance varieties. Clearly, if the answer to this question is negative, then the traditional claim regarding the definite article as a distinctive pan-Romance feature requires some reconsideration, as does the correct formal characterization of the forms traditionally labelled as definite articles in Romanian⁴.

2. Romanian article: enclitic or suffix?

In the literature the so-called Romanian definite article, a term which we adopt in what follows as an informal pre-theoretical label, has been variously analysed both as an enclitic element (cf. Dobrovie-Sorin 1987; Grosu 1988; 1994; Cornilescu 1992; Giusti 1993; 1997: 102–106; Renzi 1993; Alboiu and Motapanyane 2000: 3f., 8; Bauer 2006: 287f.) and as a suffix (Lombard 1974: 192; Dimitrova-Vulchanova and Giusti 1998; Giusti 2002: 58–70; 2015: 166–174; Ortman and Popescu 2000; Dobrovie-Sorin and Giurgea 2006; Cornilescu and Nicolae 2011; Ledgeway 2011b: 415; Manzini and Savoia 2011: 286ff.; Giurgea 2013b: 842–844). According to the former view, the Romanian definite article is a functional head that lexicalizes the D position within the DP, just as in other Romance varieties, but with the difference that, on account of its phonologic deficiency, it requires either the nominal head to incorporate into it by left-adjunction giving rise to its observed enclitic position (2a) or, if closer, an adjectival phrase to raise to SpecDP onto which the article may encliticize at PF (2b)⁵.

- (2) a [DP [D' [N vecin] -ul [NP [N' [N ~~vecin~~] [AP bun] [N ~~vecin~~]]]]]
- b [DP [Spec bun] [D' -ul [NP [N' [AP ~~bun~~] [N vecin]]]]]

Under the suffixal analysis, by contrast, the forms of the definite article are not treated as independent syntactic D heads but, rather, as inflectional markers of definiteness that form part of the morpholexical structure of individual words which enter into an Agree(ment) relation (à la Chomsky 2000) with the D position. In turn, this Agree relation might be argued to trigger the definite nominal or adjectival head to raise to D° or, at the very least, to a position within the functional structure of the nominal domain (cf. 3a–b). On this view, definiteness is encoded in the inflectional structure of nouns and adjectives, such that individual lexemes in the lexicon will contain entries for both definite (e.g. *vecinul*, *bunul*) and indefinite (e.g. *vecin*, *bun*) forms.

⁴ Of course, that is not to say that the Romanian definite article did not originally have the status of a full-fledged article on a par with the other Romance languages, albeit regularly placed in postnominal position, but that its syntax and morphophonological properties have changed in the course of time. As N. Vincent (p.c.) points out, the postnominal position of the Romanian article clearly makes it more susceptible to become a suffix, in the same way that postverbal auxiliaries undergo univerbation more readily than preverbal ones (cf. preverbal and postverbal reflexes of Latin HABERE ‘have’ as future/conditional markers across Romance).

⁵ That we are dealing with phrasal, rather than head, movement in the case of adjectives is proven by examples such as (i) where the definite adjective is modified by a degree adverbial phrase which must move along with the adjective (cf. Giurgea 2013a: 157f.):

- (i) [DP [Spec [DegreeP atât de] bun] [D' -ul [NP [N' [AP [DegreeP atât de] bun] [N vecin]]]]]
- so of good the neighbour
- ‘the so good neighbour’

- (3) a [DP [D' [N vecinul] [NP [N' [N ~~vecinul~~] [AP bun] [N ~~vecinul~~]]]]]
 b [DP [D' [N bunul] [NP [N' [AP ~~bunul~~] [N vecinul]]]]]

In what follows we shall argue that, in contrast to other Romance varieties, Romanian does not have a(n enclitic) definite article (cf. 2a-b), inasmuch as the so-called forms of the Romanian definite article should be analysed as inflectional suffixes along the lines of (3a-b). Consequently, nouns and adjectives can be said to inflect for 'definiteness' following an idea which goes back to at least Guțu Romalo (1967)⁶. Accordingly, it is entirely appropriate in Romanian nominal morphology, following researchers such as Giurgea (2013b), to distinguish between a *definite declension* and an *indefinite declension*. Indeed, there is considerable evidence for this view from acquisitional studies on the development of Romanian determiners (Avram 2001; Coene and D'Hulst 2002; Coene 2006; Sleeman 2012). Summarising, what these studies have found is that the definite article: (i) is present from the outset in the speech of all children; (ii) precedes by quite some margin the emergence of unbound prenominal determiners, including the indefinite article, not only in Romanian but also in comparison with other (Romance) languages with unbound prenominal definite articles; (iii) is systematically produced free of agreement and selectional errors despite some quite rich allomorphic variation in the forms of the definite article. In contrast to adult grammars, however, these definite forms of the noun are not necessarily used in definite contexts, but are also frequently used where the adult grammar would employ an indefinite article or a bare noun, e.g. *Ce-i ăla? – Tancul* 'What is that? – Tank(.the)', as well as in contexts where the adult grammar excludes the definite article such as after prepositions selecting non-modified nouns, e.g. *sub patul* 'under bed.the', in conjunction with cardinal numbers, e.g. *doi caii* 'two horses.the' and following the indefinite *alt* '(an)other', e.g. *altul tren* 'other.the train' (cf. adult grammar: *(un) tanc* '(a) tank'; *sub pat*; *doi cai*; *(un) alt tren/celălalt tren* '(an)other/the.other train').

What these facts highlight is that in the early stages of acquisition Romanian nominals do not show an opposition between bare forms and forms with the suffixal definite article. Rather, N+article is treated as the base form, viz. the underlying lexical entry, such that it is also used as a bare noun. On this view, the definite article is interpreted as a kind of 'impostor', inasmuch as the sequence N+article constitutes an unanalysable, indivisible unit, in short an N(P), but significantly not a DP. Put another way, the definite article is treated as part of the nominal inflexion, and not as an independent marker of definiteness added to a nominal base form. This immediately explains why the definite article is acquired very early in Romanian since it forms part of the nominal structure.

Drawing on Zwicky and Pullum's (1983) classic tests and insights about the distinction between clitics and inflectional affixes (cf. also Spencer and Luís 2012: 108–111), below we outline some phonological, morphological, semantic and syntactic evidence that overwhelmingly points to the inflectional nature of the Romanian definite article⁷.

2.1. Phonological considerations

Zwicky and Pullum (1983) note that, in contrast to clitics, inflectional affixes often display morphophonological idiosyncrasies involving phonological alternations which are not the result of regular processes that affect all combinations of a given type. Here the Romanian article presents various examples.

The first concerns a number of so-called neuter nouns ending in unstressed root-final -o, where the presence of the definite article in -ul(ui) notably causes the word accent to shift to the final -o (Nedelcu 2013c: 278). For instance, the *Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (DOOM) records the alternations *zero* 'zero' > *zeroul*, *radio* 'radio' > *radioul*, *trío* 'musical trio' > *trioul*⁸. Not only do these examples demonstrate how, on a par with other affixes, the Romanian article may alter the underlying accentuation of its host word, but they also involve a prosodic change whose

⁶ Guțu Romalo already cites (p. 226) the second edition of the Academy's *Gramatica limbii române*, published in 1966, in which the nature of the alternation between definite and indefinite forms is taken to suggest that the article should be interpreted as an inflexion.

⁷ See also Enger (in press) for a number of similar arguments for the suffixal nature of the Norwegian article and that of other Scandinavian varieties which show, for example, unexpected inflexional gaps in the paradigm and cases in which the article idiosyncratically fails to combine with specific lexemes.

⁸ We indicate the position of the accent with an acute accent.

distribution is idiosyncractic in Romanian. For instance, although the neuter nouns *dúo* ‘duet’, *témpo* ‘tempo’, *móttö* ‘motto, slogan’, *mángo* ‘mango fruit’, *avocádo* ‘avocado fruit’ and *sombréro* ‘sombrero’ broadly present the same morphophonological shape as *zéro*, *rádío* and *trío*, according to the DOOM the appearance of the definite article never causes an accentual shift in these words, namely *dúoul*, *témpoul*, *móttoul*, *mángoul*, *avocádoul* and *sombréroul*. In actual usage (A. Dragomirescu, p.c.), however, in all cases except *zeróul*, *radióul*, *mángoul* and *avocádoul* we witness accentual oscillation in all such definite forms, namely *tríoul/trióul*, *dúoul/duóul*, *témpoul/tempóul*, *móttoul/mottóul*, *sombréroul/sombreróul*. In short, we are dealing with a property typical of affixes, but whose distribution is in part lexicalized along idiosyncractic lines and in part free in accordance with relevant diamesic and diaphasic variation. More important, however, is the observation that these accentual shifts are not just triggered by the presence of the definite article, but are also triggered by the plural inflexional ending *-uri* (e.g. *zéro* ‘zero’ > *zeróuri* ‘zeros’), thereby unmistakably aligning the definite article with other nominal inflexional categories.

A second example involves the form of the adverbial masculine singular article *-ul*⁹, whose final lateral, except in the most formal registers, is today generally not pronounced, e.g. *calul* [ˈkalu(l)] ‘horse.the’, in accordance with a tendency already visible in old Romanian (cf. Stan 2016a: 289). Although a well-known and apparently quite trivial fact, this behaviour nonetheless exemplifies a highly idiosyncractic and unpredictable phonological development which is not replicated elsewhere in the language, nor in the other Romance languages where the definite article is an unbound prenominal clitic determiner¹⁰. For instance, in the following words presenting various accentual patterns the final lateral is always pronounced: *sul* ‘(cylindric) roll’, *sparáŋghel* ‘asparagus’, *destúl* ‘sufficient’; and even in the masculine singular form of the so-called genitive/possessive article *al*, itself most probably the outcome of AD ‘to’ + ILLE, the final lateral is always pronounced. By contrast, clitic pronouns do not display a similar phonetic reduction or oscillation when they attach enclitically to nouns or verbs. Revealing in this respect is the behavior of the partially homophonous masculine singular accusative clitic (*îl*), also a reflex of ILLE just like *-ul*, but whose lateral segment is invariably sounded whenever it encliticizes to positive imperatives (*adu-!!* [ˈadu] ‘bring.imp.2sg=him’) and gerunds (*aducându-l* [aduˈkindu] ‘bring ger=him’).

A third consideration concerns the fact that the presence of the article often leads to modifications in the phonological shape of the nominal root, as well as changes to the definite suffix itself. In the other Romance languages, it is quite normal for the unbound prenominal determiner to show varying degrees of allomorphic variation according to the morphophonological shape of the following NP. For instance, in the masculine singular the Italian definite article variously surfaces as *il* before consonants (*il tavolo/trapano* ‘the table/drill’), *lo* before non-tautosyllabic consonantal clusters (*lo spago* ‘the string’) and *l’* before vowels (*l’ago* ‘the needle’), but these changes have no impact whatsoever on the shape of the following nominal which remains constant¹¹. In Romanian, by contrast, the ‘attachment’ of the definite article regularly involves changes in the overall shape of the nominal root (Stan 2013b: 287–289), precisely because the so-called article is part and parcel of the inflexional structure of the nominal. To take a very simple example, the adverbial feminine singular form of the article *-a* (< ILLA(M)) is not simply added peripherally to (non-definite) nominal forms in *-ă* [-ə] (e.g. *casă* ‘house’ + *-a* > **casăa* [ˈkasəa]), but is incorporated into the inflexional structure of the nominal to yield a portmanteau inflexion in which the form of the article and the underlying inflexion for number, gender and case are inextricably bound together (viz. *casa* [ˈkasa] ‘house.the’). Similarly, when attached to nominals ending in unstressed *e* [-e] (e.g. *carte* ‘book’), the feminine singular article *-a* gives rise to the onset glide [ɛa] rather than the regular, expected sequence [ea], viz. *cartea* [ˈkartɛa]. Even more drastic is the case of feminine nouns ending in a stressed vowel such as *caféa* ‘coffee’ and *zí* ‘day’, where the appearance of the definite article in *-a* triggers radical modifications in the inflexional structure of the nominal with

⁹ Here we follow Maiden (2016a: 100) in referring to the nominative-accusative forms and uses of nominal categories with the label ‘adverbial’ (avb.) and to their genitive-dative forms and uses with the label ‘adnominal’ (adn.).

¹⁰ Although the article in western Ibero-Romance and many southern Italian dialects (Ledgeway 2016a: 256) has lost the initial lateral, it involves the whole paradigm (all genders and numbers) and is not an optional or unstable feature.

¹¹ Even in those upper southern dialects of Italy where the article may trigger lengthening of the following consonant (e.g. Neapolitan ‘o *ffieno* ‘the hay’; cf. Ledgeway 2016a: 256), the resulting change, despite traditional orthographical representations, takes place on the article, inasmuch as the lengthened consonant is extended into the coda of the syllable realized by the article, viz. [of.fje.nə].

insertion of the glide vowel *-u-* [w] in the nominal stem before the article, viz. *caféua* ‘coffee.the’ *zíua* ‘day.the’ (but cf. *sofía* [sot’si(j)a] ‘wife.the.fsg’ which shows the otherwise acceptability of the sequence [-ía-] despite the ill-formedness of **zía* for correct *ziua*). One could also mention here masculine/neuter singulars in *V+u* [u], where the presence of the definite article *-l*, even when characteristically phonetically silent, gives rise to the change [-u] > [-u-] (Stan 2013b: 288), e.g. monosyllabic *leu* [ˈleu] ‘lion’ > bisyllabic *leul* [ˈle.u(l)] ‘lion.the.msg’.

In conclusion, what all the examples considered in this section have in common is that the article does not attach externally to a phrase, as is the case with the prenominal clitic determiners of other Romance languages (or with the so-called phrasal affix exemplified by the English Saxon genitive ‘s), but attaches directly to a nominal head and is therefore tightly integrated into the latter’s internal inflexional structure.

2.2. Morphological considerations

2.2.1. Morphological fusion

In purely morphological terms, there are many reasons for treating the Romanian definite article as a bound suffix. One of the most notable of these is the observation that the article displays a high degree of fusion with its nominal host (Giurgea 2013a: 157; 2013b: 842), such that it often proves difficult, if not entirely impossible, to transparently segment the article from the rest of the nominal structure. Already in the preceding section a number of examples (e.g. *casă* + *-a* > *casa*) were observed where the definite article is inextricably bound up in the internal inflexional structure of the noun. Other cases include the adverbial masculine plural article *-i* which merges with the masculine plural inflexion *-i* [i] to yield the fusional morpheme [-i] (Lombard 1974: 24), orthographically represented as *-ii*, which simultaneously indicates number, gender, case and definiteness, e.g. *domn* [domn] ‘gentleman’ > *domni* [domnɨ] ‘gentlemen’ > *domnii* [ˈdomni] ‘gentlemen.the.mpl’ (Stan 2013b: 287). An identical example involves the adnominal feminine singular form of the article *-i* which, when combined with the feminine adnominal inflexion in *-i* [i], produces the fusional morpheme [-i] (again spelt *-ii*) in which both underlying inflexions merge into a complex, unsegmentable morpheme: *țară* [ˈtsarə] ‘country.avb’ : *țări* [ˈtsərɨ] ‘country.adn’ > *țării* [ˈtsəri] ‘country.adn.the.fsg.adn’.

An even more striking example are feminine nouns and adjectives with adnominal singular in *-e*, where the morphological boundaries between number, gender and case inflexion on the one hand and article on the other are often entirely blurred in the spoken language. Whereas in the standard language adjunction of the adnominal feminine singular article *-i* yields the diphthong [-eɪ], e.g. *case+i* > *casei* [ˈkaseɪ] ‘house.adn.the.fsg.adn’, in colloquial usage the combination is frequently realized as the monophthong [-i] (cf. *țării* above), namely *casei* (and sometimes also spelt *casii*) [ˈkasi] (Lombard 1974: 26). In this instance, the synchronic relationship between the surface form and the underlying morphemes involved is entirely opaque, with the inflexion ultimately functioning as a single, indecomposable morpheme which cannot be readily derived from the combination of the adnominal nominal form and the canonical form of the adnominal feminine singular article¹². This conclusion also applies to examples of feminine nouns and adjectives in *-ie* (e.g. *cofetărie* ‘café’), where again the form of the adnominal definite singular (viz. *cofetăriei*) cannot be transparently derived from a combination of the underlying forms of the adnominal singular (viz. *cofetării*) and the canonical form of the adnominal singular definite article (viz. *-i*) which would be predicted to produce unattested forms such as **cofetăriii*. Quite clearly, the marking of definiteness in forms like *cofetăriei* has to be analysed as part of a fusional inflexion.

Another piece of indirect evidence for the inflexional nature of the Romanian article comes from the consideration, as noted in §2.2, that in spoken Romanian the final lateral of the masculine/neuter singular adverbial article *-ul* is generally not pronounced. As a consequence, it is possible to argue (cf. Giurgea 2013a: 843) that in masculine/neuter nouns (and adjectives) definiteness is marked by final *-u* which, in turn, contrasts with a non-definite form in *-Ø*, e.g. *calu* / *leu* / *metrou* [ˈkalu / ˈleu / meˈtrou] ‘the

¹² There is no immediate reason to suspect that final inflexional [-i] is the spontaneous outcome of raising of the mid vowel in the diphthong [eɪ] with subsequent monophthongization (cf. eastern Romance development *-ES* > **-eɪ* > *-i* discussed in Maiden 1996), although dialectally there is raising of unstressed [e] in northeastern varieties (M. Maiden, p.c.). Rather, it is most probably to be interpreted as a case of analogical extension of inflexional [-i] found in such nouns as *țării*.

horse/lion/underground’ vs *cal/leu/metrou* [ˈkal/ˈleu/meˈtrou] ‘horse/lion/underground’ (but cf. *teatru/teatru* ‘(the) theatre’, both realized as [teˈatru], and *câine* ‘dog’ vs *câinele* ‘dog.the’). Accepting this argument, it is significant to note that what now functions as the principal exponent of definiteness marking in such nominals is precisely an erstwhile inflexional ending of the noun (or adjective) < -U(M), clearly a natural candidate for an inflexional marker of definiteness¹³.

Also relevant here is the observation, following Maiden (2015), that the adnominal case inflexion -e found in feminine singulars (e.g. *case* ‘house.adn’) is not a continuation of the Latin genitive-dative ending -Æ (e.g. *CASÆ*), but more plausibly represents the result of the merger of word-final -ă [ə] with the original adnominal article -ei [-ei] giving rise to concomitant assimilatory fronting of the former, namely *casă+ei* > *case* (cf. also Stan 2013b: 289). Once again such a development clearly highlights the suffixal nature of the article which is readily integrated into the inflexional paradigm of the noun where it has been reanalysed as a case formative.

Finally, it is worth briefly mentioning some comparative evidence from Istro-Romanian. In the northern Žejane variety, Maiden (2016b) reports that original neuters with plural inflexions in -e and -ure have been reanalysed as masculine, thereby licensing today masculine agreement patterns in both the singular and plural. Nonetheless, despite their masculine gender, they exceptionally continue to select the definite article -le (e.g. *ku'tsit* ‘fork’: *kut'site(le)* ‘knives(.the)’, *fuok* ‘fire’: *fuokure(le)* ‘fires(.the)’, a form otherwise restricted to feminine plurals (cf. *klupə* ‘bench’: *klupe(le)* ‘benches(.the)'). The retention of an otherwise feminine form of the article with what are synchronically unmistakably masculine nouns underlines the inflexional nature of the Daco-Romance article: the article is so inextricably integrated into the nominal’s internal inflexional structure that even when the nominal changes gender it is no longer morphologically segmentable and hence available for substitution by the corresponding masculine allomorph in -i (cf. *tsimi'teru* ‘cemetery.the.msg’: *tsimi'terij* ‘cemeteries.the.mpl’). In short, in forms such as *kut'sitele* the morpheme -le is nothing more than an inflexional marker of definiteness which is otherwise insensitive to the gender specification of the root to which it is attached.

2.2.2 Selectional restrictions

In their seminal study, Zwicky and Pullum (1983) maintain that, contrary to clitics, affixes display a high degree of selection in relation to the class of words they attach to. In the case of the unbound prenominal articles of the other Romance languages, no such restrictions are generally observable. For instance, in Italian the definite article may occur immediately before most elements occurring in the leftmost portion of the NP, therefore standing proclitic to nouns (*i vini* ‘the wines’), adjectives (*i buoni vini* ‘the good wines’), quantifiers (*i molti/tanti vini* ‘the many/so many wines’), including cardinal and ordinal numerals (*i tre/terzi vini* ‘the three/third wines’), possessives (*i miei vini* ‘(the) my wines’), adverbs and adverbials (*i molto celebri vini della Sardegna* ‘the very famous wines of Sardinia’; *gli ancora imbevibili vini della Sardegna* ‘the still undrinkable wines of Sardinia’) and even whole nominalized clauses (*il come-si-chiama* ‘the what’s its name’). In Romanian, by contrast, the distribution of the definite article is much more restricted, occurring in conjunction with nouns (*vinurile*), adjectives (*bunele vinuri*), some, but not all, quantifiers (*multele vinuri* ‘the many wines’ but *atâtea(*le) vinuri* ‘so.many(.the) wines’), but not with numerals (**treile/treiale vinuri*), possessives (**melele vinuri*), adverbs and adverbials (**foartele celebre vinuri din Sardinia*; **încă-le nepotabile vinuri din Sardinia*) or nominalized clauses (**cum-ul îl cheamă* / **cum îl cheamă-ul*). Again this contrast follows from the observation that the prenominal determiners of other Romance varieties attach to phrases in the syntax (and overtly lexicalize the D position), and hence are largely insensitive to what the initial element of that phrase is, whereas the Romanian definite article is an inflexional suffix morphologically restricted to selecting (and attaching to) a closed class of nominal hosts (stems and heads)¹⁴.

¹³ It is revealing to note that in the adnominal possessive clitic construction (cf. also discussion in §2.4 below) final -l is obligatorily suppressed even in the standard language, e.g. *la rândul(*l)-mi* lit. ‘at turn.def=me (= on my behalf)’ (Nicolae 2013b: 346; Stan 2013b: 289). This confirms that, at bottom, we are indeed dealing with a definite inflexional ‘form’ in -u, and not with a definite ‘article’ (cf. retention of the lateral in *câinele-mi* ‘dog.the=me (= my dog)’ where definite inflexional -u does not surface).

¹⁴ Arguably in examples such as *carte* ‘book’ the article -a attaches to a head, namely *cartea* ‘book.the.fsg’, whereas in examples such as *sofie* ‘wife’ the article is suffixed to a stem, namely *sofia* ‘wife.the.fsg’ (and not **sofîea*).

2.2.3. Arbitrary gaps

Another of Zwicky and Pullum's (1983) criteria for distinguishing between clitics and affixes centers on the observation that affixes, unlike clitics, often display arbitrary lexical gaps and exceptions regarding the words they combine with. In the case of the prenominal clitic determiners of the other Romance languages, no such gaps or exceptions are found. Even N(P)s which otherwise reject the definite article for semantic reasons can always be coupled with a definite article under appropriate pragmatic and semantic conditions. For instance, in French the article with a male proper name such as *Marc* is ungrammatical in unmarked cases such as *hier j'ai connu (*le) Marc* 'yesterday I met (the) Marc'. Nonetheless, this general rejection of the article is overridden when the noun is modified in examples such as **(Le) Marc que je connaissais n'aurait jamais fait une chose pareille!* 'The Marc that I knew would never have done such a thing!'.

By contrast, Romanian presents a large and in part apparently arbitrary number of nouns and adjectives which simply fail to combine with the definite article under any circumstances. While some of these are loans and/or neologisms (e.g. masculine: *dingo* 'dingo', *euro* 'euro', *koala* 'koala bear', *sambo* 'sambo', *boa* 'boa constrictor', *kilo* 'kilo', *papa* 'dad'; feminine: *imago* 'imago', *zulu* 'Zulu language', *miss* 'beauty contestant', *cover-girl*, *tanti* 'aunt; gal', *koiné* 'koiné', *yoga* 'yoga'), many others are native items such as the months of the year (*ianuarie* 'January', *februarie* 'February'...) and, at least according to standard descriptions, the notes of the musical scale (*do, re, mi...* 'do, re, mi'). In the former case, the foreign or neologistic nature of the nouns in question cannot be responsible for their incompatibility with the article since in many instances their morphophonological shape replicates that of native or established terms. For example, we have seen in §2.1 forms such as *zero* : *zeroul* and *motto* : *mottoul/mottoul*, such that the ungrammaticality of **dîngoul/*éuroul* or even **dîngoul/*euroul* is hard to justify. The idiosyncratic lexical nature of such gaps is also further highlighted by the neologistic loan *kiwi* ['kivi]. As a so-called neuter noun with the meaning 'kiwi fruit', the noun combines with the article, e.g. *kiwiul* 'the kiwi fruit'¹⁵, but when it refers to the 'kiwi bird' as a feminine noun, it proves incompatible with the article, namely *kiwi(*a)*, despite the well-formedness of the sequence *-ia* in other native contexts (e.g. *péria* 'brush.the.fsg').

More difficult to explain is the incompatibility of the article in masculine nouns formed with the native suffix *-ilă*, often used pejoratively as nicknames, e.g. *sărăcilă* 'poor man', *năsăilă* 'big-nosed man': here not only is the canonical form of the masculine singular article in *-(u)l(ului)* excluded, e.g. **sărăcilăl, *năsăilăl* (cf. *tată* 'father' > *tătăl* 'father.the'), but also the allomorph in *-a* generally employed with masculine nouns in *-ă* (cf. *popă* 'priest' > *popa* 'priest.the'), e.g. **sărăcila, *năsăila*. Similar difficulties arise with the months of the year (all masculine) whose incompatibility with the definite article is unexpected, not only on semantic grounds (cf. Eng. *the January we spent in Paris*), but also on morphophonological grounds, e.g. **maiul* 'May.the.msg' (but cf. *paiul* 'straw.the.msg'), **augustul* 'August.the.msg' (but cf. *gustul* 'taste.the.msg')¹⁶. Indeed, in adnominal case functions these nouns behave like proper nouns and freely occur with the unbound prenominal determiner *lui*, e.g. *sfârșitul lui ianuarie trecut* 'end.msg the.adn January last', as well as with other prenominal determiners such as the indefinite article, e.g. *un ianuarie cu multă ploaie* 'a January with much rain'¹⁷.

An examination of these and many similar examples reveals a number of apparently arbitrary lexical gaps which cannot be readily explained away on either phonological or morphological grounds. In short, what we observe is a series of lexically-specific irregularities typical of the distribution of affixes.

¹⁵ For some speakers, Maiden (in press: §6.4) reports that it may also be treated as a simple masculine noun, hence the masculine plural definite form *kiwii* 'kiwi.the.mpl'.

¹⁶ Although, as M. Maiden (p.c.) points out, the popular term for 'September', the masculine *răpciune* of uncertain and disputed origin though popularly connected with the grape harvest, can indeed co-occur with the article, e.g. *răpciunele se apropiază* 'September.the.msg is approaching'. Furthermore, A. Nicolae (p.c.) informs me that some combinations are possible for him, especially in the presence of a postnominal demonstrative, e.g. *Maiul asta a fost tare bun pentru mine* 'May.the.msg this was really good for me'. However, the fact remains that, in general, the names of the months do not take the definite article (cf. **ianuariele asta* 'January.the.msg this'), such that isolated combinations such as *maiul* can, as suggested by A. Nicolae (p.c.), actually be taken to exemplify yet another idiosyncrasy (cf. §2.2.4) in the distribution of the definite article.

¹⁷ Morphologically, the months of the year also prove exceptional in that most of them end in final unstressed *-ie* (e.g. *ianuarie, februarie, aprilie, iunie, iulie, septembrie, octombrie, noiembrie, decembrie*), which is otherwise an inflexional ending restricted to feminine nouns and adjectives (M. Maiden, p.c.).

Significantly, though, what all these nouns have in common is that they are inflexionless, namely invariant forms which lack any recognizable marking for gender/number and case. For instance, masculine *dingo* ‘dingo’ and *kilo* ‘kilo’ have no plural form **dingoi* or **kilo*, and similarly feminine *tanti* ‘aunt’ and *miss* ‘beauty contestant’ lack both a plural and, as a consequence, an adnominal form, e.g. **tantie*/**tantii*, **misse*/**missi*. Given our claims about the inflexional nature of the Romanian definite article, it automatically follows that if a noun lacks inflectional structure, then by implication it will also lack definite forms and hence prove incompatible with the so-called definite article, viz. **dingoul*, **kiloul*, **tantia*, **missa*¹⁸. This explains why masculine/neuter *kiwi* may occur with the definite article, e.g. *kiwiul/kiwii* ‘kiwi.fruit.the.msg/the.mpl’, since final *-i* is interpreted as part of the inflectional system (cf. *pui* ‘chicken’: *puiul/puii* ‘chicken.the.sg/the.pl’), whereas feminine *kiwi* cannot (**kiwia*), since there is no corresponding established feminine inflectional paradigm in which final *-i* marks feminine nouns¹⁹.

This account also explains why the instances of incompatibility with the definite article observed above all involve either masculine or feminine nouns. Most (inanimate) neologisms and loans which enter the language are absorbed, regardless of their morphophonological shape, into the so-called neuter class with regular productive plurals in *-uri*, a ‘morphological classifier’ in the terminology of Pană Dindelegan (2002), e.g. *blog/bloguri* ‘blog/s’, *vip/vipuri* ‘vip/s’, *jeep/jeepuri* ‘jeep/s’, *airbag/airbaguri* ‘airbag/s’. As a consequence, all such neuter nouns also regularly combine with the definite article (e.g. *blogul/blogurile* ‘blog.the.msg/blogs.the.fpl’) since they are endowed with an inflexional paradigm, witness their productive plural formations in *-uri*²⁰. An interesting consequence of this analysis is that it also explains the otherwise mysterious behaviour of the letters of the alphabet. In Romanian, these can either be invariant masculine, e.g. *un/doi b* ‘a.m/two.m letter/s b’ (or indeed *doi de b* ‘two.m of b’ in colloquial usage; cf. Nedelcu 2012: 125), or inflecting neuter, e.g. *un b* ‘a.m letter b’, *două b-uri* ‘two.f letters b’. However, only in the latter case can they be used with the definite article, e.g. *b-ul/b-urile* ‘the letter/s b’, whereas the masculine inflexionless variant proves incompatible with the article. Once again we see that the presence of the definite article is intimately tied to the availability of an inflexional paradigm: the presence or absence of the latter typically implies the presence or absence of the former²¹.

2.2.4. Idiosyncrasies and irregularities

In the other Romance languages, selection of the definite article follows regular and predictable morphophonological and (semantico-)syntactic principles. While this is generally the case in Romanian too, there are a surprising number of examples where the choice of article is less predictable. First, there are cases such as *tată* ‘father, dad’, a masculine noun which may combine either with the masculine article in *-(u)l*, e.g. *tatăl* ‘father.the’, or with the (typically feminine) article in *-a*, e.g. *tata* ‘father.the’. As is well known, the choice is not arbitrary and the two forms are not necessarily synonymous (cf. §2.3 below) or in free variation (for an overview, see Lombard 1974: 55f.), but the point remains that we do

¹⁸ This also carries over to adjectives inasmuch as, when used prenominally, invariant (and hence inflexionless) adjectives such as *coşcogea(mite)/cogeamite* ‘ginormous’, *dita(ma)i* ‘ginormous’ and *cumsecade* ‘decent, honourable’ prove incompatible with the definite article (Stan 2013b: 291; Nicolae 2015a: 38), but not with unbound prenominal determiners such as the indefinite article: *un coşcogeamite nuc* ‘a ginormous walnut’ vs *coşcogeamite(*le) nucul* ‘ginormous.the.msg walnut.the.msg’, *un cumsecade avocat* ‘a decent lawyer’ vs *cumsecade(*le) avocatul* ‘decent.the.msg lawyer.the.msg’.

¹⁹ Indeed, the only other feminine noun in unstressed *-i* [i] is the inflexionless *tanti* [‘tanti] considered above. Note that orthographic forms such as *luni* [‘lun] ‘Monday’ (discussed below) and *zi* ‘day’ are not counterexamples to this claim, in that *-i* in these examples represents asyllabic voiceless [ɨ] and stressed [i], respectively, whereas in *kiwi* (and *tanti*) final *-i* is realized as an unstressed [i].

²⁰ There are exceptions here. For example, Maiden (in press: §6.4) discusses such examples as the neuter *mango* ‘mango fruit’, *cappuccino* ‘cappuccino’ and *tiramisu* ‘tiramisù’, which although lacking distinct plural forms (cf. *două mango*/**mangouri* ‘two.f mangos’, *două cappuccino*/**cappuccinouri* ‘two.f cappuccinos’, *două tiramisu*/**tiramisuuri* ‘two.f tiramisùs’), do nonetheless combine with the masculine singular article (cf. *mangoul*, *cappuccinoul*, *tiramisuul*) but, significantly, not with the feminine plural article (cf. **mangole*, **cappuccinole*, **tiramisule*). Their failure to combine with the feminine plural article once again reinforces the inflexional nature of the Romanian article, since if the nouns in question lack the feminine plural inflexion, then they are also unable to select for the feminine plural definite inflexion.

²¹ This explains why those loans which have been fully integrated into the language developing inflexional paradigms including, for example, plural designees, e.g. *flamingo/-i* ‘flamingo/s’, *cangur/-i* ‘kangaroos’, are also compatible with the definite article, e.g. *flamingoul/flamingii*, *cangurul/cangurii*.

have competing forms of the article. Such irregular behaviour would be exceptional with the prenominal articles of the other Romance varieties, but proves quite trivial in the context of the inflexional nature of the Romanian article where the noun may select for different suffixes.

A second and related example involves a series of masculine animate nouns of both native and non-native origin ending in *-e* (e.g. *bade* ‘old man, uncle’, *nene* ‘old man, uncle; sweetheart’, *gâde* ‘executioner’, *hoge* ‘mullah, muslim priest’) and in the characteristically feminine inflexion *-ă* (e.g. *popă* ‘priest’, *pașă* ‘provincial governor in Ottoman Empire’, *papă* ‘pope’, *bulibașă* ‘gypsy leader’). Despite the masculine reference of such nouns, they all select the characteristically feminine form of the article in *-a* rather than the expected masculine forms in *-(l)e* (Nedelcu 2013b: 277), e.g. *badea* (**badele*), *nenea* (**nenele*), *gâdea* (**gâdele*), *hoge* (**hoge*), *popa* (**popăl*), *pașa* (**pașăl*), *papa* (**papăl*), *bulibașa* (**bulibașăl*). The selection of the article witnessed in these forms is not at all predictable or regular on semantico-syntactic grounds, but represents a departure from the core patterns of definiteness marking in masculine nouns (cf. discussion above of *tatăl* < *tată*). If, however, the article is interpreted in morphological terms as an inflexional suffix, then these lexeme-specific selectional idiosyncrasies can be more readily understood, in just the same way we saw in §2.2.1 how in northern Istro-Romanian varieties the original feminine plural form of the article *-le* has been retained with a class of nouns which have now become masculine. A similar case must be made for the irregular behaviour of the masculine singular noun *bebe* [‘bebe] ‘baby’, a borrowing from French *bébé*. Standardly, masculine singular nouns in unstressed *-e* select the *-le* allomorph of the masculine singular article, witness *câine* ‘dog’: *câinele* ‘dog.the.msg’, but *bebe* exceptionally selects the *-ul* allomorph (e.g. *bebeul*) otherwise reserved for all other masculine nouns (e.g. *ursul* ‘bear.the.msg’, *ariciul* ‘hedgehog.the.msg’), rather than the expected *-le* variant (viz. *bebele*) which, though, can be found in colloquial usage (A. Nicolae, p.c.).

Another intriguing example of apparent irregularity concerns the five days of the week *luni* ‘Monday’, *marți* ‘Tuesday’, *miercuri* ‘Wednesday’, *joi* ‘Thursday’, and *vineri* ‘Friday’, all of feminine grammatical gender. The singular forms already prove exceptional, in that they end in asyllabic *-i* [i] or, in the case of *joi*, in [j], the regular outcome in the last four forms of the genitive singular ending *-IS/-II* (cf. (DIES) MARTIS/MERCURII/IOVIS/UENERIS) which was analogically extended to the first of these forms by analogy (cf. (DIES) LUNÆ). On standard assumptions, adjunction of the feminine singular definite article in *-a* is expected to yield the forms **lunia*, **marția*, **miecuria*, *joia* and **vineria*. Of these five predicted forms, only *joia* is attested where final *-i* is not [i] but [j]; in the other four cases *-i-* following a consonant is replaced by the semivowel *-e-* [ɛ] to produce the forms *lunea*, *marțea*, *miecurea* and *vinerea* (Giurgea 2013b: 841; Sarlin 2014: 81). In the case of *marțea*, the irregularity is even greater since etymologically we should expect **martea*, not *marțea* (cf. *punte* ‘footbridge’, *punți* ‘footbridges’, *puntea* ‘footbridge.the.fsg’). As is immediately clear, these are not regular forms and the morphological relationship between the underlying names of the days of the week and their corresponding articulated forms is, to put it mildly, somewhat bizarre and unexpected (M. Maiden, p.c.). Under a suffixal interpretation of the Romanian definite article, however, these forms can be simply considered lexicalized (see also §2.3 below for further discussion of these forms).

Other irregularities concerning the definite article which we must mention here include the feminine singular noun *ziuă* ‘daybreak, daylight’, largely restricted to adverbial formations such as *la ziuă* ‘at daylight’, and the substandard feminine non-definite plural *ouăle* ‘eggs’. The former represents a development of the feminine singular noun *zi* ‘day’ which, as noted above (§2.1), requires insertion of the glide vowel *-u-* [w] in the nominal stem before the article in *-a*, viz. *ziua* ‘day.the.fsg’. Consequently, *ziuă* is built, not on the most basic nominal stem *zi(-)* but, rather, on the definite form *ziua* with the neologistic indefinite form created by back-formation through substitution of final *-a* with the inflexion *-ă*. Significantly, this example highlights how the definite form may serve as a base for novel formations, inasmuch as definiteness marking forms an integral part of the inflexional structure of the noun. Turning now to *ouăle*, the standard language has masculine singular *ou* ‘egg’ with feminine plural *ouă*, and corresponding definite forms *oul* and *ouăle*. Historically, the distinction between [e] and [ə] was neutralized following [w] in favour of the latter, such that the expected regular neuter plural inflexion in *-e* (cf. *sat* ‘village’: *sate* ‘villages’) is exceptionally replaced by *-ă* [ə] in just this word, hence the plural *ouă* rather than **oue*. The exceptional nature of this feminine plural in *-ă*, which is otherwise unique in the standard language, is such that it has led some speakers to replace it in the spoken language with a

more genuinely feminine-sounding, regular plural inflexion in *-e*, namely the standard definite form [?]*ouăle* ‘eggs’, with concomitant creation of a new non-standard definite form [?]*ouălele* ‘eggs.the.fpl’. Once again, this development shows how the suffixal nature of the Romanian definite article allows it be reanalysed as part and parcel of the inflexional structure of the noun such that it can be considered as a lexicalized part of the underlying nominal form through its lexicalization²².

2.2.5. Lexicalization

Just as with the previous example of substandard [?]*ouăle*, in a number of cases the definite article appears to have undergone a process of lexicalization such that it now forms an inherent part of the morpholexical structure of the noun, appearing in contexts where the definite article is otherwise excluded. Among the relevant examples here we may mention such nouns as the masculine *Domnul* lit. ‘lord.the.msg (= God)’, *dracul* ‘devil.the.msg’ and *naiba* ‘devil.the’, which are practically always employed in their definite form with the given interpretations – indeed, in the case of *naiba* the underlying non-definite base form **naibă* has been lost –, such that they may appear, for example, unmodified directly following prepositions, e.g. *îl cinstește pe Domnul* ‘he respects the Lord’ (cf. *îl cinstește pe domn(*ul)* ‘he respects gentleman(.the.msg)’), *Du-te la dracul!* ‘Go to the devil!’, *La naiba!* ‘Shit! (lit. to devil.the)’.

The behaviour of these proper nouns is far from exceptional in Romanian where, in contrast to other Romance varieties, a truly incredible number of proper nouns appear to have lexicalized the article within their inflexional structure such that it now forms an integral part of such nouns (cf. Ledgeway 2015: 111f.). Given that proper names are by their very nature already inherently referential and hence definite, the lexicalization of definiteness marking in such nouns underlines how the article has been relegated to nothing more than an expletive inflectional marker. Among the most frequent examples (cf. Miron-Fulea, Dobrovie-Sorin and Giurgea 2013: 721–726.; Stan 2013b: 290f.; Cornilescu and Nicolae 2015), we recall here native female anthroponyms (e.g. *Gabriela* ‘Gabriela.the.fsg’ < *Gabrielă*), as well as male anthroponyms in old Romanian (cf. *Radu* ‘Radu’ < *Radul* ‘Rad.the.msg; Stan 2013a: 26; 2016a: 292), names of institutions (e.g. *Steaua București* ‘star.the Bucharest (= Steaua Bucharest Football Club)’),²³ names of feminine countries, provinces, counties, cities and islands (e.g. *România* ‘Romania.the.fsg’ < *Românie*, *Timișoara* ‘Timișoara.the.fsg’ < *Timișoară*), and optionally, at least in subject function, with their masculine counterparts (e.g. *Maramureș(ul)* *este împrejuț de dealuri* ‘Maramureș(.the.msg) is surrounded by hills’ vs *Am vizitat Maramureș(*ul)* ‘I’ve visited Maramureș.the.msg’, *munții Maramureșului* ‘mountains.the.mpl Maramureș.the.msg.adn’).

Essentially, the (ongoing) lexicalized nature of the article in such instances is demonstrated by its occurrence – optional in some instances – in contexts in which the article is otherwise excluded in conjunction with definite common nouns. For example, after all accusative-governing prepositions except *cu* ‘with’, semantically definite common nouns, when unmodified, invariably occur in the non-definite form, e.g. *în parc(*ul)* ‘in park(.the.msg)’. In the same context, however, feminine anthroponyms and toponyms take the definite article, namely *în România* (**Românie*) ‘in Romania*(.the.fsg)’, *pentru Gabriela* (**Gabrielă*) ‘for Gabriela*(the.fsg)’, whereas masculine toponyms reject it, e.g. *în Paris(*ul)* ‘in Paris(.the.msg)’. The fact that we witness an apparently arbitrary distinction between feminine and masculine toponyms, further reinforced by the behaviour of female and male anthroponyms in the modern language, underlines the lexicalized nature of the article in such contexts whose distribution is not driven by regular morphological or syntactic principles. Other contexts in which the definite forms of common nouns are not licensed include following prenominal demonstratives (e.g. *această doamnă/*-a* ‘this.fsg lady/.the.fsg’), prenominal definite adjectives (e.g. *frumoasa doamnă/*-a* ‘beautiful.the.fsg lady/.the.fsg’) and the indefinite article (e.g. *o doamnă/*-a* ‘a.f lady/.the.fsg’). In the first two cases, there is genuinely some oscillation among speakers regarding the most acceptable form with both feminine

²² I thank M. Maiden (p.c.) for pointing out the relevance of the non-standard forms [?]*ouăle(le)* and their correct interpretation.

²³ Consequently, in contrast to other Romance languages, the name of an institution placed outside the entrance to a building or advertised on a badge or a pen will always include the definite article (M. Maiden, p.c.), e.g. *Universitate*(a) din București* ‘university(.the.fsg) of the Bucharest’, *Facultate*(a) de Litere* ‘faculty(.the.fsg) of arts’. The articleless forms found in the same contexts in, for example, Italian, e.g. *Università di Torino* ‘University of Turin’, *Facoltà di Lettere* ‘Faculty of Arts’, are simply not an option in Romanian.

anthroponyms and toponyms (e.g. *această/frumoasa Ana/Ană* ‘this.fsg/beautiful.the.fsg Ana.the.fsg/Ana’; *această/frumoasa Moldova/Moldovă* ‘this.fsg/beautiful.the.fsg Moldova.the.fsg/ Moldova’), whereas before the indefinite article we continue to find oscillation with anthroponyms (e.g. *o Gabriela/Gabrielă pe care o respect* ‘a Gabriela.the.fsg/Gabriela who I respect’) but the obligatory use of the non-definite form with toponyms (e.g. *o Românie/*-a liberală* ‘a liberal Romania’).

Such oscillation and uncertainty underscores the ambiguous status of the definite article which is increasingly interpreted as an integral part of the inflexional structure of the noun, witness also its optional use in vocatives, eg. *Ana!/Ană!* ‘Ana.the.fsg/Ana’, alongside the distinctive vocative formation in -o, e.g. *Ano!*. Indeed, the ongoing lexicalization of the article with female anthroponyms can be clearly seen in possessive structures (Miron-Fulea, Dobrovie-Sorin and Giurgea 2013: 722; Nedelcu 2013c: 280). A notable characteristic of Romanian possessive structures is a definiteness requirement, according to which the possessor phrase must occur immediately adjacent to a possessum phrase marked with the definite article, e.g. *casa doamnei* ‘house.the.fsg lady.the.fsg.adn (= the lady’s house)’. When, however, the possessum does not occur in the definite form, a dummy marker of definiteness, the so-called genitive article *al*, must be inserted immediately after the possessum before the possessor phrase, e.g. *o casă *(a) doamnei* ‘a.fsg house.fsg al.fsg lady.the.fsg.adn (= a house of the lady)’. Significantly, though, in conjunction with feminine anthroponyms the use of the genitive article proves optional, e.g. *Gabriela (a) mea/lui Ion* ‘Gabriela.the.fsg al.fsg my.fsg/the.sg.adn Ion (= My/Ion’s Gabriela)’, but is obligatory with male anthroponyms, e.g. *Radu *(al) meu/Anei* ‘Radu al.msg my.msg/Ana.fsg.adn (= My/Ana’s Radu)’. This example highlights the ongoing inflexional integration of the article in such proper nouns, the transparency of which is increasingly obscured thereby licensing the genitive article *al* on a par with non-definite forms, as well as the adnominal prenominal proprial article *lui* in colloquial registers, e.g. *‘casa lui Gabriela* ‘house.the.fsg the.adn Gabriela.fsg’ (cf. standard *casa Gabrielei* ‘house.the.fsg Gabriela.the.fsg.adn’). Lexicalization of the article in examples like these leads Miron-Fulea, Dobrovie-Sorin and Giurgea (2013: 722) to define non-definite forms such as *Ană* and *Românie* as synchronically ‘reconstructed’, although, from a diachronic perspective, they clearly represent the original underlying forms on which the definite forms are built²⁴.

2.3. Semantic considerations

In contrast to the semantic transparency of clitics, Zwicky and Pullum (1983) note that inflectional formations produced by affixation may frequently give rise to semantic idiosyncrasies where the meaning of the resulting word cannot be regularly derived from the meaning of its parts. The Romanian article offers a number of relevant examples. Already in §2.2.4 we noted how the masculine noun *tată* ‘father’ may combine with both the masculine article *-(u)l* (e.g. *tatăl*) and the characteristically feminine article *-a* (e.g. *tata*). The resulting forms are not, however, entirely synonymous (Lombard 1974: 55f.; Sarlin 2014: 77): the former is used with the meaning ‘God’ (e.g. *Tatăl* ‘Father’) or ‘father’ when modified (e.g. *tatăl directorului* ‘the father of the director’), whereas the latter is generally employed with a possessive meaning ‘my/your dad’ (e.g. *Când vine tata?* ‘When is (my/your) dad coming?’).

²⁴ Morphologically, feminine proper names in *-ca* and *-ga* such as *Florică, Olga, Volga, Praga*, as well as some masculines (e.g. *Luca*), do not inflect like most definite feminine common nouns, witness the contrast in the following definite adnominal forms: *Florică > Floricăi, Olga > Olăi, Volga > Volgăi, Praga > Pragăi* (as well as *Luca > Lucăi*) vs *nuca* ‘walnut.the.fsg’ > *nucii, fraga* ‘wild.strawberry.the.fsg’ > *fragii*. Although this might appear to suggest that the final *-a* found in the adverbial definite form of such proper nouns is not identified with the article, the exceptional nature of their definite adnominal forms is probably to be explained as a consequence of a natural tendency to associate proper names with a single invariant (base) form, hence the maintenance of the velar stem in all inflexional forms associated with the relevant name through the adoption of the inflexion *-ăi*, rather than *-ii* (although Lombard 1974: 47 also records less frequent variant forms with the regular inflexion *-ii* with maintenance of the velar: *Florichii, Olghii*). That said, this rule is not absolute (cf. Lombard 1974:46f.). First, there are common nouns in *-ca/-ga* that also (optionally) present the definite adnominal inflexion *-ăi*, e.g. *braga* ‘millet.beer.the.fsg’ > *bragăi, mazăgă* ‘slime.the.fsg’ > *măzgăi, cega* ‘sterlet.the.fsg’ > *cegăi* (alongside regular *bragii, măzgii, cegii*). Second, there are also many toponyms in *-ca/-ga* that also present the regular definite adnominal inflexion in *-ii*, with concomitant palatalization of the stem: *America > Americii, Africa > Africii, Danemarca > Danemarcii*. Third, there are a number of proper names, typically kinship terms and titles, such as *mămică* ‘mother.dim.the.fsg’, *bunică* ‘grandmother.the.fsg’ and *maică* ‘reverend.mother.the.fsg’ which oscillate between both inflexions, presenting regular *-ii* both with and without palatalization (*mămicii/-chi, bunicii/-chii, maicii/-chii*) and irregular *-ăi* with maintenance of the velar (*mămicăi, bunicăi, maicăi*).

Guțu Romalo (1967: 234) also argues that in a number of instances the article is used not to mark definiteness at all, but is employed to mark a change of grammatical class. In this connection, she notes such examples as *împotrivă/împotriva* ‘against’, *împrejur/împrejurul* ‘around’, *înainte/înaintea* ‘before’, where the first in each pair functions as an adverb (e.g. *nu suntem împotrivă* ‘we’re not against’) in contrast to the second articulated form which functions as a preposition (e.g. *nu suntem împotriva justiției* ‘we’re not against justice’). Arguably, this analysis can also be extended to the articulated forms of the working days of the week which, with the exception of *joi* > *joia*, were seen in §2.2.4 to present morphophonologically irregular forms, namely *luni* > *lunea*, *marți* > *marțea*, *miercuri* > *miercurea*, *vineri* > *vinerea*, as well as to morphophonologically regular *sâmbătă* ‘Saturday’ > *sâmbăta* and *duminică* ‘Sunday’ > *duminica*. From a semantic perspective, these articulated forms should be expected to license a definite reading (cf. Eng. *the Monday of next week*), whereas in practice they are only ever used with an indefinite habitual reading, e.g. *lunea* ‘on Mondays, every Monday’. Although similar uses of the definite article with the names of the days of the week can be found in other Romance languages (e.g. Fr. *le lundi il n’y pas de livraisons de poissons* ‘on Mondays (lit. the Monday) there are no fish deliveries’), this habitual reading is not the exclusive interpretation of the article with weekday names in these varieties (e.g. Fr. *toutes les commandes seront traitées le lundi suivant* ‘all the orders will be dealt with on the following Monday’) as is the case in Romanian. Semantically, then, we see that the so-called articulated forms of the days of the week are irregular, in that they do not license the expected ‘definite’ meaning, but are used exclusively with an ‘indefinite’ habitual reading. In short, forms like *lunea* function to all intents and purposes as adverbs, and not as N(P)s like the unarticulated *luni*. This opens up the way to analysing the articulated forms in *-ea* as adverbial suffixes, which, as M. Maiden (p.c.) points out, would align them, not by chance, with many other adverbial formations in *-ea* (e.g. *adesea* ‘often’, *aiurea* ‘elsewhere’, *pururea* ‘always, forever’).

The synchronic reanalysis of the article in such instances as an adverbial inflection is further supported by the observation that the first five days of the week, which notably include the irregular articulated forms in *-ea*, tend to be inflexionless, a propriety which we have seen in §2.2.3 is strongly correlated with the non-availability of the definite article²⁵. For example, the five forms in question lack a distinct plural form (e.g. *o/două luni* ‘a.f./two.f Monday(s)’) and although they are reported, at least historically, to present definite adnominal inflexional forms (e.g. *luni* ‘Monday’: *lunii* ‘Monday.the.sg.adn’), standard descriptions (cf. Lombard 1974: 59; Sarlin 2014: 81; Giurgea 2013b: 841) make it quite clear that these forms are, today at least, avoided, e.g. *programul zilei de luni* ‘programme.the day.adn.the.fsg.adn of Monday (= Monday’s programme)’. It thus follows that these forms can today be considered inflexionless and, by implication, incompatible with the definite article, such that synchronically forms such as *lunea* can legitimately be considered adverbial formations incorporating an adverbial suffix in *-ea*.

Here we should also briefly mention a number of other apparent semantic irregularities involving the definite article. Conspicuous in this respect are examples such as the pronominal *altul/alta/alții/altele* and *unul/una/unii/unele* (and associated adnominal forms) where the article apparently attaches to the indefinite base *alt* ‘another’ and *un* ‘a’. If, however, following Cornilescu and Nicolae (2011) and Giusti (2015: 170f.) we interpret the article in these examples as an inflexional marker in line with the general thesis developed in this study, then its compatibility with an indefinite base is unproblematic. Identical arguments carry over to the colloquial invariant pronominal adjectives *coșcogea(mite)*, *cogeamite* and *dita(ma)i*, all meaning ‘ginormous, whopping’ (cf. footnote 4, on page 215 above), which generally occur with an articulated noun even when preceded by the indefinite article (Sarlin 2014: 118), e.g. *era un ditai focul* ‘there was a ginormous fire.the.msg’. If interpreted as an inflexional affix, then the apparent semantic idiosyncrasy immediately disappears inasmuch as the presence of the so-called article in such examples can be simply interpreted in syntactic terms as a case of phi-feature agreement within the DP (cf. discussion of multiple definiteness marking in §2.4).

Finally, mention must be made of the vocative (cf. Lombard 1974: 7782; Croitor and Hill 2013; Manu Magda 2013; Nedelcu 2013a; Dragomirescu and Nicolae 2016: 914) which is not infrequently

²⁵ Note that the presence of such forms as *Vinerea mare* lit. ‘Friday.the.fsg big (= Good Friday)’ are not genuine counterexamples to this generalization, since such examples are undoubtedly lexicalized.

marked by the definite article *or*, in the case of masculine singulars, by a combination of the article with inflexion *-e*, despite any obvious motivation for definiteness marking in such instances, e.g. *Băiatule!* ‘boy.the.msg.voc (= Young man!)’, *Fata!* ‘girl.the.fsg (= Young girl!)’, *Doamnelor și Domnilor!* ‘ladies.the.fpl.adn and gentlemen.the.mpl.adn (= Ladies and Gentlemen!)’. Once again the selection of the article is not without idiosyncratic semantic effects, witness the well-known contrast between the articulated form *Domnule!* ‘Mister/Sir!’ and the unarticulated form *Doamne!* ‘Lord (= God)!’. In many other instances, the use of the articulated form in the masculine singular implies pejorative semantic connotations absent in the corresponding unarticulated variants, e.g. *Doctorule!* ‘Hey quack/doc!’ vs *Doctore!* ‘Doctor!’. Yet in other cases, the articulated/unarticulated alternation may not have any semantic effect whatsoever, e.g. *Băiete!* / *Băiatule!* ‘boy.voc / boy.the.msg.voc’.

2.4. Syntax

Finally, we review a number of syntactic considerations which further highlight the suffixal nature of the article. The first concerns the contrast in coordination structures witnessed between Italian *il famoso e (*il) talentato attore* ‘the famous and (the) talented actor’ and Romanian *faimosul și talentat*(ul) actor* ‘famous.the and talented.the actor’. This contrast follows from the fact that the Italian unbound prenominal article, just like the Romanian indefinite article (cf. *un faimos și (*un) talentat actor*), selects for an NP, but the Romanian suffixal article attaches to a nominal stem/head. Whereas in the former case coordination obtains at the level of the NP with both constituents dominated by a single article under D°, in the latter case the suffixal nature of the article necessarily presupposes the realization of the article on each nominal head.

Another revealing morphosyntactic consideration concerns Zwicky and Pullum’s (1983) observation regarding the crosslinguistic restrictions on the ordering of clitics and inflexional affixes. In particular, given the inflexional nature of affixes, clitics are predicted to attach syntactically to a position external to the word and hence to a position external to affixes. This explains why, with very few exceptions, Romance enclitic pronouns attach to the right of inflexional morphemes of the verb, e.g. It. *cantatelo!* ‘sing.imp.2pl=*it.msg*’ vs **cantalote* ‘sing=*it.msg*=2pl’. By the same token, in the adnominal possessive clitic construction (cf. also footnote 2, on page 213) we observe that the possessive enclitic attaches to the right of the article, and not vice versa, e.g. *cartea-i* ‘book.the.fsg=*3sg.adn* (= his/her book)’, **carte-i-a* ‘book=*3sg.adn*=the.fsg’.

Undoubtedly one of the most significant syntactic pieces of evidence for the suffixal nature of the Romance article comes from structures such as the following where the article makes two (4a-d) or more appearances (4e) within the DP (cf. Croitor 2008; Nicolae 2013a; 2015a; Stan 2013a,c, 2016a: 290–292; 2016b):

- (4) a *Casa* *lui* *badea* / *nenea* *Vasile*
house.the.fsg the.adn uncle.the uncle.the Vasile
‘the house of old Vasile’
- b *A* *venit* *lelea* *Gabriela*
has come aunt.the.fsg Gabriela.the.fsg
‘Old Gabriela has arrived’
- c *?**Casa* *lui* *domnul* *Popescu* /
house.the.fsg the.adn man.the.msg Popescu
lui *Gabriela* (Lombard 1974:87)
the.adn Gabriela.the.fsg
‘Mr Popescu’s / Gabriela’s house’
- d *săracul* *prietenul* *meu* / *bietul* *băiatul* *ăla*
poor.the.msg friend.the.msg my.msg poor.the.msg boy.the.msg that.msg
‘my poor friend / that poor boy’
- e *moaștile* *a* *sfintei* *preopodobnei* *Paraschevei* (ORo.)
relics.the gen saint.the.fsg.adn adorned.the.fsg.adn Parasheva.the.fsg.adn
‘the relics of the holy beautifully-adorned Parasheva’ (*Letopisețul*, p. 109)

Simplifying somewhat, the polydefiniteness structures in (4), which occur in different diachronic and diastatic varieties, pose a problem for traditional analyses of the article according to which we expect only one position in which D-elements can be generated. Under the suffixal analysis of the article, by contrast, some of the examples above with proper names or titles (cf. 4a–c) have been argued in §2.2.5 to involve the lexicalization of the article and hence do not raise problems for a syntactic analysis. Even if we do not accept the lexicalization hypothesis in examples (4a–c), our proposed inflexional analysis of the article will still account for examples such as (4a–c) as well as those in (4d–e), since such cases can be simply interpreted as examples of syntactic agreement for definiteness within the DP (cf. Croitor 2008; Cornilescu and Nicolae 2011; Nicolae 2013a; 2015a). This analysis is also supported by diachronic evidence, inasmuch as multiple marking of definiteness across the DP displays a progressive decline in the passage from old to modern Romanian, with constructions such as (4d) being confined to very specific structural contexts in the modern language (cf. Nicolae 2013a: 318f.). This observation leads Nicolae (2015a) to propose that the domain of application of Agree has been subject to parametric change in the history of Romanian: whereas the D position could agree with one or more adjectival and nominal heads within the DP in old Romanian to yield multiple realizations of definiteness as agreement spreads downwards, in the modern language the D position only agrees with the highest adjectival or nominal head yielding a single realization of the definiteness feature²⁶. The relevant difference therefore comes down to a parametric distinction between Long-Distance Agree and Local Agree.

3. Conclusion

In conclusion, the weight of the phonological, morphological, semantic and syntactic evidence reviewed and presented above provides overwhelming support for the view that, in contrast to the unbound prenominal articles of other Romance varieties, the Romanian definite article must be considered an inflexional suffix. Consequently, forms such as *vecinul* ‘neighbour’ and *bunul* ‘good’ are to be treated as exponents of a definite declension contrasting with the exponents of the non-definite declension *vecin* and *bun* (cf. Giurgea 2013b). Understood in this way, Romanian emerges as the exception among the Romance languages in that it fails to display a definite article and, as a consequence, now lacks one of the standard hallmarks of the Romance ‘type’ in comparison to Latin²⁷. Nonetheless, the essence of this traditional typological generalization can still be maintained if we argue that, what has changed in the passage from Latin to Romance is not so much the lexicalization or otherwise of the D head, but the properties of D° which were in some sense inactive in Latin but are active in Romance, including in Romanian (cf. Ledgeway 2012a; 2014; in press b). This view finds direct support in Brăescu, Dragomirescu and Nicolae (2015:65f. fn. 4) who demonstrate that old Romanian has extraction out of definite DPs, a fact which they take to show that the Romanian definite article does not lexicalize D°, but rather undergoes Agree with D°, since movement of DPs is not blocked.

REFERENCES

- Alboiu, G., V. Motapanyane, 2000, “The Generative Approach to Romanian Grammar. An Overview”, in: V. Motapanyane (ed.), *Comparative Studies in Romanian Syntax*, Amsterdam, Elsevier, 1–48.
- Avram, L., 2001, “Early Omission of Articles in Child Romanian and the Emergence of DP”, *Revue roumaine de linguistique*, 46, 105–123.
- Bauer, B., 2006, “‘Synthetic’ vs ‘Analytic’ in Romance. The Importance of Varieties”, in: R. Gess, D. Arteaga (eds), *Historical Romance Linguistics. Retrospective and Perspectives*. Amsterdam/Philadelphia, Benjamins, 287–304.
- Bošković, Ž., 2005a, “On the Locality of Left Branch Extraction and the Structure of NP”, *Studia Linguistica*, 59, 1–45.

²⁶ As noted in §2.3, with invariant (viz. inflexionless) prenominal adjectives such as *coş(co)geamite* and *dita(ma)i* the definite suffix surfaces obligatorily on the following nominal head, e.g. *ditamai dovreacul* ‘ginormous pumpkin.the.msg’.

²⁷ In addition to the canonical definite article and in contrast to the other Romance languages, Romanian is traditionally described as presenting two other types of definite article, the so-called possessive-genitive article *al* (§2.2.5) and the demonstrative article *cel*, including its uses with numerals (for discussion, see Lombard 1974: 191–196).

- Bošković, Ž., 2005b, "Left Branch Extraction, Structure of NP, and Scrambling", in: J. Sabel, M. Saito (eds), *The Free Word Order Phenomenon: Its Syntactic Sources and Diversity*, Berlin / New York, Mouton de Gruyter, 13–73.
- Bošković, Ž., 2008, "What will you have, DP or NP?", in: E. Elfner, M. Walkow (eds), *Proceedings of the Thirty-Ninth Annual North East Linguistic Society*, University of Massachusetts, Amherst, GLSA, 101–114.
- Bošković, Ž., 2009, "More on the No-DP Analysis of Article-less Languages", *Studia Linguistica*, 63, 187–203.
- Bourciez, E., 1956, *Éléments de linguistique romane*, 4th edn, Paris, Klincksieck.
- Brăescu, R., A. Dragomirescu, A. Nicolae, 2015, "(Non)-configurationality and the Internal Syntax of Adjectives in Old Romanian", *Bucharest Working Papers in Linguistics*, 17, 55–74.
- Chomsky, N., 2000, "Minimalist Inquiries: The Framework", in: R. Martin, D. Michaels and J. Uriagereka (eds), *Step by Step: Essays on Minimalist Syntax in Honor of Howard Lasnik*, Cambridge, MA., MIT Press, 89–156.
- Coene, M., 2006, "On the Acquisition of the Indefinite Article: A Cross-linguistic Study of French, Italian, Romanian and Spanish Child Speech", in: S. Vogeleer (ed.), *Bare Plurals, Indefinites, and Weak-Strong Distinction*. Special issue of *Belgian Journal of Linguistics*, 19, 121–143.
- Coene, M., Y. D'Hulst, 2002, "On the Acquisition of the Romanian DP-system", in: J. Costa, M.J. Freitas (eds), *Proceedings of the GALA 2001 Conference on language acquisition*, Lisbon, Associação Portuguesa de Linguística, 25–32.
- Cornilescu, A., 1992, "Remarks on the Determiner System of Romanian: The Demonstratives *al* and *cel*", *Probus*, 4, 189–260.
- Cornilescu, A., A. Nicolae, 2011, "On the Syntax of Romanian Definite Phrases: Changes in the Patterns of Definiteness Marking", in: P. Sleeman, H. Perridon (eds), *The Noun Phrase in Romance and Germanic. Structure, Variation, and Change*, Amsterdam, Benjamins, 193–221.
- Cornilescu, A., A. Nicolae, 2015, "Classified Proper Names in Old Romanian: Person and Definiteness", in: V. Hill (ed.), 100–153.
- Coseriu, E., 1987, "Le latin vulgaire et le type linguistique roman (A propos de la thèse de Humboldt: 'Es sanken Formen, nicht aber die Form')", in: J. Herman (ed.), *Latin vulgaire – latin tardif. Actes du Ier colloque international sur le latin vulgaire et tardif (Pécs, 2–5 septembre 1985)*, Tübingen, Niemeyer, 53–64.
- Coseriu, E., [1971] 1988, "Der romanische Sprachtypus. Versuch einer neuen Typologisierung der romanischen Sprachen", in: J. Albrecht (ed.), *Energie und Ergon. Sprachliche Variation – Sprachgeschichte – Sprachtypologie. Band I. Schriften von Eugenio Coseriu (1965–1987)*, Tübingen, Narr, 207–224.
- Croitor, B., 2008, "Aspecte privind acordul în determinare în limba română veche", in: G. Pană Dindelegan (ed.), *Limba română. Dinamica limbii, dinamica interpretării*, București, Editura Universității din București, 213–218.
- Croitor, B., V. Hill, 2013, "Vocatives", in: C. Dobrovie-Sorin, I. Giurgea (eds), 801–826.
- Dimitrova-Vulchanova, M., G. Giusti, 1998, "Quantified Noun Phrase Structure in Bulgarian", in: J. Toman (ed.), *Formal Approaches to Slavic Linguistics*, Anna Arbor, Michigan Slavic Publications, 333–360.
- Dobrovie-Sorin, C., 1987, "A propos de la structure du groupe nominal en roumain", *Rivista di grammatica generativa*, 12, 123–152.
- Dobrovie-Sorin, C., I. Giurgea, 2006, "The suffixation of the definite articles in Balkan languages", *Revue roumaine de linguistique*, 51, 73–104.
- Dobrovie-Sorin, C., I. Giurgea, (eds) 2013, *A Reference Grammar of Romanian. The Noun Phrase*, Amsterdam / Philadelphia, Benjamins.
- Dragomirescu, A., Nicolae, A., 2016, "Case", in: A. Ledgeway, M. Maiden (eds), 911–23.
- Enger, H.-O., in press., "Why Traces of the Feminine Agreement Survive Where They Do, in Oslo and Istria – How to Circumvent Some 'Troubles with Lexemes'".
- Giurgea, I., 2013a, "The Syntax of Determiners and Other Functional Categories", in: C. Dobrovie-Sorin, I. Giurgea (eds), 97–174.
- Giurgea, I., 2013b, "Nominal Inflection", in: C. Dobrovie-Sorin, I. Giurgea (eds), 827–856.
- Giusti, G., 1993, "Enclitic Articles and Double Definiteness: A Comparative Analysis of Nominal Structure in Romance and Germanic", *The Linguistic Review*, 11, 231–55.
- Giusti, G., 1997, "The Categorical Status of Determiners", in: L. Haegeman (ed.), *A New Comparative Syntax*, London, Longman, 95–123.
- Giusti, G., 2002, "The Functional Structure of Noun Phrases: A Bare Phrase Structure Approach", in: G. Cinque (ed.), *The Structure of DP and IP*, Oxford, Oxford University Press, 54–90.
- Giusti, G., 2015, *Nominal Syntax at the Interfaces*, Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing.
- Giusti, G., 2016, "The Structure of the Nominal Group", in: A. Ledgeway, M. Maiden (eds), 541–555.
- Grosu, A., 1988, "On the Distribution of Genitive Phrases in Rumanian", *Linguistics*, 26, 931–949.

- Grosu, A., 1994, *Three Studies in Locality and Case*, London, Routledge.
- Guțu Romalo, V., 1967, "Articolul și categoria determinării în limba română actuală", in: I. Coteanu (ed.), *Elemente de lingvistică structurală*, București, Editura Științifică, 225–236.
- Harris, M., 1978, *The Evolution of French Syntax: A Comparative Approach*, London, Longman.
- Hill, V. (ed.), 2015, *Formal Approaches to DPs in Old Romanian*, Leiden, Brill.
- Ledgeway, A., 2011a, "Grammaticalization from Latin to Romance", in: B. Heine, H. Narrog (eds), *The Oxford Handbook of Grammaticalization*, Oxford, Oxford University Press, 719–728.
- Ledgeway, A., 2011b, "Morphosyntactic Typology and Change", in: M. Maiden, J. C. Smith, A. Ledgeway (eds), *The Cambridge History of the Romance Languages. Volume 1: Structures*, Cambridge, Cambridge University Press, 382–471, 724–734.
- Ledgeway, A., 2012a, *From Latin to Romance. Morphosyntactic Typology and Change*, Oxford, Oxford University Press.
- Ledgeway, A., 2012b, "From Latin to Romance: The Rise of Configurationality, Functional Categories and Head-marking", in: J. Barðdal, M. Cennamo, E. van Gelderen (eds), *Variation and Change in Argument Realisation*. Oxford, Blackwell. Special Issue of the *Transactions of the Philological Society*, 110, 422–442.
- Ledgeway, A., 2014, "Parametrului poziției centrului și efectele sale pragmatice în trecerea de la latină la limbile romance", in: R. Zafiu, A. Dragomirescu, A. Nicolae (eds), *Diacronie și sincronie în studiul limbii române*, București, Editura Universității din București, 11–26.
- Ledgeway, A., 2015, "Parallels in Romance Nominal and Clausal Microvariation", *Revue roumaine de linguistique*, LX, 2–3, 105–127.
- Ledgeway, A., 2016a, "The Dialects of Southern Italy", in: A. Ledgeway, M. Maiden (eds), 246–269.
- Ledgeway, A., 2016b, "Functional Categories", in: A. Ledgeway, M. Maiden (eds), 761–771.
- Ledgeway, A., in press a, "Syntheticity and Analyticity", in: A. Dufter, E. Stark (eds), *Manual of Romance Morphosyntax and Syntax*, Berlin, De Gruyter.
- Ledgeway, A., in press b, "From Latin to Romance: The Decline of Edge-fronting", in: A. Cardosa, A.M. Martins (eds), *Word Order Change*, Oxford, Oxford University Press.
- Ledgeway, A., M. Maiden (eds), 2016, *The Oxford Guide to the Romance Languages*, Oxford, Oxford University Press.
- Lombard, A., 1974, *La Langue roumaine. Une presentation*, Paris, Klincksieck.
- Lyons, C., 1999, *Definiteness*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Maiden, M., 1996, "On the Romance Inflectional Endings -i and -e", *Romance Philology*, 50, 147–182.
- Maiden, M., 2015, "The Plural Type *cărnuri* and the Morphological Structure of the Romanian Feminine Noun in Diachrony", in: G. Pană Dindelegan, R. Zafiu, A. Dragomirescu, I. Nicula, A. Nicolae (eds), *Diachronic Variation in Romanian*, Newcastle, Cambridge Scholars Publishing, 37–60.
- Maiden, M., 2016a, "Romanian, Istro-Romanian, Megleno-Romanian, and Aromanian", in: A. Ledgeway, M. Maiden (eds), 91–125.
- Martin, M., 2016b, "The Death of the *Genus Alternans* in Istro-Romanian", University of Oxford Research Centre for Romance Linguistics, ms.
- Maiden, M., in press, "The Romanian Alternating Gender in Diachrony and Synchrony", *Folia Linguistica Historica*.
- Manu Magda, M., 2013, "Vocative Phrases and Address", in: G. Pană Dindelegan (ed.), 591–597.
- Manzini, R., L. Savoia, 2011, *Grammatical Categories. Variation in Romance Languages*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Meillet, A., [1937] 1964, *Linguistique historique et générale*, Paris, Champion.
- Miron-Fulea, M., Dobrovie-Sorin, C., I. Giurgea, 2013, "Proper Names", in: C. Dobrovie-Sorin, I. Giurgea (eds), 719–45.
- Nedelcu, I., 2012, *101 greșeli gramaticale*, București, Humanitas.
- Nedelcu, I., 2013a, "The Marking of the Vocative", in: G. Pană Dindelegan (ed.), 272–273.
- Nedelcu, I., 2013b, "Nouns with Irregular Inflection", in: G. Pană Dindelegan (ed.), 277–278.
- Nedelcu, I., 2013c, "Semantic-grammatical Classes of Nouns", in: G. Pană Dindelegan (ed.), 278–285.
- Nicolae, A., 2013a, "Notă de sintaxă comparată: Parametrul [definit] în sintaxa grupului nominal românesc", *Limba română*, 62, 186–208.
- Nicolae, A., 2013b, "Means of Encoding Nominal Phrase Internal Possession", in: G. Pană Dindelegan (ed.), 335–349.
- Nicolae, A., 2015a, "The Parameter of Definiteness in Romanian: Diachronic and Synchronic Evidence", in: V. Hill (ed.), 17–61.
- Nicolae, A., 2015b, *Ordinea constituenților în limba română: O perspectivă diacronică. Structura propoziției și deplasarea verbului*, București, Editura Universității din București.
- Ortman, A., A. Popescu, 2000, "Romanian Definite Articles are not Clitics", in: B. Gerlach, J. Grijzenhout (eds), *Clitics in Phonology, Morphology and Syntax*, Amsterdam, Benjamins, 295–324.

- Pană Dindelegan, G., 2002, "Formații substantivale recente și rolul "clasificatorilor" în actualizarea lor contextual", in: G. Pană Dindelegan (ed.), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, București, Editura Universității din București, 31–46.
- Pană Dindelegan, G. (ed.), 2013, *The Grammar of Romanian*, Oxford, Oxford University Press.
- Pană Dindelegan, G. (ed.), 2016, *The Syntax of Old Romanian*, Oxford, Oxford University Press.
- Posner, R., 1996, *The Romance Languages*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Ramat, P., D. Ricca, 2016, "Romance. A Typological Approach", in: A. Ledgeway, M. Maiden (eds), 50–62.
- Renzi, L., 1993, "L'articolo posposto rumeno in diacronia e in sincronia", *Revue roumaine de linguistique*, 38, 307–323.
- Sarlin, M., 2014, *Romanian Grammar*, Norderstedt, BoD.
- Schwegler, A., 1990, *Analyticity and Syntheticity. A Diachronic Perspective with Special Reference to Romance Languages*, Berlin/New York, Mouton.
- Sleeman, P., 2012, "The Suffixal Nature of the Post-nominal Article in Swedish and Romanian: Evidence from L1 Acquisition", in: H. van der Liet, M. Norde (eds), *Language for its Own Sake. Essays on Language and Literature Offered to Harry Perridon*. Special issue of *Amsterdam Contributions to Scandinavian Studies*, 8, 189–207.
- Spencer, A., A. Luís, 2012, *Clitics. An Introduction*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Stan, C., 2013a, *O sintaxă diacronică a limbii române vechi*, București, Editura Universității din București.
- Stan, C., 2013b, "The Enclitic Definite Article. The Proclitic Indefinite Article", in: G. Pană Dindelegan (ed.), 285–294.
- Stan, C., 2013c, "Sulla sintassi dei sintagmi nominali con più determinanti nel rumeno", in: E. Casanova Herrero, C. Calvo Rigual (eds), *Actas del XXVI Congreso Internacional de Lingüística y de Filiología Romanicas*, II. Berlin, de Gruyter, 397–407.
- Stan, C., 2016a, "The Article and Other Determiners", in: G. Pană Dindelegan (ed.), 288–303.
- Stan, C., 2016b, "Polydefinite Structures", in: G. Pană Dindelegan (ed.), 304–312.
- Tekavčić, P., 1980, *Grammatica storica della lingua italiana. Volume 2. Morfosintassi*, Bologna, il Mulino.
- Varvaro, A., 2001, *Linguistica romanza. Corso introduttivo*, Naples, Liguori.
- Vincent, N., 1988, "Latin", in: M. Harris, N. Vincent (eds), *The Romance Languages*, London, Routledge, 26–78.
- Vincent, N., 1997a, "Synthetic and Analytic Structures", in: M. Maiden, M. Parry (eds), *The Dialects of Italy*. London, Routledge, 99–105.
- Vincent, N., 1997b, "The Emergence of the D-system in Romance", in: A. van Kemenade, N. Vincent (eds), *Parameters of Morphosyntactic Change*, Cambridge, Cambridge University Press, 149–169.
- Vincent, N., 1998, "Tra grammatica e grammaticalizzazione: Articoli e clitici nelle lingue (italo)-romanze", in: P. Ramat, E. Roma (eds), *Sintassi storica. Atti del XXX congresso internazionale della Società di linguistica italiana, Pavia, 26–28 settembre 1996*, Roma, Bulzoni, 411–440.
- Vincent, N., 2016, "A Structural Comparison of Latin and Romance", in: A. Ledgeway, M. Maiden (eds), 37–49.
- Zwicky, A., G. Pullum, 1983, "Cliticization vs. Inflection: English *n't*", *Language*, 59, 502–513.

CU PRIVIRE LA GENEZA VOCALELOR TEMATICE ÎN SISTEMUL VERBAL DACOROMANIC

MARTIN MAIDEN

Oxford Research Centre for Romance Linguistics¹

Abstract. This study addresses a somewhat neglected aspect of comparative Romance morphology, namely the fact that while in most Romance languages the inherited conjugational classes of Latin are subject to phonologically or morphologically motivated neutralization in respect of their thematic vowels, and therefore tend to reduce in number, Daco-Romance (and especially Istro-Romanian) stands out by effectively creating new inflexion classes in the verb. I explore how these have arisen, and reach the (perhaps not surprising) conclusion that, in most cases, the source of these new classes is purely phonological in nature.

Keywords: Daco-Romance; Romanian; Istro-Romanian; verb; inflexion classes; thematic vowels

1. Vocalele tematice în sistemul verbal romanic

În sistemul morfologic al limbilor romanice fiecare verb aparține, cu puține excepții, uneia dintre cele trei sau patru clase flexionare (sau „conjugări”), moștenite din limba latină. Apartenența unui verb la o clasă flexionară, atât în limbile romanice, cât și în limba latină, este arbitrară și se recunoaște după „vocala tematică” a verbului². Această vocală apare numai în anumite părți ale paradigmei verbale³, între rădăcina lexicală și desinența care indică persoana și numărul. În descrierile tradiționale, vocala tematică [a] definește conjugarea întâi, [e] (< Ē) = conjugarea a doua, [e] (< Ē și Ī neaccentuate) = conjugarea a treia (neaccentuată la infinitive și eventual și la persoanele 1/2pl la prezent), și [i] (< Ī) = conjugarea a patra. Mai exact spus, însă, apartenența la o conjugare implică nu numai o *singură* vocală tematică, ci o schemă distinctivă și sistematică de predictabilitate intraparadigmatică în funcție de vocala tematică. De exemplu, conjugarea întâi din limba română se poate defini în felul următor: prezența vocalei tematice [a] în formele de 2PL.PRZ, 2PL.SBJV, IMPF, PRT, MMPF, TREC.PTCP, INF implică prezența vocalei [e] la 3SBJV și a vocalei [ə] la 1PL.PRZ, 1PL.SBJV. Este vorba de un raport de implicație reciprocă. De adăugat că fiecare dintre aceste variante ale vocalei tematice mai implică prezența lui [i] la gerunziu și a lui [ə] la 3PRZ.

Sistemul vocalelor tematice este surprinzător de persistent în diacronie, deși acestea sunt lipsite de funcție semantică sau gramaticală. Pe de altă parte, distincțiile tematice au fost supuse, de-a lungul istoriei, mai multor tipuri de neutralizare, după cum reiese din următorul tabel comparativ:

	sp.	occ. (Barèges)	it.	ro.	
infinitiv	I CANTÁRE	<i>cantár</i>	kan'ta	<i>cantáre</i>	<i>cântá</i>
	II HABÉRE	<i>habér</i>	ε	<i>avére</i>	<i>aveá</i>
	III UÉNDERE	<i>vendér</i>	'bene	<i>véndere</i>	<i>vínde</i>
	IV DORMÍRE	<i>dormír</i>	dru'mi	<i>dormíre</i>	<i>dormí</i>
	I CANTÁTIS	<i>cantáis</i>	kan'tat	<i>cantáte</i>	<i>cântáți</i>

¹ Mulțumiri Doamnei Oana Uță Bărbulescu pentru ajutorul acordat în pregătirea acestui studiu.

² Bineînțeles, tipologia claselor flexionare nu se limitează neapărat la diferențele de vocală tematică. O altă manifestare a clasei flexionare în limba română o constituie, de exemplu, accentul (condiționat fonologic în latină, dar fonemic în limbile romanice). Datorită unor condiții fonologice regulate, accentul cădea pe rădăcină la toate formele din prezentul indicativ la conjugarea a treia latinească. În cele ce urmează, însă, voi vorbi numai despre clasele tradițional recunoscute în funcție de vocala tematică.

³ Este de subliniat că inclusiv distribuția paradigmatică a vocalei tematice este arbitrară, întrucât nu corespunde niciunei funcții gramaticale coerente.

2PL.PRZ.IND	II HABÉTIS	<i>habéis</i>	<i>εt</i>	<i>avéte</i>	<i>avéji</i>
	III UÉNDITIS	<i>vendéis</i>	<i>be'net</i>	<i>vendéte</i>	<i>víndeji</i>
	IV DORMÍTIS	<i>dormís</i>	<i>dru'mit</i>	<i>dormíte</i>	<i>dormíji</i>
3SG.TREC.PFV.SBJV	I CANTÁSSET	<i>cantáse</i>	<i>kan'tesje</i>	<i>cantásse</i>	<i>cântáse</i>
	II HABUÍSSET	<i>hubiése</i>	<i>'osje</i>	<i>avésse</i>	<i>avú(se)se</i>
	III UENDIDÍSSET	<i>vendiése</i>	<i>be'nusje</i>	<i>vendésse</i>	<i>vândúse</i>
	IV DORMÍSSET	<i>durmiése</i>	<i>drumi'yusje</i>	<i>dormísse</i>	<i>dormíse</i>
indicativ imperfect	I CANTÁBAT	<i>cantába</i>	<i>kan'tabe</i>	<i>cantáva</i>	<i>cântá</i>
	II HABÉBAT	<i>había</i>	<i>εj</i>	<i>avéva</i>	<i>avéá</i>
	III UENDÉBAT	<i>vendía</i>	<i>be'nibe</i>	<i>vendéva</i>	<i>vindeá</i>
	IV DORMIÉBAT	<i>dormía</i>	<i>dru'mibe</i>	<i>dormíva</i>	<i>dorméá</i>
participiu trecut	I CANTÁTUM	<i>cantádo</i>	<i>kan'tat</i>	<i>cantáto</i>	<i>cântát</i>
	II HÁBITUM	<i>habído</i>	<i>εut</i>	<i>avúto</i>	<i>avút</i>
	III UÉNDITUM	<i>vendído</i>	<i>be'nyt</i>	<i>vendúto</i>	<i>vândút</i>
	IV DORMÍTUM	<i>dormído</i>	<i>dru'mit</i>	<i>dormító</i>	<i>dormít</i>
gerunziu	I CANTÁNDO	<i>cantándo</i>	<i>kan'tan</i>	<i>cantándo</i>	<i>cântând</i>
	II HABÉNDO	<i>habiéndo</i>	<i>εn</i>	<i>avéndo</i>	<i>având</i>
	III UENDÉNDO	<i>vendiéndo</i>	<i>be'nen</i>	<i>vendéndo</i>	<i>vânzând</i>
	IV DORMIÉNDO	<i>durmiéndo</i>	<i>dru'min</i>	<i>dorméndo</i>	<i>dormínd</i>

La infinitiv sunt păstrate cel puțin trei vocale tematice diferite ([a], [e] și [i]), iar minimum două se mențin în restul paradigmei (prin care se păstrează întotdeauna clasa întâi). Aceste diferențe moștenite dispar, de cele mai multe ori, sub presiunea schimbărilor fonologice regulate sau a nivelării analogice (cf. Maiden 2016: 508–512). După cum este de așteptat, și verbul românesc a fost supus aceluiași tendințe generale de eliminare a diferențelor dintre conjugări.

Uneori se observă și cazuri de reinstaurare a unei distincții de vocală tematică după ce aceasta a fost istoric neutralizată. Astfel, în unele limbi (de pildă în portugheză și catalană), vocala tematică [i] a conjugării a patra se extinde la gerunziu: să se compare *hablando* vs *perdiendo*, *durmiendo* din spaniolă cu formele portugheze *falando* vs *perdendo* vs *dormindo*.

În limbile romanice există, bineînțeles, o diferență între clasele deschise (adică productive și permissive față de neologisme) și cele închise (tipuri neproductive și care conțin numai lexeme moștenite). Clasa cea mai deschisă în toate limbile romanice pare să fi fost mereu reprezentată de conjugarea întâi, deși în cazul limbii române și în mod special în cel al istoromânei conjugarea a patra a jucat și ea un rol semnificativ în primirea lexemelor noi (cf. Iordan 1935: 50–64; Pușcariu 1926)⁴. Dar dacă unele clase flexionare se pot considera mai „deschise” decât altele, sistemul claselor flexionare în sine pare în general „închis”, în aproape toate limbile romanice, deoarece nu apar vocale tematice noi. Sub acest aspect, limbile dacoromanice tind să se îndepărteze de limbile surori, prin faptul că prezintă adevărate clase flexionare noi. În cele ce urmează, voi încerca să explic originea acestor inovații.

2. Conjugarea a „cincea” în limba română: tipul *a urî* și *a coborî*

Cazul cel mai bine cunoscut, și cu siguranță cel mai ușor de explicat, privește tipurile *a urî* și *a coborî* din limba română. Este vorba de ceea ce am putea numi „conjugarea a cincea”, o clasă care s-a desprins, istoric, din conjugarea a patra. Desinențele din această clasă de fapt se deosebesc de cele ale conjugării a patra numai prin trăsătura fonologică de centralitate, pe care o dobândesc ca urmare a pronunțării dure a consoanei finale a radicalului [r]:

⁴ A se vedea și Pană Dindelegan (1987: 57–58; 60–64).

	conj. IV		'conj. V'	
	IVa	IVb	Va	Vb
INF	<i>fugi</i>	<i>iubi</i>	<i>omorî</i>	<i>urî</i>
GER	<i>fugind</i>	<i>iubind</i>	<i>omorînd</i>	<i>urînd</i>
TCT.PRTPC	<i>fugit</i>	<i>iubit</i>	<i>omorât</i>	<i>urât</i>
prezent				
1SG	<i>fug</i>	<i>iubesc</i>	<i>omor</i>	<i>urăsc</i>
2SG	<i>fugi</i>	<i>iubești</i>	<i>omori</i>	<i>urășți</i>
3SG	<i>fuge</i>	<i>iubește</i>	<i>omoară</i>	<i>urăște</i>
1PL	<i>fugim</i>	<i>iubim</i>	<i>omorâm</i>	<i>urâm</i>
2PL	<i>fugiți</i>	<i>iubiți</i>	<i>omorâți</i>	<i>urâți</i>
3PL	<i>fug</i>	<i>iubesc</i>	<i>omoară</i>	<i>urăsc</i>
subjonctiv				
1SG	<i>fug</i>	<i>iubesc</i>	<i>omor</i>	<i>urăsc</i>
2SG	<i>fugi</i>	<i>iubești</i>	<i>omori</i>	<i>urășți</i>
3SG	<i>fugă</i>	<i>iubească</i>	<i>omoare</i>	<i>urască</i>
1PL	<i>fugim</i>	<i>iubim</i>	<i>omorâm</i>	<i>urâm</i>
2PL	<i>fugiți</i>	<i>iubiți</i>	<i>omorâți</i>	<i>urâți</i>
3PL	<i>fugă</i>	<i>iubească</i>	<i>omoare</i>	<i>urască</i>
perfect				
1SG	<i>fugii</i>	<i>iubii</i>	<i>omorâi</i>	<i>urâi</i>
2SG	<i>fugiși</i>	<i>iubiși</i>	<i>omorâși</i>	<i>urâși</i>
3SG	<i>fugi</i>	<i>iubi</i>	<i>omorî</i>	<i>urî</i>
1PL	<i>fugirăm</i>	<i>iubirăm</i>	<i>omorărăm</i>	<i>urărăm</i>
2PL	<i>fugirăți</i>	<i>iubirăți</i>	<i>omorărăți</i>	<i>urărăți</i>
3PL	<i>fugiră</i>	<i>iubiră</i>	<i>omorără</i>	<i>urără</i>
mmcp				
1SG	<i>fugisem</i>	<i>iubisem</i>	<i>omorăsem</i>	<i>urăsem</i>
2SG	<i>fugiseși</i>	<i>iubiseși</i>	<i>omorăseși</i>	<i>urăseși</i>
3SG	<i>fugise</i>	<i>iubise</i>	<i>omorăse</i>	<i>urăse</i>
1PL	<i>fugiserăm</i>	<i>iubiserăm</i>	<i>omorăserăm</i>	<i>urăserăm</i>
2PL	<i>fugiserăți</i>	<i>iubiserăți</i>	<i>omorăserăți</i>	<i>urăserăți</i>
3PL	<i>fugiseră</i>	<i>iubiseră</i>	<i>omorăseră</i>	<i>urăseră</i>

Româna are câteva zeci de verbe ca *a urî* (de exemplu, *a hotărî*, *a pâri*, *a izvorî*), și nu puține ca *a omorî* (de exemplu, *a coborî*, *a doborî*). Paralelismul distribuțional cu verbele din conjugarea a patra se datorează, în diacronie, efectelor fonologice ale unei consoane *[rr] asupra vocalelor tematice din conjugarea a patra. Așadar, [i] se transformă în [î] (â), iar [e] se transformă în [ə] (ă) (cf. Densusianu 1961: 29; 128; Rothe 1957: 20; 108–109): *urî* < *or'rire (< lat. HORRERE)⁵. Radicalii tuturor celorlate verbe din această clasă sunt împrumutate din limbile slave sau, în unele cazuri, din limba maghiară (de exemplu, *a hotărî*), și vocala tematică centralizată este, probabil, rezultatul unei rostiri „intense” a sonantei vibrante (vezi și Schulte 2005). Deși explicația istorică a acestor noi vocale tematice centralizate se poate considera destul de banală (fiind vorba de efectele unor schimbări fonetice regulate), trebuie remarcat că, din perspectiva sincronică modernă, verbe ca *a urî* sau *a coborî* au ajuns să constituie o clasă flexionară de sine stătătoare, distincția fonologică dintre *[rr] și [r] neutralizându-se (v. Pană Dindelegan 1987: 71; cf. *a pieri*, *piere*; *a înflori*, *înflorește* fără centralizarea vocalei tematice, alături de *a coborî*, *coboară*; *a urî*, *urăște*). Centralizarea este cea care declanșează și treceri de la o clasă flexionară la alta. Așadar, în cazul unui verb ca *a coborî* sau *a doborî*, trecerea desinenței de la -e la -ă, ca urmare a centralizării (*coboare* > *coboară*), a condus la apariția unei forme de persoana a treia prezent similară cu forma corespunzătoare din conjugarea întâi (cf. *măsoară*, *zboară*), declanșând trecerea anumitor forme ale paradigmei lui *a coborî* la conjugarea întâi (cf. subjonctivul *să coboare*, imperativul *coboară*). Asemenea cazuri de trecere parțială a unui verb la o altă clasă flexionară creează o clasă nouă de verbe „mixte”, sau „eteroclitice”, împărțite între două clase flexionare, pentru întreaga discuție, vezi Maiden (2009).

⁵ În graiuri, efectele centralizării pot să fie mult mai răspândite, dar sunt explicabile în termeni exclusiv fonologici. Astfel, foarte multe dintre verbele care în limba literară au vocala tematică [i], respectiv [e] după sibilante ([s], [ʃ]) sau după africcate ([ts], [dʒ]) apar cu [î] și [ə] în graiuri. Cf. hărțile 1950, 1952, 1953, 1954 din ALRII.

3. Cele cinci (sau șase?) conjugări ale istroromânei⁶

Dincolo de cele patru clase tradiționale moștenite ale varietăților dacoromanice, istroromâna prezintă încă o clasă flexionară caracterizată printr-un element tematic nou, diftongul [ɛi]. Care este originea acestei vocale noi?

Formativul tematic [ɛi] (cf., de pildă, Kovačec 1971: 145; 1984: 574) este fără îndoială o inovație proprie a istroromânei, care are exact aceeași distribuție paradigmatică ca vocala tematică moștenită [i], de la conjugarea a patra și care, de asemenea, alternează cu așa-zisul 'augment' (elementul care îi corespunde lui *-esc*, *-ești*, *-ește* ... *-esc* din română). În istroromână, augmentul de la conjugarea a patra are formele *-'es*, *-'eș*, *-'ε*, ... *-'es*:

Conjugarea a patra din istroromână cu vocala tematică [i] (și cu „augmentul”)

infinitiv	ko'si 'a cosi'					
part. trec.	ko'situ					
gerunziu	ko'sinda					
	1SG	2SG	3SG	1PL	2PL	3PL
prezent	ko'ses	ko'seș	ko'sε	ko'sim	ko'sits	ko'ses
imperfect	ko'sijam	ko'sijai	ko'sija	ko'sijan	ko'sijats	ko'sija
condițional	ko'sir	ko'siri	ko'sire	ko'sirem	ko'sirets	ko'siru

Conjugarea a cincea din istroromână cu vocala tematică [ɛi] (și cu „augmentul”)

infinitiv	ko'peɪ 'a sāpa'					
part. trec.	ko'peɪtu					
gerunziu	ko'peɪnda					
	1SG	2SG	3SG	1PL	2PL	3PL
prezent	ko'pes	ko'peș	ko'pe	ko'peim	ko'peits	ko'pes
imperfect	ko'peɪjam	ko'peɪjai	ko'peɪa	ko'oɛjan	ko'peɪats	ko'peɪa
condițional	ko'peɪr	ko'peɪri	ko'peɪre	ko'peɪrem	ko'peɪrets	ko'peɪru

Originile elementului tematic [ɛi] rămân obscure (cf. Pușcariu 1926:170-171). Este de netăgăduit, însă, că acesta reprezintă o caracteristică exclusivă a cuvintelor împrumutate și că el corespunde întotdeauna unui [a] din limba de origine. Apare în mod regulat la verbele împrumutate italo-romanice de conjugarea întâi (adică cu vocala tematică [a]) și la cele slave (croate) cu infinitivul în *-ati*: e.g. cr. *igrati* 'a juca' > i'greɪ, it. *cambiare* 'a schimba' > gam'bjeɪ. Explicația propusă de Popovici (1914: 95–96) este greu de interpretat (vezi Pușcariu 1926: 171), dar în linii mari, ipoteza lui pare să fie aceea că vocala [a] din limba de origine nu corespundea fonetic niciunei vocale din inventarul fonologic istroromân, deoarece această limbă are vocala accentuată [ɑ], dar nu și [a]. Așadar, [ɛ] ar reprezenta rezultatul unei încercări din partea istroromânilor de a integra această vocală în sistemul lor fonologic. Dar Pușcariu observă pe bună dreptate că împrumuturile cu vocala [a] apar de obicei în istroromână fie cu vocala de origine schimbată în [ɑ], fie cu [a] păstrat neschimbat (cf. Pușcariu 1926: 62–63). La aceasta se adaugă faptul că Popovici oricum nu reușește să explice natura diftongală a elementului tematic verbal. Pușcariu (1926: 171), la rândul lui, identifică originea acestei vocale în formele croate de persoana întâi și a doua de plural imperativ, adică în formele cu *-ajmo* și *-ajte*. Datorită relației generale de identitate (sau de sincretism) dintre formele de plural imperativ și formele corespunzătoare de prezent, acestea din urmă ar fi fost înlocuite analogic de formele de imperativ (de origine croată). Ca urmare, acest diftong tematic s-ar fi extins în paradigmă. Teoria lui Pușcariu nu este deloc implauzibilă (de pildă, ideea că niște forme de imperativ pot să exercite o influență analogică asupra altor membri ai paradigmei verbale este propusă și de Maiden 2006, 2007). Dar teoria aceasta nu ne ajută să înțelegem de ce rezultatul este [ɛi] și nu *[ɑi]. Pușcariu mai face apel la influența analogică a formelor de persoana a treia singular cu *-ε* (de tipul ko'sε 'cosește'), dar și așa rămân fără explicație următoarele lucruri: alternarea paradigmatică a noii vocale

⁶ Kovačec (1984: 574) recunoaște șase, ba chiar șapte, clase, întrucât divide clasa „a patra” în două subclase (dur'mi : dorm vs ko'si : ko'ses).

tematice cu elementele specifice ale conjugării a patra (-es, -eſ, -ε...-es) și influența formei de persoana a treia singular, cu [ε], asupra lui *[ai] în absența unei asemenea influențe analogice asupra vocalei tematice [i] de la conjugarea a patra (cu alte cuvinte, de ce nu avem și **ko'seīm, în loc de ko'sim?).

Explicația pe care doresc să o prezint aici este alta. Elementul tematic [εi] este, după părerea mea, o variantă fonologic explicabilă a vocalei tematice [i] de la conjugarea a patra. Așa se explică nu numai faptul că [εi] are exact aceeași distribuție paradigmatică ca [i], ci și faptul că alternează cu augmentul, caracteristic celor mai multe verbe de conjugarea a patra, la fel ca în limba română. Conjugarea a patra din istroromână este cea mai productivă și, de aceea, cea care primește verbele împrumutate din alte limbi. Este semnificativ în această privință faptul că, după cum observă Pușcariu (1926: 171), unele verbe cu [εi] mai au variante cu [i] (de pildă, mi'seĭ sau mi'si 'a fărâmița, a amesteca' < cr. *mišati*). Elementul tematic [εi] este, pur și simplu, efectul fonologic regulat al unei proceduri potrivit căreia verbele cu vocala tematică [a] în limba de origine (italiană sau croată) sunt introduse la conjugarea a patra din istroromână. Vorbitorii ar fi analizat vocala [a] ca făcând parte din rădăcina lexicală a verbului străin, astfel încât au ajuns să combine un radical în -a final cu vocala tematică următoare, [i]. Aceeași idee este amintită, în treacăt, de Kovačec (1971:145), care o respinge. Atitudinea negativă a savantului croat față de o asemenea ipoteză pare să fie determinată exclusiv de problemele de segmentare pe care, în principiu, le-ar prezenta contopirea vocalei radicalului cu aceea tematică a verbului, în raport cu alte verbe unde delimitarea radicalului și a desinenței este mai clară. Dar consider că într-o analiză diacronică a fenomenului nu trebuie să ne lăsăm influențați de probleme de segmentare sincronică. Ipoteza unei contopiri a radicalului cu vocala tematică mi se pare de departe cea mai probabilă explicație a fenomenului pe care îl prezentăm aici.

Astfel, un infinitiv precum ku'heĭ 'a fierbe', din verbul croat *kuhati*, ar fi fost împrumutat sub forma *kuha+'i (adică, *kuha'i). De fapt, Pușcariu (1926: 171) inventariază unele forme cu [ai], care nu atinseseră încă stadiul [εi], ca vocală tematică a acestui tip de verbe (de exemplu, stam'paitu 'tipărit'). De asemenea, combinându-se -a cu augmentul -esk s-ar fi obținut o formă ca *kuha'es(k). Sugerez că, din motive exclusiv fonologice, *[a'i] ar fi devenit ['εi], iar *[a'i], în paralel, ar fi devenit ['e]. Dificultatea pe care o prezintă această ipoteză este că *[a'i] și *[a'e] ar fi fost inovații unice în structura fonologică a istroromânei, așa cum este și diftongul modern [εi]. Acesta din urmă se limitează aproape exclusiv la verbele de conjugarea a cincea, cu excepția semnificativă a graniței dintre vocala tematică și desinență din imperfect, de pildă ka'deĭam (<ka'de 'a cădea' + desinența de imperfect -ĭa-). Trecerea lui [a] la [ε]⁷ în contextul unui [i] accentuat următor este absolut plauzibilă din punct de vedere fonologic, constituind un fenomen care se observă în istoria mai multor limbi (deși nu există alte exemple pentru istroromână). În privința trecerii accentului de pe a doua pe prima vocală (*[a'i] > ['εi]), observăm că istroromâna nu are alți diftongi cu accentul pe ultimul element. Asemenea diftongi, prezenți în diacronie, au fost supuși retragerii accentului (cf. *a'udu > 'avdu 'aud'). Așadar, ideea că o protoformă ipotetică *[ε'i] (<*[a'i]) s-ar fi transformat în ['εi] nu pare deloc implauzibilă.

Există și alte dovezi în sprijinul acestei ipoteze, de care Pușcariu nu putea să aibă cunoștință atunci când a redactat volumele despre istroromână⁸. În istroromâna nordică (adică în graiul din Jeian) găsim o „a șasea” clasă flexionară, caracterizată de elementul tematic [ui] (3):

Conjugarea cu vocala tematică [ui] din Jeian

INF	veri'vui 'a veni (în mod repetat)'					
PRT.TREC	veri'vui <u>tu</u>					
GER	veri'vui <u>nda</u>					
	1SG	2SG	3SG	1PL	2PL	3PL
PRZ	veri'vui <u>s</u>	veri'vui <u>ſ</u>	veri'v <u>e</u>	veri'vui <u>m</u>	veri'vui <u>ts</u>	veri'vui <u>s</u>
IPF ⁹						
COND	veri'vui <u>r</u>	veri'vui <u>ri</u>	veri'vui <u>re</u>	veri'vui <u>rem</u>	veri'vui <u>rets</u>	veri'vui <u>ru</u>

⁷ Rezultatul pentru *[a'i] este [εi] (deși este atestat și rezultatul [ei], de pildă la Brdo: vezi Pușcariu 1926: 89; 171–172; Kovačec 1971: 36). În cazul lui *[a'e] am putea presupune o fază inițială *[ε'e], cu rezultatul ulterior [e].

⁸ Vezi Petrovici și Neiescu (1964: 192 n22). Pușcariu (1926: 172) pomenește de acest tip, dar fără să cunoască și caracteristicile pe care le are în graiul din Jeian.

⁹ În acest dialect (vezi Kovačec 1984: 576) nu mai este întrebuințat imperfectul sintetic.

Elementul [uĭ], foarte frecvent în acest dialect, provine dintr-un afix croat care indică aspectul imperfectiv, mai precis -u-. După cum reiese din tabel, acest nou element tematic, [uĭ], are aceeași distribuție tematică ca [i] și [eĭ], cu diferența că se află la persoana întâi, a doua singular și la persoana a treia plural, în augment. La fel ca în cazul lui [eĭ], am putea să ne gândim la contopirea unor forme cu rădăcina în -u cu vocala tematică [i], producând, de exemplu, infinitive în *[u'i] și forme de augment în *[u'esk]. Diftongii de acest tip sunt rari, dar nu tocmai necunoscuți în istroromână, și nu mi se pare imposibil să fi fost modificați în favoarea unui tip de diftong mult mai comun, adică [uĭ]. O altă reacție fonologică la diftongii de acest tip implică consonantizarea lui [u] inițial, care devine [v]: desinența -[ve] frecventă la persoana a treia singular a acestor verbe (cf. Kovačec 1971: 141) corespunde unei forme istoric subiacente [e'ε] (Pușcariu 1926: 172 mai dă un exemplu de persoana întâi singular în -vės).

Nu pot să pretind că am susținut în mod decisiv teza potrivit căreia noile elemente tematice ale istroromânei ar fi doar efecte ale unor modificări fonologice privind vocala tematică [i], dar cred că am demonstrat cel puțin plauzibilitatea acestei idei¹⁰. Oricum ar fi, trebuie să admitem că o explicație exclusiv morfologică nu pare posibilă. Până la urmă, singura cale de creare a unei clase flexionare noi (adică, de apariție a unei noi vocale tematice) pare să fie de natură fonologică. Această concluzie nu are cum să fie surpinzătoare, având în vedere faptul că vocalele tematice nu au conținut semantic sau functional, iar elementele structurale fără semnificație proprie nu pot să apară *ex nihilo*. Pentru a avea o imagine mai clară, trebuie examinat, însă, un caz special, limitat la varietățile dacoromanice, nu chiar de creare a unei vocale tematice, ci de generalizare analogică a unui element tematic limitat, la origine, la perfectul simplu, la mai-mult-ca-perfect și la participiul trecut.

4. O distribuție nouă a unei vocale tematice vechi? Cazul lui [u]

O trăsătură unică a varietăților dacoromanice printre limbile romanice o constituie înlocuirea analogică a vocalei tematice [e] de la conjugarea a treia cu [u]. Această vocală apare la mai multe verbe de la conjugările întâi și a doua la perfectul simplu, la mai-mult-ca-perfect și la participiul trecut¹¹: *avea*, *avut*, *avui*, *avusem*; *vinde*, *vândut*, *vândui*, *vândusem* și așa mai departe (rezultate istorice ale tipului latinesc de conjugarea a doua și a treia cu -U-). În unele graiuri românești, vocala [u] pătrunde și în alte părți ale paradigmei, înlocuind vocala [e]. Un astfel de exemplu este verbul *a coase* în Banat. Aceeași tendință are curs în Crișana de sud (fenomenul este atestat, de asemenea, în Republica Moldova¹² – cf. Maiden 2009: 69–70; 80):

A coase în limba literară

participiu trecut	<i>cusut</i>				
gerunziu	<i>cosând</i>				
infinitiv	<i>coase</i>				
	prezent	imperativ	subjonctiv	perfect	imperfect
1SG	<i>cos</i>		<i>cos</i>	<i>cusui</i>	<i>coseam</i>
2SG	<i>coși</i>	<i>coase</i>	<i>coși</i>	<i>cusuși</i>	<i>coseai</i>
3SG	<i>coase</i>		<i>coasă</i>	<i>cusu</i>	<i>cosea</i>
1PL	<i>coasem</i>		<i>coasem</i>	<i>cusurăm</i>	<i>coseam</i>
2PL	<i>coaseți</i>	<i>coaseți</i>	<i>coaseți</i>	<i>cusurăți</i>	<i>coseați</i>
3PL	<i>cos</i>		<i>coasă</i>	<i>cusură</i>	<i>coseau</i>

Munar (Banat NALRB punctul 65)

participiu trecut	k<u>u</u>o'sut
gerunziu	k<u>u</u>o'sund
infinitiv	k<u>u</u>o'su

¹⁰ Pentru cronologia relativă și productivitatea modernă ale acestor elemente tematice, a se vedea și Křepinský (1939: 492–493).

¹¹ Această vocală este prezentă la participiul trecut și în alte limbi romanice (cf. *avut*, *vândut*, it. *avuto*, *venduto*, fr. *eu*, *vendu*).

¹² Cf. ALM harta 490 punctul 196.

	prezent	imperativ	subjonctiv	perfect	imperfect
1SG	'kɥos		'kɥos	ku'sui	kɥo'sam
2SG	'kɥoʃ	'kɥasə	'kɥoʃ	ku'suʃ	kɥo'sai
3SG	'kɥasə		'kɥasə	ku'su	kɥo'sa
1PL	kɥo'sum		kɥo'sum	ku'surəm	kɥo'sam
2PL	kɥo'suts	kɥo'suts	kɥo'suts	ku'surəts	kɥo'sats
3PL	'kɥasə		'kɥasə	ku'surə	kɥo'sau

În plus, ar trebui avute în vedere expresiile de tipul *Bătu-te-ar sfinții!* din limba standard, unde vocala tematică accentuată [u] ajunge să înlocuiască vocala tematică din infinitiv (*bate*)¹³. În articolul meu din 2009, am presupus – fără a insista – că înlocuirea lui [e] cu [u] la prezent, subjonctiv, infinitiv și la gerunziu, în graiurile dacoromâne, trebuie să fie o simplă extindere analogică a unei variante a vocalei tematice. În orice caz, rezultatul este o configurare nouă și distinctivă a vocalei postradicale. Trebuie să ne întrebăm, însă, dacă fenomenul s-ar putea interpreta altfel, în condițiile în care se constată ceva aparent asemănător în unele graiuri aromâne. În varietatea aromânească din Albania descrisă de Boiași într-o publicație din 1915¹⁴, găsim la gerunziu forme ca *batundu* 'bătând', *avundu* 'având', *vizundu* 'văzând', *vrundu* 'vrând', *vindundu* 'vânzând', cu [u] în loc de vocala tematică așteptată. Dar în acest caz există dovezi că nu este vorba de o simplă extindere analogică a vocalei [u]. Alături de formele amintite, sunt atestate și *arupsendu* ('rupând'), *zisendu* ('zicând'), *fecendu* ('făcând'), *statundu* ('stând'), *fundu* ('fiind'), *arisendalui* ('râzând'). Aceste ultime exemple arată fără îndoială că în graiurile aromâne respective avem de-a face nu cu extinderea lui [u], ci cu o extindere analogică a temei de perfect simplu (cf. *arupse*, *zise*, *fece*, *statu* etc.). Acest lucru ne permite să considerăm că *batundu*, *vrundu*, *avundu* etc. prezintă nu doar o vocală tematică [u], ci o întreagă temă de perfect (cf. perfectul *batu*, *vrū*, *avu* etc.) care cuprinde și o vocală postradică¹⁵. S-ar putea explica în același fel forme ca *bătu(-te-ar sfinții)* sau *cosúm*? În lipsa altor exemple, este greu de spus. Cert este că nu găsim în domeniul dacoromănesc exemple ca ***ucise(-te-ar sfinții)* sau ***zisém*, ***ziséfi*, ***zisénd* în loc de *zicem*, *zicefi*, *zicând*. Mai mult, exemplul bănățean reprodus mai sus oferă un detaliu destul de semnificativ: radicalul *cus-* apare numai la perfect. Dacă ar fi vorba de o extindere a unei teme din perfect, ne-am fi așteptat la forme de tipul ***cusúm*, ***cusúŭ*, și nu *cosúm*, *cosúŭ*. Așadar, cel mai probabil în cazul exemplelor din dacoromână precum *bătu* (infinitiv) sau *cosúm* avem de-a face cu o adevărată înlocuire directă a vocalei tematice [e] cu [u].

5. Concluzie

Am văzut că unele varietăți dacoromane pot să aibă cinci, dacă nu șase sau mai multe clase flexionare verbale, în funcție de vocala tematică. Motivele acestei aparente proliferări a conjugărilor nu au fost niciodată explorate în mod sistematic. Reiese destul de clar din istoria acestor fenomene că singura cale în direcția extinderii gamei de vocale tematice este de natură fonologică, ca efect al contactului dintre segmentul final al rădăcinii și vocala tematică următoare. Această observație susținută pe baza exemplelor din limbile romane este perfect congruentă cu concluziile la care a ajuns și Antje Dammel (2011: 268–269), în studiul ei despre geneza noilor clase flexionare în limbile germanice.

¹³ Materialele din *Atlasul lingvistic al graiurilor românești din Banatul iugoslav* prezentate de Flora (1969:416) arată *bătúm* 'batem', și un imperativ *făcúm* ('(să) facem'), destul de răspândit, în mod special în vorbitul copiilor, alături de forme ca *cosúm*, *cosúŭ*, *nu cosú*, *cosút*. Pentru originile posibile ale tipului *Bătu-te-ar*, cf. Onu (1965).

¹⁴ Descrierea este, însă, de la începutul secolului al optsprezecelea.

¹⁵ Introducerea radicalului perfectiv la gerunziu este atestată în unele dialecte iberoromane. Cf. Maiden (2001: 446–447; 2012: 38). Gerunziile vechi *luund* pentru *luând* și *curund* pentru *curând* (de la *a cure* 'a curge') sunt explicate de Rothe (1957: 94; 101) ca efectele unei „armonii” cu vocala premergătoare. Forma scrisă *împlundu* din Coresi poate să primească aceeași explicație (cf. pronunția modernă *umpl-*). Cf. și forma *du'kund* (*ducând*) în Weigand (1902: 191). Însă vocala /u/ apare, în nord-vestul Banatului, în gerunziile de tipul *bău'und* 'bând' (*NALRB* harta 677). Este aceeași zonă unde avem și multe exemple de gerunzii de tipul *ko'sund*. Poate fi exclusă ipoteza unui efect fonologic al vocalei precedente, deoarece gerunziile *luând* și *tungând* nu manifestă niciodată desinența -und în zona respectivă (cf. hărțile 603 și 650). Este evident că avem de-a face cu influența analogică a vocalei tematice /u/ din perfect și din participiul trecut.

BIBLIOGRAFIE

- ALM = Udler, R. și Melnic, V., 1968–1973, *Atlasul lingvistic moldovenesc*, Chișinău, Academia de Științe a Moldovei.
- ALR II = *Atlasul Lingvistic Român. Serie nouă*, București, Editura Academiei.
- Boiagi, M., 1915, *Gramatică română sau macedo-română. Reeditată cu o introducere și un voabular de Per. Pahagi*, București, Tipografia Curții Regale.
- Dammel, A., 2011, *Konjugationsklassenwandel: Prinzipien des Ab-, Um- und Ausbaus verbalflexivischer Allomorphie in germanischen Sprachen*, Berlin, de Gruyter.
- Densusianu, O., 1961, *Istoria limbii române*, II. Secolul al XVI-lea, București, Editura Științifică.
- Iordan, I., 1935, „Forme de conjugare mixtă în limba română”, *Buletinul Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide”*, 2, 47–127.
- Flora, R., 1969, *Rumunski banatski govori u svetlu lingvističke geografije*, Belgrad, Filološki fakultet beogradskog univerziteta.
- Kovačec, A., 1971, *Descrierea istroromânei actuale*, București, Editura Academiei.
- Kovačec, A., 1984, „Istroromâna”, în: V. Rusu (ed.), *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Scrisul Românesc, 550–590.
- Křepinský, M., 1939, „Influence slave sur le verbe roumain”, *Slavia*, 16, 1–49; 220–268; 481–534.
- Maiden, M., 2001, „A strange affinity: ‘perfecto y tiempos afines’”, *Bulletin of Hispanic Studies*, 78, 441–464.
- Maiden, M., 2006, „On Romanian imperatives”, *Philologica Jassyensia*, 2, 47–59.
- Maiden, M., 2007, „On the morphology of Italo-Romance imperatives”, în: D. Bentley și A. Ledgeway (eds), *Sui dialetti itoloromanzi: saggi in onore di Nigel B. Vincent*, Norfolk, Biddles, 148–164.
- Maiden, M., 2009, „Where does heteroclisis come from? Evidence from Romanian dialects”, *Morphology*, 19, 59–86.
- Maiden, M., 2012, „A paradox? The morphological history of the Romance present subjunctive”, în: S. Gaglia, M.-O. Hinzelin (eds), *Inflection and Word Formation in Romance Languages*, Amsterdam, Benjamins, 27–54.
- Maiden, M., 2016d, „Inflectional morphology”, în: A. Ledgeway, M. Maiden (eds), *The Oxford Guide to the Romance Languages*, Oxford, Oxford University Press, 497–512.
- NALRB = P. Neiescu, E. Beltechi, I. Faiciuc și N. Mocanu (eds), 1980–2005, *Noul atlas lingvistic român pe regiuni – Banat*, București, Editura Academiei Române.
- Onu, L., 1965, „Bătu-te-ar norocul”, în: *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, București, Editura Academiei, 651–655.
- Până Dindelegan, G., 1987, *Aspecte ale dinamicii sistemului morfologic verbal (perioada de după 1880)*, București, Facultatea de Filologie.
- Petrovici, E., P. Neiescu, 1964, „Persistența insulelor lingvistice: constatări făcute cu prilejul unor noi anchete dialectale la istroromâni, meglenoromâni și aromâni”, *Cercetări de lingvistică*, 9, 187–214.
- Popovici, I., 1914, *Dialectele române din Istria*, I: *Referințele sociale și gramatica*, Halle.
- Pușcariu, S., 1926, *Studii istroromâne*, II, București, Cultura națională.
- Rothe, W., 1957, *Einführung in die historische Laut- und Formenlehre des Rumänischen*, Halle, Niemeyer.
- Schulte, K., 2005, „Vowel centralization in Romanian verbs of Slavic origin. Deliberate exploitation of an indigenous sound change”, în: T. Geerts, I. van Ginneken, H. Jacobs (eds), *Romance Languages and Linguistic Theory 2003*, Amsterdam și Philadelphia, Benjamins, 378–394.
- Weigand, G., 1902, „Die Dialekte der Moldau und Dobrudscha”, *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Rumänische Seminar) zu Leipzig*, 9, 138–236.

SEMANTIC FEATURES, WORD ORDER AND REFLEXIVE CONSTRUCTIONS IN ROMANCE. WITH SPECIAL REFERENCE TO ROMANIAN

MARIA MANOLIU-MANEA

University of California at Davis

Abstract. In classical grammars, the choice of a reflexive construction was usually presented without defining its semantic, discourse and pragmatic constraints. According to the hypothesis advanced in this paper, the choice of a reflexive construction is determined not only by the Role of the subject but also by inherent features such as [$\pm$ Person], virtual features such as being capable of acting effectively, producing a change in the environment, in short [$\pm$ Incapable of being effective], and contextual features such as being a doer or being a passive participant.

Keywords: passive, reflexive, word order, Romanian, Romance

1. Word-order and ‘Passivity’

As I have already emphasized in a previous article (Manoliu 2009), in order to account for various historical changes from Latin to Romance, the feature [Animacy] has to be replaced by a seme reflecting the capacity of being or not capable of affecting human life, in short, [$\pm$ Incapable of being effective]¹. The feature encoding the actual capacity of being or not active is a contextual feature. Since the possibility of being inactive, passive, can occur with nouns capable of being effective and also with those incapable of being effective, passivity constitutes the unmarked term. Consequently, the opposition should be formulated as [$\pm$ Non-Passive]. In order to account for the interpretation of reflexive constructions in contemporary Romanian, it is also necessary to take into account inherent semantic features such as [Person]. As Dahl (2000: 101) emphasized, the feature [Person] occupies the highest place in the animacy hierarchy in various language families.

‘In Dahl-Fraurud [forthcoming], we argue that what has been referred to in literature as the animacy hierarchy is essentially a reflection of different ways of realizing grammatically a fuzzy dichotomy. At the base of which is the distinction between persons, that is essentially human beings perceived as agents, and the rest of the universe.’

Let us examine, for example, the role played by the features [$\pm$ Person] and [$\pm$ Non-Passive] in defining a few constraints imposed on the passive readings of reflexive constructions in Romanian².

It has been often emphasized that reflexive constructions in which the subject referring to a thing follows the verb are more likely to receive a passive interpretation than those in which the subject precedes the verb³. Compare (1) and (2):

¹ The current definitions of ‘animate’ always refer to the feature ‘living’. For example, in the *Merriam-Webster Online Dictionary* (2008) *animate* (adjective) is defined as related to life, living: ‘1: possessing or characterized by life: **ALIVE** 2: full of life: **ANIMATED** 3: of or relating to **animal** life as opposed to plant life 4: referring to a living thing <an *animate* noun>. Etymology: Middle English, from Latin *animatus*, past participle of *animare* to give life to, from *anima* breath, soul; akin to Old English *ōthian* to breathe, Latin *animus* spirit, Greek *anemos* wind, Sanskrit *aniti* he breathes. According to Ball (2000: 218): ‘Animate nouns refer to living beings (people, animals), inanimate nouns to objects or abstractions’.

² A list of the reflexive constructions in contemporary Romanian may be found in Pană Dindelegan (ed., 2013: 104–125).

³ For similar differences in interpretation in Italian and Spanish, and Portuguese, see García (1975), Costa (2000).

- (1) *seara palatul reînvie, candelabrele se aprind,*
 evening-the palace-the comes-to-life chandeliers-the REFL light-up
storurile se ridică, porțile se deschid...
 blinds-the REFL rise, doors-the REFL open
 ‘in the evening, the palace comes to life, the chandeliers light up, the blinds rise, the doors open’
- (2) *seara, palatul reînvie, se aprind candelabrele,*
 evening-the palace-the comes-to-life REFL light-up chandeliers-the
se ridică storurile, se deschid porțile...
 REFL rise blinds.the, REFL open doors-the
 ‘in the evening, the palace comes to life, one turns on the chandeliers, raises the blinds, opens doors...’

In (1) every subject precedes the reflexive verb and thus activates the inchoative interpretation (*anti-agentive*). On the contrary, in (2), the subject *candelabrele*, follows the reflexive verb and as thus favors the interpretation as an ‘impersonal construction’ (with an undetermined subject). The explanation resides in the same quantitative tendencies characterizing Romance subjects, which favor the interpretation of a postverbal non-topical NP (especially when is not represented by a person) as an ‘undergoer’ rather than as a ‘doer’.

Frequency Table. *Postverbal non-topical subjects*

languages features	Italian	Romanian	Spanish
-Topic	9.75%	15.25%	7.75%
-Passive	3.50%	10.00%	3.50%
+Person	2.75%	9.75%	3.00%
-Person	0.75%	0.25%	0.50%

As the Frequency Table shows, in Romanian postverbal subjects characterized by the feature [Non-Person] refer to a participant bearing the contextual feature active (i.e. [-Passive]) is smaller than in Italian or Spanish, but higher when the subject is marked as [+Person] and active⁴. See, for example (3):

- (3) Rom. *izbucnise vulcanul*, MS, *Dinți*: 9
 ‘the volcano erupted’

In brief, the link between [+Person] and [-Passive] is so strong that sometimes, even the postverbal position cannot eliminate the active reading. The Spanish way of eliminating the non Passive reading of the postverbal personal NP constitutes another proof of this relation. The direct object marked [+Person] takes the prepositional marker *a* even in a reflexive impersonal construction in order to avoid the reciprocal interpretation. In (4), for example, the direct object becomes the subject of the reflexive construction. Consequently, the reciprocal reading is favored over the passive one. In (5), where the NP *representantes* is introduced by the direct-object marker *a*, the reciprocal reading is excluded:

- (4) *se buscan los representantes*
 REFL:3rd seek:3rd PL the representatives
 ‘the representatives are looking for each other’ (reciprocal)
- (5) *se busca a los representantes*
 REFL:3rd seeks:3rd SG PREP. the representatives
 ‘one is looking for the representatives’

⁴ The data are extracted from then pages of the following texts: AM, *Ciociara*; C.P., *PP*; DR, *Moartea*; GA, *Suora*; IB, *Descoperirea*; IP, *Vlașini*; JV, *Pepita*; MP, *Singuratac*; MS, *Dinți*, Sn.

Another interesting consequence of the fact that the postverbal non-personal NPs tend to be reinterpreted as passive participants, even if subjectivized, is the fact that the reflexive constructions with postverbal subjects are the preferred choice in rhematic sentences presenting a background description (see (6)):

- (6) *se auzeau ecourile unei muzici de dans*
 REFL heard:IMPF echoes-the a:GEN music:GEN of dance
se contrapuneau râsete, vociferări (Voitin, Girueta, 23)
 REFL set-up against-each-other laughs, vociferous [discussions]
 ‘one could hear the echoes of dance music, laughs, vociferous discussions following one another’.

2. SV and active interpretations

2.1. S [+Person]. If the preverbal subject of a reflexive verb is characterized by the feature [+Person] and [+Definite], the passive meaning is less likely to be activated. Compare (7) and (8):

- (7) *sportivii se spală cu apă rece*
 sportsmen-the REFL washes with water cold
 ‘sportsmen wash in cold water’

(8) has an active (objective reflexive) interpretation: ‘the sportsmen wash (themselves) in cold water’ rather than a passive interpretation: ‘the sportsmen are washed in cold water’. In (8), the subject characterized by the seme [+Incapable of being effective], i.e. ‘potatoes’, activates only the passive (habitual) interpretation:

- (8) *cartofii se spală cu apă rece*
 potatoes-the REFL wash with water cold
 ‘potatoes have to be washed in cold water’

2.2. SV and inchoative readings. The active reading of reflexive constructions with preverbal subjects marked as [+Incapable of being effective] is governed by the lexical aspect of the verb:

- (i) For example, with accomplishment predicates, the inchoative reading is more likely to be activated if the verb expresses momentary, punctual changes that do not make any reference to an external causation⁵.

- (9) Fr. *la porte s'ouvre et trois policiers*
 the door REFL opens and tree policemen
viennent le chercher
 come him:ACC seek:INF
- (10) Rom. *ușa se deschide și trei polițiști*
 door-the REFL opens and tree policemen
vin să-l caute
 come that him:ACC seek:SUBJ
 ‘the door opens and three policemen come [inside] to look for him’
- (11) Fr. *les voitures se sont arrêtées*
 the cars REFL are stopped
 ‘the cars stopped’.

⁵ It is interesting to note that Goughenheim (1929: 160) considered that in such cases the interpretation is not really absolutely passive, the referent of the subject is supposed to have some activity even if it is a thing.

- (12) Rom. *mașinile s-au oprit*
cars-the REFL have stopped
'the cars stopped'.

(ii) *Controlling subject: the facilitative reflexive*. If characterized by the same [Incapable of being effective] the subject is often perceived as referring to an entity with certain qualities that have a favorable impact on the activity. It is for this reason that it has been labeled as *facilitative reflexive* (see (13), (14), (15)):

- (13) Fr. *le vin se boit, mais non pas la bière*
the wine REFL drinks, but not the beer
approx. 'wine, they drink, beer they don't'

- (14) Rom. *vinul se bea, berea nu*
wine REFL drinks beer not
approx. 'wine, they drink, beer they don't',

talking about what is happening in a party.

- (15) Sp. *este libro se vende bien*
this book REFL sells well
'this book sells well'

The facilitative (quality) reflexive can receive a virtual interpretation as in (16) or a habitual interpretation in virtual statements including an implicit modal of necessity (see (17)):

- (16) Fr. *cette porte s'ouvre difficilement*
this door REFL opens difficult:ADV
'this door is difficult to open'
Rom. *ușa asta se deschide greu*
door-the this REFL opens difficult
'this door is difficult to open'
- (17) Fr. *le vin rouge se boit chambré*
the wine red REFL drinks room-temperature:ADJ
'the red wine one has to drink it at the room-temperature'
- (18) Rom. *Vinul roșu se bea la temperatura camerei*
wine-the red REFL drinks at temperature-the
room:GEN.the:GEN
'the red wine, one has to drink it at the room-temperature' .

In (19) the VP is under contrastive focus:

- (19) Rom. *cartea asta se citește, nu se răsfioiește*
book-the this REFL reads, not REFL flips-through
'this book has to be read, not flipped through'

In all these cases either the adverbials (*greu* 'difficult', etc.), the sub-categorizing attribute (*rouge*, *roșu* 'red') and/or the contrastive focus carried by the verbal phrase create a potential context in which the event is controlled by the qualities of the referent expressed by the subject.

3. SV and passive readings

The non-passive reading is blocked with accomplishment predicates expressing the idea that the object comes into existence as a result of the entire activity. This is predictable since the object that does not exist until the end of the activity cannot be envisaged as controlling the event:

- (20) Sp. *esta novela se escribió in 1938*
 this novel REFL wrote in 1938
 ‘this story was written in 1938’
- (21) Rom. *piramidele s-au construit cu mulți ani în urmă*
 pyramids-the REFL have built with many years ago
 ‘the pyramids were built many years ago’

But the Non-Passive reading is possible when the direct object in the active construction is characterized by the feature [+Person]:

- (22) Fr. *les prisonniers vont se pendre à cinq heures du matin*
 the prisoners will REFL hang at five o'clock in the morning

Utterance (22) has three possible readings:

- ‘the prisoners will hang themselves at 5 o'clock in the morning’ (objective reflexive), or
- ‘the prisoners will hang each one another’ (reciprocal reflexive), but less likely;
- ‘the prisoners will be hanged at 5 o'clock in the morning’ (passive reflexive).

For an unambiguous passive interpretation other constructions are preferable:

- (23) Fr. *On va pendre les prisonniers à cinq heures du matin*
 one will hang the prisoners at 5 o'clock in the morning
 ‘they will hang the prisoners/ the prisoners will be hung at 5 o'clock in the morning’
- (24) Rom. *Prizonierii vor fi excuțați mâine-dimineață la ora 5.*
 ‘Prisoners will be hung executed tomorrow at 5 o'clock’

By turn, (25) has only a passive habitual reading:

- (25) Fr. *les jambons se pendent dans le grenier*
 the hams REFL hung in the attic
 ‘hams are to be hung in the attic’

The Non-passive interpretation of the reflexive constructions with activity predicates when the process does not imply a normal final result such as ‘to drive’, ‘to lead’, etc. it is very unlikely, because it is hard to conceive of the affected object as an active participant:

- (26) Fr. **cette voiture se conduit*
 this car REFL drives
 approx. ‘the car is driven’
- (27) Rom. **mașina aceasta se conduce*
 car-the this REFL drives
 approx. ‘this car is driven’

- (28) Fr. ?**ce parti se dirige*
 this party REFL leads
 approx. 'this party is led'
- (29) Rom. ?**partidul acesta se dirijează*
 party-the this REFL leads
 approx. 'this party is led'

But if a modal or temporal is co-present, the reflexive construction is acceptable, since the activity predicate changes its status becoming an accomplishment predicate (see the facilitative reflexive *supra*, 2.2.):

- (30) Fr. *cette voiture se conduit facilement*
 'this car is easy to drive'
- (31) *poezia aceasta s-a mai citit*
 poem-the this REFL has already read
 'this poem has already been read'

Compare also the degree of acceptability of the corresponding participial constructions in (32) and (33), either in English or Romanian:

- (32) Fr. ?*un poème lu*
 Rom. ?*o poezie citită*
 a poem read
 'a read poem'
- (33) Fr. ?**une voiture conduite*
 Rom. ?**o mașină condusă*
 a car driven
 ?* 'a driven car'

The variety of interpretations of Spanish reflexives has been explored by Maldonado (1996) in interesting ways that support our hypothesis of a event-centered reflexive. As he puts it, on the one hand SE may serves to focus on the characteristics of the process and background the participant who has the initiative; on the other hand, it favors the interpretation of the event as an unexpected happening.

4. Conclusions

It is obvious that the traditional concept of 'Agent', as a complex symbol, is less appropriate for defining the constraints imposed on the interpretation of reflexive constructions than an more detailed approach taking into account semes such as [$\pm$ Person], and [$\pm$ Incapable of being effective].and contextual feature [$\pm$ Passivity. The fortune of [Person] as a governing feature in the choice of subjects, topics, voice and case markers seems to be related to topicality and implicitly to the growing place that has been given to human beings in the speakers' reconstruction of events we are talking about since Renaissance up to contemporary ages.

CORPUS

- AM, *Ciociara*: Alberto Moravia, *La ciociara*, 16th ed., Milano, Bompiani, 1969.
 C.P., PP: Camil Petrescu, *Patul lui Procust*, București, Cartea Românească, 1987.
 DR, *Moartea*: Dana Roșu, *Moartea morilor de apă*, București, Albatros, 1991.
 GA, *Suora*: Giovanni Arpino, *La suora giovane*, 3rd ed., Verona, Mondadori, 1966.
 IB, *Descoperirea*: Ion Brad, *Descoperirea familiei*, 4th ed., București, Eminescu, 1976.

- IP, *Vlașini*: Ioana Postelnicu, *Întoarcerea Vlașinilor*, București, Eminescu, 1981.
 JV, *Pepita*: Juan Valera, *Pepita Jiménez* [Clasicos Castellanos], Madrid, Espasa-Calpe, 1976.
 MP, *Singuratec*: Marin Preda, *Marele singuratec*, București, Cartea Românească, 1972.
 MS, *Dinți*: Marin Sorescu, *Trei dinți din față*, București, Eminescu, 1978 (MS).
 Sn: *Snoava populară românească*, Sabina Cornelia Stroescu (ed.), 1-2, București, Minerva, 1984.
 U, *Novelas*: Miguel de Unamuno, *Tres novelas ejemplares y un prólogo*, Madrid, Espasa-Calpe, 1977.
 Voitin, *Girueta*: Al. Voitin, 1. *Cinema splendid*. 2. *Girueta*, București, Eminescu, 1981.

REFERENCES

- Avram, M. (coord.), E. Carabulea, F. Ciobanu, 2007, *Sintaxa limbii române în secolele al XVI-lea – XVII-lea*, București, Editura Academiei Române.
 Costa, J., 1975, “A functional solution for illogical reflexives in Italian”, in: R. E. Grossman, T. J. Vance (eds), *Papers from the Parasession on Functionalism*, Chicago Linguistic Society, Chicago, Illinois, The University of Chicago Press, 112–125.
 Costa, J., 2000, “Word order and Discourse-Configurality in European Portuguese”, in: J. Costa, (ed.), *Portuguese Syntax. New Comparative Studies*, Oxford, Oxford University Press, 94–115.
 Costa, J., 2001, “Postverbal subjects and agreement in unaccusative contexts in European Portuguese”, *The Linguistic Review*, 18, 1, 1–17.
 Dahl, Ö., 2000, *Typology of Languages in Europe*, Berlin, New York, Mouton de Gruyter.
 García, E. C., 1975, *The role of theory in linguistic analysis: the Spanish pronoun system*, Amsterdam, North-Holland Pub. Co., New York, American Elsevier Pub. Co.
 Goughenheim, G., 1929, *Etudes sur les périphrases verbales de la langue française*, Paris, Belles Lettres.
 Iliescu, M., 2006, “La grammaticalisation de l’expression du déterminant d’appartenance en ancien français et en roumain”, *Revue roumaine de linguistique*, LI, 2, 211–222.
 Maldonado, R., 1993, “Effectiveness construals in Spanish”, *Studi italiani di Linguistica teorica e applicata*, 22, 3, 532–566.
 Manoliu-Manea, M., 1987, “The Myth of the Agent: Roles and Communicative Dynamism in Romance”, in: B. Cazelles and R. Girard (eds), *Alphonse Juillard: D’une passion l’autre*, Stanford, Anma, 261–275.
 Manoliu-Manea, M., 2006, “Conventional Implicature and Grammatical Change. From Latin Middle to Romance Reflexive”, *Revue roumaine de linguistique*, 51, 2, 245–266.
 Manoliu-Manea, M., 2009, “The Animacy Fallacy: Cognitive Categories and Noun Classification”, in: V. Bubenick, J. Hewson, S. Rose (eds), *Grammatical Change in Indo-European Languages. Papers presented at the Workshop on Indo-European Linguistics at the XVIIIth International Conference on Historical Linguistics, Montreal, 2007*, Amsterdam/Philadelphia, Benjamins, 15–28.
 Pană Dindelegan, G. (ed.), 2013, *The Grammar of Romanian*, Oxford, Oxford University Press.
 Posner, R., 1994, “Non-topical Person agents in Romance: A historical and pragmatic approach”, in: C. Lupu and G. Price (eds), *Hommages offerts à Maria Manoliu-Manea*, București, Pluralia/Logos, 100–121.

GRAMATICĂ ȘI PRAGMATICĂ. UN STUDIU DE CAZ: INTEJECȚIA DOAMNE! ÎN LIMBA ROMÂNĂ

MARGARETA MANU MAGDA

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române

The highest aim of a functional grammar of a particular language is to give a complete and adequate account of the grammatical organization of connected discourse in that language. (Simon C. Dik, *The Theory of Functional Grammar*, Part I, 1989: 12).

Rezumat. În lucrarea de față ne propunem prezentarea unei specii de *derivație delocutivă* ilustrată, în limba română, de variantele semantice lexicalizate ale interjecției *Doamne!*. Acestea aparțin clasei de *formule interjecționale* care includ, la nivel sincron, mai multe etape ale unei *cronologii derivaționale*. Toate valorile de utilizare ale lui *Doamne!* interiectiv derivă dintr-o singură *situație de comunicare primitivă* (rugăciunea în condiții extreme); acestea sunt reacții la un eveniment prezentat ca excepțional, ieșit din comun, care implică un înalt *grad de emoție*. Din situația tip derivă *variantele semantice* ale interjecției în diferite contexte, semnalate de locutor alocutorului, prin *intensificare*, respectiv *focalizare*, *gradare*, *modalizare*, unele dintre acestea fiind prezentate ca rezultat a reacțiilor *mai multor enunțatori*, reali sau fictivi. Demersul în discuție este precedat de prezentarea, într-o formă succintă, a câtorva considerații generale referitoare la problema relației dintre *gramatică și pragmatică*, cu privire specială la *variantele lor funcționale*, servind ca punct de plecare pentru analiza materialului empiric. În cercetare au fost utilizate texte preluate de pe Internet.

Cuvinte-cheie: gramatică și pragmatică, gramaticalizare, derivație delocutivă, cronologie derivațională, variante semantice

1. Considerații generale

1.1. Gramatică și pragmatică

Relația dintre gramatică și pragmatică este, la modul general, una dintre cele mai controversate teme ale problematicii studiate de științele moderne ale limbii. În timp ce gramatica a avut o dezvoltare relativ independentă, evoluând, de la o epocă la alta, odată cu evoluția concepțiilor și a metodelor de cercetare lingvistică, depinzând de teoria adoptată și, implicit, de metodele de cercetare, precum și de obiectivele speciale urmărite (v. DȘL, s.v. *gramatică*, p. 240), pragmatica s-a dovedit un domeniu mai nou abordat, ale cărui concepte sunt eterogene și insuficient de clar definite și corelate. Între cele două discipline s-a instalat, de-a lungul timpului, o barieră, aparent, de netrecut. Faptul în discuție a condus la dificultăți în definirea științei limbii în sine¹.

Obiectul lingvisticii actuale este disputat între cercetătorii care cultivă lingvistica textuală, cei care practică analiza discursului și analiza conversației și retoricii care au elaborat teoria argumentării. Cercetarea se află încă în faza de aspirații și programe. O cantitate impresionantă de cercetări interdisciplinare paralele (mai ales prin intenții), complementare sau contrastante, se îndepărtează de

¹ „Întrucât stadiul actual de dezvoltare a lingvisticii teoretice se caracterizează printr-o accentuată diversitate (atât conceptuală, cât și metodologică), dificultatea celui care întreprinde o astfel de examinare a conceptelor constă, în primul rând, în găsirea unui principiu unificator. Nu negăm prin aceasta faptul că astfel de principii există deja și ne sunt oferite de evoluția istorică a disciplinei noastre. Aceste principii sunt însă esențial determinate de punctul de vedere care guvernează diversele teorii existente în prezent” (Vasilie 1992: 107).

lingvistica „fără epitet” (este suficient să ne gândim la terminologie), rămânând totuși în terenul faptelor de limbaj (Stati 1990: 9–10).

1.1.1. În consecință, pe de-o parte, în stadiul actual de evoluție a cercetării, când nu se mai poate vorbi de o gramatică unică, s-a căutat elaborarea mai multor gramatici, în special de tipul acelor care urmăresc să furnizeze informații, cât mai cuprinzătoare, pentru mecanismele generale, caracteristice oricărei comunicări verbale (DȘL: 240). Soluția problemei s-a găsit prin adoptarea unei viziuni integratoare asupra realității lingvistice: noua viziune asupra gramaticii acoperă domenii care, în teorii succesive (module), se încorporează în teorii mai largi: vezi, în acest sens, *gramatica funcțională* care încearcă să integreze atât o gramatică a enunțului, cât și una a enunțării (DȘL: 240). Nevoia de a integra componenta pragmatică în teoria lingvistică globală a condus la dezvoltarea unor modele funcționaliste precum:

- modelul (de tip GB²) integrator al funcțiilor sintactice, logico-semantică și pragmatică al lui Dik 1978, care concepe limba ca pe un instrument al interacțiunii sociale, supusă variației lingvistice, ca efect al situației de comunicare și al intențiilor comunicative diferite; acesta atribuie o importanță majoră funcțiilor, distingând, pentru același component din enunț, o funcție semantică, una sintactică și una pragmatică și concepând limba ca fiind organizată, la diverse niveluri, pe configurații (structuri) funcționale (DȘL: 244);

- modelul de tip cognitiv³, care promovează un „funcționalism integrativ”, structura enunțurilor primind o motivație funcțională prin referire la funcția de comunicare a limbii; reprezentanții acestui curent nu neagă existența caracterului sistemic al limbii, dar neagă dihotomia saussuriană conform căreia este semnificativă separarea *langue* de *parole* și sincronia de diacronie⁴; în acest cadru, rolul factorilor funcționali (respectiv cognitivi și discursivi) trebuie asociat cu rolul factorilor sociali (Croft 1995: 520–521).

În timp ce modelele gramaticii generative clasice promovează autonomia sintaxei (AUTOSYN), autonomia competenței în raport cu uzul limbii, respectiv cu performanța (AUTOKNOW), autonomia gramaticii ca sistem cognitiv (AUTOGRAM), funcționalismul integrativ le respinge (cf. Newmeyer 1998: 18–19).

1.1.2. Pe de altă parte, și în domeniul pragmaticii pot fi identificate o serie de poziții, care, în mare, sunt subsumabile la două grupări distincte: în lingvistica discursului, „pragmaticul” se referă la strategiile (utilizarea cunoștințelor partajate de vorbitori, asumarea ipotezelor privind intenția comunicativă etc.) prin care utilizatorii de limbă asociază sensul de dicționar/gramatică al enunțurilor cu valoarea lor comunicativă în context. Pragmatica, în acest sens, studiază codarea funcțiilor comunicative generale ce se aplică oricărui uz lingvistic (pragmatica generală).

În lingvistica aplicată, pragmatica se ocupă, în general, de codarea funcțiilor comunicative care sunt relevante pentru interacțiunea interpersonală, la nivelul elementelor gramaticale și lexicale ale unei limbi date (pragmatica unei limbi particulare).

1.1.3. La interfața între gramatică și pragmatică se situează pragmatica cognitivă, care preconizează realizarea unei distincții între ceea ce van Dijk (1990: 42) a numit funcționalitate verticală și funcționalitate orizontală. Acest tipuri se referă la „funcțiile” cognitive, pragmatice sau sociale ale limbii. Ele pot fi descrise ca operații de reprezentare între diferite nivele, în speță între *structurile formale* și *structurile semantice* ale propozițiilor și discursului.

² Cf. engl. „Government and Binding”.

³ „Științe cognitive” este traducerea românească a termenului englezesc *cognitive science*; științele cognitive sunt rezultatul încercării de a pune la un loc munca de cercetare din mai multe domenii distincte: psihologie, inteligență artificială, lingvistică, filozofie, științe neuronale („neuroscience” – a nu se confunda cu neurologia), educație și antropologie. Istoria disciplinei începe din 1976, odată cu fondarea jurnalului *Cognitive Science*. Trebuie spus că științele cognitive se suprapun, în măsură destul de mare, cu psihologia cognitivă; în acest articol o să studiem mai ales intersecția dintre cele două, și mai puțin diferențele. Să spunem totuși că una din diferențe este accentul diferit pe care cele două îl pun pe experiment – în timp ce psihologia cognitivă este fundamental înrădăcinată în colectarea de date experimentale de la subiecți umani, științele cognitive se folosesc mult de simulări pe calculator (Budiu 2000).

⁴ Croft (1995: 516) caracterizează *functionalismul integrativ* după cum urmează: „Linguistic phenomena [are considered] systematic, and may be (partly) arbitrary, but they would involve such a close interaction of cognitive and external social factors that one could not reasonably describe the internal cognitive system as self-contained.”

Funcțiile gramaticale, discursive și interacționale, sunt orizontale sau lineare când sunt realizate între unități de același rang, cum ar fi între propoziții și textul ca ansamblu sau între acte parțiale și acțiunea ca ansamblu. La nivel pragmatic, relațiile funcționale se stabilesc între acte lingvistice și secvențe de acte lingvistice sau macroacte lingvistice: un anumit act lingvistic (spre exemplu o întrebare sau un denunț) poate modifica o întreagă secvență de acte lingvistice precedente (figurând împreună ca act de acuzare sau de trădare).

De asemenea, vorbim despre funcții verticale între diferite nivele ale analizei funcționale a discursului când, de exemplu, o propoziție se poate realiza ca negație pragmatică, iar o negație pragmatică se poate realiza ca act sociocultural de coeziune sau de etnocentrism în cadrul unui grup; funcționalitatea, în uzajul lingvistic și în discurs, nu indică numai în ce mod propozițiile sau textele sunt organizate și în ce mod sunt ele legate de cunoaștere, de interacțiune și structură socială, ci demonstrează și faptul că discursul nu este niciodată independent de context și, în consecință, nu este simplist.

Prin urmare, funcțiile semantice, pragmatice sau retorice ale discursului sunt legate, prin numeroase mijloace cu funcțiile interacționale și socioculturale. Aceste legături nu sunt directe; ele reclamă, întotdeauna o interfață sociocognitivă, constând în modele episodice sau evenimente socioculturale care, împreună, se sprijină pe reprezentările cognitive care stau la baza unui discurs specific (van Dijk 1990: 43).

1.2. Diacronie și gramaticalizare

1.2.1. Anii '70 ai secolului trecut se caracterizează printr-un reviriment al studiilor de sintaxă diacronică și gramaticalizare (Givón 1971, 1979; Heine și Traugott (eds) 1991; Hopper și Traugott 1993; Bybee *et al.* 1994; Heine și Kuteva 2007, inter alia) și o reîntoarcere la viziunea lingvistică a lui F. Bopp și H. Paul. Renașterea interesului pentru componenta diacronică a fost asociată cu interesul pentru diversitatea tipologică și universalii și pentru interdependența dintre tipologia diacronică și cea sincronică (vezi Givón 2002, 2009). Faptul coincide (cu excepția opiniilor lui Labov 1994) cu adoptarea unei poziții funcționaliste în aprecierea motivației schimbărilor lingvistice și a apariției unor noi fenomene.

Din această perspectivă asupra evoluției lingvistice, menționată, diversele forme nu trec, în mod abrupt, de la o categorie la alta, ci trec printr-o serie de mici tranziții care tind să fie similare, ca tip de proces, la nivelul tuturor limbilor. Pe baza unor observații empirice, efectuate pe corpusuri lingvistice extinse (vezi, în acest sens, dezvoltarea spectaculoasă a lingvisticii corpusului⁵ în ultimele decenii), s-a constatat faptul că, la nivel interlingvistic formele tind să sufere, în general, aceleași tipuri de schimbări sau să contacteze aceleași categorii de relații, în aceeași ordine.

1.2.2. În directă legătură cu conceptul de diacronie este pus conceptul de gramaticalizare⁶. În lingvistica istorică și în școala de analiză a discursului, gramaticalizarea este un tip de schimbare lingvistică prin intermediul căreia un element lexical se transformă într-o formațiune care îndeplinește o funcție gramaticală sau o anume construcție gramaticală care dezvoltă o nouă funcție gramaticală⁷.

Una dintre temele centrale, reluate de cercetările recente în domeniu, este cea legată de motivația schimbărilor lingvistice. Cercetătorii se orientează în special către diferite subaspecte ale balansului între creativitate, pe de-o parte, și rutinizare, pe de altă parte. Sunt citate, între mecanismele schimbărilor lingvistice: tendința spre economie, eficiență și claritate, expresivitate și rutinizare (vezi Hopper și Traugott 2003: 74–75).

1.2.3. Din cauză că pragmatica, prin definiție, se ocupă de semnificații conotate structurilor lingvistice, aceasta a fost multă vreme ignorată de gramaticile formale tradiționale; în aceeași măsură, au fost excluse din discuție și semnificațiile abordate, de obicei, de către *semantica lexicală* (în speță

⁵ „Linguistic typology is a branch of theoretical linguistics that bases its understanding of the nature of human language on empirical research of crosslinguistic variation. Language sampling is an integral part of the methodology of crosslinguistic investigations, and the design of samples is one of the central methodological questions in language typology.” Miestamo *et al.* 2016: 233).

⁶ „Basic to work on *grammaticalization* is the concept of a *cline*” (see Halliday 1961 for an early use of this term).

⁷ Vezi http://grammar.about.com/od/fh/g/historical_linguisticsterm.htm

componentele sensului și relațiile acestora cu obiectele la care se referă). Viziunea integratoare a cercetărilor lingvistice recente a condus la modificarea acestei poziții⁸.

La nivel general, o înțelegere completă a tuturor problemelor sugerează faptul că este necesar să existe o coordonare între cercetarea istorică a faptelor de limbă cu studiile de sociolingvistică, psiholingvistică și cu cele de lingvistică a corpusului; o astfel de coordonare poate înlesni o mai bună înțelegere a măsurii în care schimbarea poate fi identificată la nivelul gramaticilor comunității lingvistice, a gradului de influențare a conștiinței vorbitorilor și a modului în care schimbările identificate în uzajul lingvistic pot conduce la modificări în sistemul limbii.

În plan concret, sunt stabilite următoarelor premise:

– este utilă realizarea unei distincții între acea parte a semanticii care se referă la sensul lexical, la cel al frazei și la cel al propoziției și acea parte a pragmaticii care studiază inferențele asupra sensului lingvistic bazate pe presupoziii contextuale (precum gradul de cooperare al participanților la o conversație);

– gramaticalizarea nu trebuie să vizeze numai un cuvânt sau un morfem, ci întreaga construcție bazată pe relațiile sintagmatice dintre elementele în discuție (v. Lehmann 1992: 406; Himmelmann 2004: 31⁹).

1.3. „Expansiunea” semantic-pragmatică

1.3.1. În afară de studiul datelor lingvistice în legătură cu contextele și cu construcțiile care condiționează gramaticalizarea, teoria gramaticalizării se ocupă, de asemenea, cu mediul pragmatic și morfosintactic în care acest proces (trecerea de la categoriile lexicale la categorii funcționale) are loc.

Himmelmann (2004: 32–33) sugerează faptul că gramaticalizarea este caracterizată de trei tipuri de „evoluție” („expansion”): a. „Host-class expansion” – o clasă de gramaticalizare prin care se va lărgi gama de sintagme cu elemente aparținând părților de vorbire lexicale (nume, adjectiv, verb sau adverb); b. evoluție sintactică („Syntactic expansion”): acest lucru implică extinderea la contexte sintactice mai largi, de exemplu, din poziții argumentale nucleare (cum ar fi subiectul și obiectul) la adpoziții (cum ar fi propozițiile locative și temporale); c. evoluție semantic-pragmatică („Semantic-pragmatic expansion”): o formă gramaticalizată va dezvoltă noi polisemii în context pragmatic sau semantic.

1.3.2. Transferul schimbării semantice din domeniul lexical pur și plasarea acesteia în domeniul pragmatic (în care modificările sunt derivate fie prin inferență, fie prin asocierea unor cuvinte cu alte cuvinte în utilizarea lor curentă, fixată în funcție de context) (Joseph 2004: 61) a reprezentat un real progres în cercetare. În teoria gramaticalizării, schimbarea semantică este redată printr-un număr de termeni precum: *bleaching*, *desemanticisation*, *semantic loss*, *weakening*; numitorul comun al sensului acestor termeni este acela de „pierdere” (*loss*). În cazul tipic de gramaticalizare, avem de a face cu o *redistribuire* sau o *alunecare*, nu o pierdere de sens (Hopper și Traugott 1993: 84).

1.3.3. În același timp, fenomenele menționate prin termenii enumerați mai sus sunt însoțite de un proces de subiectivizare („subjectification” – v. Traugott 1995: 46), definit, în linii mari, ca dezvoltare a unei expresii gramaticale în legătură cu atitudinea sau credința vorbitorului referitoare la ceea ce spune. Subiectivizarea este un *proces gradat*, prin care forme și construcții care, la început exprimă sensuri lexicale primare, concrete și obiective, prin utilizare repetată, în contexte sintactice locale, ajung să servească îndeplinirea unor funcții tot mai abstracte, pragmatice, interpersonale, bazate pe reacția vorbitorului (Traugott 1995: 32).

1.4. Aspecte ale cronologiei derivaționale în lexic

1.4.1. În directă legătură cu fenomenul de „expansiune” (*broadening*), se află „ștergerea” (*bleaching*)¹⁰, prin care conținutul semantic al unui cuvânt se reduce, în timp ce sensul gramatical se

⁸ Bybee, Perkins și Pagliuca (1994), de exemplu, au dezvoltat ipoteza coevoluției („coevolution”) morfosintaxei, semanticii și morfofonologiei.

⁹ „[I]t is the grammaticizing element in its syntagmatic context which is grammaticized. That is, the unit to which grammaticization properly applies are [sic] *constructions*, not isolated lexical items”.

¹⁰ Termenul a fost introdus de Georg von der Gabelentz în 1891.

augmentează¹¹. Cel mai frecvent caz de „albire” este cel asociat expresiilor (cuvintelor) emoționale sau afective; funcția rezultantă a expresiei este, cel mai adesea, relevantă în plan pragmatic.

Prin procesul de „albire”, sensul literal al cuvântului sau al frazei dispare, adesea fenomenul fiind însoțit și de o modificare a corpului fonetic al expresiei (vezi cazul holofrazei¹² sau cel al derivatului delocutiv¹³).

1.4.2. Derivatul delocutiv reprezintă o construcție al cărei sens și/sau formă rezultă în urma unui proces de derivare semantică de la alte lexeme sau locuțiuni. Cercetările de pragmatică (cf. Anscombe, 1979) propun generalizarea noțiunii de delocutivitate, atât pentru performative, cât și pentru formații lingvistice precum onomatopeele. Se propune termenul de *delocutivitate generalizată*, pentru a desemna cazurile în care un morfem M, având la origine o valoare semantică S (pe care a putut-o păstra în anumite cazuri de utilizare), dă naștere unui morfem M[^] a cărui valoare semantică S[^] conține o aluzie la utilizarea, în enunțare, a lui M[^] cu valoarea S[^]. M = M[^]. Trecerea de la M la M[^] este diacronică (aplicată secvențial); M este formulaic – „formulaire” în exprimare lui Anscombe. Performativitatea unor verbe nu este altceva decât consecința unui proces de delocutivitate generalizată. Anscombe a considerat că interjecția, adverbul, numele pot fi derivate delocutiv.

Procesul de derivare delocutivă a fost analizat, în detaliu (Anscombe, 1980, 1981, 1985), și au fost propuse următoarele tipuri ale acestuia: (i) derivare lexicală, care poate fi fie sincronică sau diacronică (Anscombe 1985); (ii) delocutivitate „formulaică” („*délocutivité formulaire*”), (iii) delocutivitate generalizată (Anscombe, 1980, 1981).

2. Aspecte ale variabilității semantice a interjecției *Doamne!* (~*Dumnezeule!*)¹⁴

¹¹ „Related to broadening is *bleaching*, where the semantic content of a word becomes reduced as the grammatical content increases, for instance in the development of *intensifiers* such as *awfully*, *terribly*, *horribly* (e.g. *awfully late*, *awfully big*, *awfully small*) or *pretty* (*pretty good*, *pretty bad* . . .).” (Durkin, Philip, 2009, *The Oxford Guide to Etymology*, Oxford University Press: s.v.).

¹² Holofraza este un cuvânt unic, utilizat pentru a exprima un gând complet, dotat cu sens plinar.

¹³ Termen, introdus de Benveniste 1966, pentru derivarea din *verbe delocutive*; procesul de derivare delocutivă a fost studiat, ulterior, și pentru alte părți de vorbire decât verbe. Cercetătorul care a continuat investigațiile lui Benveniste, privind delocutivitatea, a fost Anscombe, care și-a elaborat teoriile în jurul anilor ’80 (Anscombe 1979, 1980, 1981, 1985). Subiectul derivării delocutive a fost dezvoltat, mai târziu, și pentru alte limbi decât franceza.

¹⁴ „DOMN, domni, s. m. 1. (Folosit azi mai rar) Termen de politețe întrebuințat izolat sau pus înaintea numelui sau titlului unui bărbat căruia i se adresează sau despre care vorbește cineva. V. jupîn. *Băiatul domnului notar a spart un geam.* BENIUC, V. 37. *Domnule dr. Codrescu, dă-mi voie să te recomand verei mele.* IBRĂILEANU, A. 135. *Domnilor alegători, mă rog să fii ascultat.* ALEXANDRESCU, P. 156. ♦ (În limbajul elevilor, azi ieșit din uz) Termen de adresare către profesor sau învățător. *Domnule ! Otopeanu nu mă lasă-n pace.* CARAGIALE, O. II 65. ♦ Termen cu care, în trecut, personalul de serviciu denumea pe stăpînul casei, sau cu care i se adresa; capul familiei. *În sfîrșit, un fecior vine să deschidă... Domnu-i acasă ? – Da; dar mi-a poruncit să spui, dacă l-o căuta cineva, c-a plecat la țară.* CARAGIALE, O. II 272. ♦ (Familiar, uneori ironic; la vocativ) Termen general de adresare; frate, nene, omule. *Dar nu e arestat, domnule, pricepe !* POPA, V. 205. *Ei ! domnule, cite d-astea n-am citit eu, n-am păr în cap !* CARAGIALE, O. I 95. 2. Persoană care are posibilitatea, autoritatea, libertatea de a face ceva, de a dispune; stăpîn. *Sînt cioban și-s domn pe munca mea.* CAMILAR, T. 101. *Aș putea pretinde că sînt mai mult decît liber. Mă pot socoti domn.* SADOVEANU, P. M. 15. *Azi muncim cu inimi pline Că poporu-i domn pe sine.* TOMA, C. V. 486. *Fiecare e domn în casa lui.* 3. (În perioada feudală din istoria țărilor românești) Titlu purtat de principii Munteniei și Moldovei; voievod, domnitor, prinț; (în regimul burghez-moșieresc) titlu emfatic dat regelui. *Între foile ceaslovului se află hîrtia domnului de la Moldova... Păzește-o și nu te încrede în domni.* CAMILAR, T. 62. *Bătrînul prim-ministru se înfățișă într-o zi domnului, cu figură plouată.* PAS, L. I 245. *Să mă-mpiedec de-un moșneag ? – De-un moșneag, da, împărate, căci moșneagul ce privești Nu e om de rînd, el este domnul Țării Românești.* EMINESCU, O. I 147. *Mihai Viteazul fu cel dintîi domn care legiui printr-un așezămînt al său că fiecare țaran pe a cui moșie se va afla atunci, acolo să rămîie rumîn veșnic.* BĂLCESCU, O. I 139. ♦ (Metaforic) *Dar noaptea se trezește și ține judecată Și-n negru-mbracă toate al nopții palid domn.* EMINESCU, O. I 96. *Niciodată mîndrul vultur ce-n văzduh se cumpănește, Acel domn al atmosferei, ce un veac întreg trăiește, De o prad-ășa bogată încă nu s-a-ndestulat.* ALEXANDRESCU, P. 138. 4. (În trecut) Funcționar, slujbaş (înalț). *Un domn mare sosise din partea împărăției și urca pe Vișeu, în trăsură strălucită, trasă de opt cai albi.* CAMILAR, T. 43. *Alături... un burlac, Un domn serios de la Culte Cu cioc și cu ghetă de lac.* TOPÎRCEANU, B. 62. *Pentru mîndra care-mi place Nici părinții n-au ce-mi face, Nici judele satului, Nici chiar domnii sfatului.* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 11. ♦ (Transilv., Mold.) Țirgovet, orașean. *Mîndra cu surț de carton Ar fi bună dup-un domn.* JARNÎK-BÎRSEANU, D. 437. 5. Persoană bogată care își întemeia poziția pe exploatarea maselor muncitoare. V. boier, nobil. *Înainte vreme mergeau la școli numai domnii.* DAVIDOGLU, M. 13. *Cînd domnii vin și ieu Tot, tot ce ai, sînt dinșii care pun pe om la greu.* COȘBUC, P. II 186. [Ștefan Ioșica] ajunsese într-o așa poziție înaltă, încît cei mai mari domni ai Transilvaniei primeau ca o mare fericire d-a merita, cu multă închinăciune și jertfire, favorul

2.1. Interjecția secundară ca rezultat al procesului de „albire” și/sau clișeizare

În cele ce urmează, ne propunem să ilustrăm unele dintre aspectele teoretice, expuse mai sus, prin efectuarea unei analize a variabilității semantice a interjecției secundare, cu sens afectiv, *Doamne!* (~*Dumnezeule!*). Vom pleca de la constatarea că formațiunile în discuție nu reprezintă manifestări de polisemie ale acestui termen, ci realizări lexicalizate, în plan diacronic, ale unui continuum semantic¹⁵.

Am ales spre investigație acest aspect având în vedere, pe de-o parte, faptul că interjecția, cu toate că este unul dintre elementele cele mai controversate și, de regulă, marginalizate ale sistemului lingvistic, vizează, aproape simultan, toate punctele de interes ale lingvisticii (v. Wilkins 1992: 155).

Pe de altă parte, din perspectivă stilistică, interjecția aparține enunțurilor sau cuvintelor care exprimă emoții și, ca urmare, se pretează cel mai bine la procesul de derivare delocutivă prin „albire” și/sau clișeizare.

Interjecțiile sunt (după Ameca 1992: 106) semne lingvistice relativ convenționalizate, care exprimă starea mentală, atitudinea sau reacția vorbitorului în raport cu o situație dată. Acestea trebuie deosebite de onomatopee și de formule. În mod curent, se face deosebirea între interjecții primare, care au întotdeauna utilizare interjecțională, și interjecții secundare, care au utilizare interjecțională în virtutea semnificației lor semantice (Ameca 1992: 105). Din perspectivă sintactică, interjecțiile pot fi simple cuvinte sau expresii. Tradiția pragmatică distinge interjecții expresive (care redau starea sufletească a vorbitorului), interjecții conative (orientate către alocutor, cu intenția de a-i provoca o reacție) și interjecții fatice (menite să stabilească și să mențină contactul cu alocutorul).

2.2. Premise lingvistice ale unei cronologii derivaționale

Clasa de formule interjecționale vizată ne permite să distingem, la nivelul aceleiași tăieturi lingvistice sincronice, mai multe etape ale unei cronologii derivaționale.

2.2.1. Termenii *Doamne!* (~*Dumnezeule!*) prezintă mai multe utilizări:

(i) Utilizare nominală, nonalocutivă, descriptivă, desemnând generice religioase (ca < DŌMÎNE, numai în formă articulată, nehotărât (1) sau hotărât (2)); ca < DOM(I)NE DEUS, în formă articulată (1) sau nearticulată (2); ca „domnitor, stăpân”, în formă nearticulată, singur sau în diverse formule sintactice (3-4), sau, în formă articulată, în formule sintactice (5); ca termen de politețe, întrebuințat în formă articulată, izolat, sau pus înaintea numelui sau titlului unei persoane despre care se vorbește (6):

- (1) *Este un **Domn**, o credință, un botez,.. 6. Un **Dumnezeu** și Tatăl tuturor, Care este peste toate și prin toate și întru toți.* (Epistola către Efeseni a Sfântului Apostol Pavel : Capitolul 4, www.bibliaortodoxa.ro/carte.php?id=19&cap=4)
- (2) *„Sfânt, Sfânt, Sfânt, este **Domnul Dumnezeu**, Cel Atotputernic, care era, care este, care vine!* (Apocalipsa 4:8-5:10, <http://www.caleacrestina.ro/index.php/intrebari-si-raspunsuri/859-cine-este-domnul-dumnezeu-cel-atotputernic>)

și creditul său. BĂLCESCU, O. II 179. Pentru mîndra care-mi place Trei zile la domni aş face. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 10. 6. (În opoziție cu doamnă) Bărbat. Pe ceardacuri, la drum, domnii stau în cămeșă. IBRĂILEANU, A. 143. 7. (Întrebuințat mai ales în forma de vocativ *doamne*) Dumnezeu, Iisus Hristos. Nu m-am închinat nici domnului, nici dracului. BENIUC, V. 13. Am socotit că ții să umbli ca domnul nostru Hristos pe asinul său. SADOVEANU, Z. C. 21. Trăsnește-l, doamne. CAMIL PETRESCU, T. I 441. ♦ (La vocativ, cu sensul religios atenuat sau pierdut) Invocație, exclamație exprimînd mirare, amărăciune, surpriză, uimire. Dar multe, doamne, l-au bătut – I-a fost paharul plin. COȘBUC, P. I 229. O, doamne, da greu somn am dormit ! ISPIRESCU, L. 119. Doamne, ce vorbă ți-a ieșit din gură ! CREANGĂ, P. 9. Doamne sfinte ! strigă tînărul cunoscînd-o. NEGRUZZI, S. I 22. Rău-i, doamne, rău-i zău, Cînd nu-i vin la fîgădău ! JARNÍK-BÎRSEANU, D. 386. ♦ (În urări și exclamații) Doamne, dumnezeule ! Doamne ajută ! Doamne iartă-mă ! Slavă domnului ! etc. ♦ Expr. Vezi doamne = chipurile. Dragă doamne v. drag. Drăgăliță doamne v. drăgăliță. Dă, doamne (bine)! v. bine. A da (sau a lăsa pe cineva) în plata (sau în mila) domnului = a lăsa (pe cineva) în pace. ♦ (Împreună cu alt vocativ) Doamne, stăpîne, nu știi cît mă simțesc de ușor. CREANGĂ, P. 205. „Doamne, cumătre, doamne, zice capra suspinînd. id. ib. 31. – Forme gramaticale: voc. domnule și (7) doamne. - Nom., voc. și: (1) domnu (PAS, Z. I 19, SADOVEANU, B. 236), (1) don' (DUMITRIU, B. F. 78), (1) dom' (CAMILAR, N. I 445, CARAGIALE, N. S. 65); voc. și: (1) dom'le (CARAGIALE, O. II 50)” (DLRLC 1955–1957; <https://dexonline.ro/s.v./domn>).

¹⁵ Cf., în acest sens, Olivier 2000: 161: „...chaque emploi porte la trace des types d'emplois qui le précèdent dans l'ordre dérivationnel. La classe des *formules interjectives* laisse voir dans un même état de langue plusieurs étapes d'une chronologie dérivationnelle”.

- (3) *L-au tăiat și pe **Domn**, chinuindu-l mult* (<http://ziarullumina.ro/l-au-taiat-si-pe-domn-chinuindu-l-mult-95167.html>)
- (4) *Fii simplu, Măria ta, fii bun, fii **Domn cetățean**; urechea ta fie pururea ... Să trăiești dar mulți ani, o Doamne!* (<https://istoriiregasite.wordpress.com/.../discursul-lui-mihail-kogalniceanu-cu-prilejul-a..>)
- (5) ***Domnul nostru**-ar vrea să vază pe măritul împărat.*
(www.romanianvoice.com/poezii/poezii/scrisoarea3.php)
- (6) *Tati, scoate limba la **domnul** doctor!* (desprevaccin.ro/testimonial-sorin-manica)

(ii) Utilizare nominală, alocutivă, ca formulă de apel, adresată divinității, în cursul rugăciunii (4) *Domn* (< DŌM(Î)NUS), nominativ), este utilizat, cu această funcție, numai cu desinență de vocativ, *Doamne* (< DŌMÎNE); ca termen de adresare către divinitate (5); ca termen generic de adresare către „stăpân, domnitor” (6); ca termeni generici comuni de adresare (utilizați în contexte deosebite, aceștia se diferențiază de termenii generici religioși și de reverență, prin forma de vocativ (*Doamne* < DŌMÎNE pentru sensul de „Dumnezeu” și, de asemenea, pentru sensul de „stăpân, domnitor”; și *domnule* (vocativ articulat), utilizat ca formulă de adresare politicoasă către un bărbat (7):

- (4) ***Doamne**, ajută-mă: Scăpând de teamă și furie...*
(<http://www.allaboutgod.com/romanian/doamne-ajuta-ma.htm>)
- (5) *și au zis: „Îți mulțumim **Doamne, Dumnezeule**, Atotputernice, care ești și care erai și care vii, că ai pus mâna pe puterea Ta cea mare, și ai început să împărățești* (Apocalipsa 11:17, <http://www.caleacrestina.ro/index.php/intrebari-si-raspunsuri/859-cine-este-domnul-dumnezeu-cel-atotputernic>)
- (6) *Cum nu vii tu, **Țepeș doamne**, ca punând mâna pe ei...*
(<https://salvatibucurestiul.wordpress.com/.../cum-nu-vii-tu-tepes-doamne-ca-punand-m...>)
- (7) ***Domnule** președinte, **domnule** premier, au sosit în țară olimpicii.*
(www.mediafax.ro/.../domnule-presedinte-domnule-premier-au-sosit-in-tara-olimpicii)

(iii) Utilizare interjecțională, particularizantă, pentru marcarea unei subiectivități induse vorbitorului de către un element aparținând contextului situațional (alocutor, proces, eveniment neprevăzut); în anumite contexte comunicative termenul, fixat în forma morfologică de vocativ, funcționează ca interjecție secundară, modificându-și încadrarea gramaticală¹⁶. *Doamne!* pierde rolul de adresare sau de chemare, ca în situațiile când este folosit cu sensul propriu, fiind utilizat în exprimarea unei reacții emotive, dobândind valoare interjecțională.

2.2.2. În calitate de interjecție secundară, *Doamne!* realizează enunțuri (nestructurate) independente sintactic, prefăcând sau încheind alte enunțuri pe care le completează afectiv. În mod prototipic, aceste enunțuri se asociază cu sintaxa exclamativă¹⁷. *Doamne!* a dobândit valoare interjecțională datorită conținutului său afectiv special, desemnând numele divinității supreme¹⁸. Diferența față de varianta substantivală este reflectată de intonație¹⁹.

¹⁶ Cf. GALR 2008, I: 677 „Substantivele care se pot converti în interjecții secundare se grupează în câteva clase semantice: nume de rudenie (mamă, măicuță, tată, frate, soră), substantive din sfera religioasă (*Dumnezeu, Domn, drac, naiba, păcat*), termeni de adresare frecvent folosiți (*domn, nene*), rar nume proprii (în componența locuțiunilor interjecționale *scârț, Marișo și Tronc, Marghioalo*). [...] În marea lor majoritate, interjecțiile secundare se încadrează în subclasa interjecțiilor cu valoare emotivă / expresivă, putând avea o gamă largă de semnificații contextuale.”

¹⁷ Cf., în acest sens, Vișan 2001: 415–424.

¹⁸ „Trecerea acestor cuvinte în clasa interjecțiilor a fost facilitată de faptul că și în calitate de substantive, unele dintre ele au un conținut afectiv (mai ales cele care sunt nume de rudenie sau care aparțin sferei religioase). Termenii de adresare au căpătat valoare interjecțională prin frecvența lor folosire și prin accentuarea valorii afective în dauna celei denotative – fenomen care caracterizează interjecțiile secundare, în general.” (Cf., pentru acest subiect, GALR 2008, *Interjecția* 5.1.)

¹⁹ „Caracterul de „enunțuri esențial exclamative” al interjecțiilor este, în general, marcat în plan suprasegmental” (GALR 2008, II: 969)

Exclamațiile nominale, generate de formațiunea în discuție, însoțesc, cel mai adesea, construcții exclamative (de tip *wh*)²⁰ conținând tipare sintactice caracterizate prin prezența elementelor exclamative de gradare și de intensitate ale adjectivului sau ale adverbului²¹. Respectivetele enunțuri includ, în primele poziții din șirurile sintagmatice, prin care se realizează, elemente exclamative de tipul:

– pronumele (adjectivul) *ce* urmat uneori de adverbul *mai*, de prepoziția *de* sau de amândouă

- (8) **Doamne, ce a apărut în Scornicești! E o statuie tare ciudată**
(www.wowbiz.ro/doamne--ce-a-apatut-in-scornicesti-e-o-statuie-tare-ciudata--poate-aj..)
- (9) **Doamne, ce de bani! 400.000.000 de euro „mișcă” finala Champions ...**
(<http://sport1x2.ro/news/doamne-ce-de-bani-400000000-de-euro-misca-finala-champions-league-din-acesta-seara-id9684.html>)
- (10) **Doamne ce mai viață!** (<https://www.youtube.com/watch?v=TzeTxzYxsrc>)
- adjectivul pronominal *cât* (singular sau urmat de prepoziția *de*)

- (11) **Doamne, cât de mult o iubește!** (www.wowbiz.ro/doamne--cat-de-mult-o-iubeste-alex-velea--declaratie-uriasa-de-iubir...)

– unde, *cum*, unde nu (însoțită, în anumite construcții, de adverbul *mai*, situat la distanță față de conjuncție)

- (12) **Doamne, cum a putut să iasă Miron Cozma din casă!**
(www.wowbiz.ro/doamne-cum-a-putut-sa-iasa-miron-cozma-din-casa-a-purtat-cea-mai...)

3. Mecanismul derivării delocutive

3.1. Premise ale derivării

Interjecția secundară *Doamne!* este obținută prin derivare delocutivă pornind de la utilizarea clișeizată a termenului de apel într-o situație de rugăciune (considerată context situațional discursiv implicit). Această situație este creată de către un locutor care pune în scenă, împreună cu un alocutor, prin și pentru discurs, un act de limbaj implicit (cu dublă semnificație – „împlorare” și, totodată, „elogiere”)²², adecvat situației respective. Derivarea delocutivă, de la forma nominală la cea interjecțională a termenului în discuție se bazează tocmai pe această dublă semnificație a actului de limbaj implicitat contextual.

Apelul la formele discursului adresat, în *redarea comunicării directe*, este specific oralității colocviale (a se vedea repertoriul tradițional la mărcilor discursului adresat conținând: vocativul termenilor și formulelor de adresare, alocutive fatice și conative interjecționale, prezentative). În triunghiul conversațional locutor – alocutor – martor, locutorul (prin elemente discursive) organizează și regizează discuția, asigură o atmosferă favorabilă comunicării, prefigurând un dialog cu un potențial receptor, căruia îi revine un rol activ în crearea semnificațiilor. În acest context, sunt utilizate tehnici retorice convenționalizate (între care exclamația adresată deține un rol privilegiat). „Grație expunerii adresate, destinatarul încetează a fi o entitate abstractă, virtuală, devenind parte integrantă a unei construcții dialogale, în care i se atribuie rolul de confident, dar și de coparticipant la formarea textului” (Cvasnî Cătănescu 2006: 75).

3.2. Stadii pragmatice ale derivării²³

3.2.1. Stadiul de bază (situația primitivă) al procesului derivațional conține formula *Doamne!*, ca mesaj complet, cu funcție nominală, ca suport pentru toate celelalte stadii.

²⁰ Cf. Vișan 2001: 416. Autoarea face deosebire între *exclamații*, enunțuri cu o anumită forță ilocutionară expresivă, și *construcții exclamative*, propoziții putând fi definite ca atare în funcție de trăsăturile lor semantico-sintactice.

²¹ Vezi GALR 2008, I, *Interjecția* 4.1. și II, *Enunțul* 4.2.

²² După opinia lui Anscombe 1981, se pot distinge două tipuri de derivare delocutivă: *derivare marcată* și *derivare aluzivă*.

²³ Cf., pentru acest subiect, Olivier 2000: 166–173.

Eficacitatea expresiei (13) derivă din statutul de mesaj complet, în care sensul termenului beneficiază de păstrarea în memoria vorbitorului a sensului prototipic de rugăciune, implicat în formula de apel.

- (13) **Doamne de ce m-ai părăsit?** (<http://www.tanarcrestin.net/forum/viewtopic.php?pid=231113>)

Contextul *de ce M-ai părăsit?* (14), care nu mai aparține propriu-zis situației de rugăciune, favorizează legătura strânsă, de proximitate afectivă, cu alocutorul, invitând la o nouă lectură a posesivului *Meu*.

- (14) **„Dumnezeul Meu, de ce M-ai părăsit?** (<http://jurnalul.ro/special-jurnalul/dumnezeul-meu-de-ce-m-ai-parasit-609957.html>)

3.2.2. Primul stadiu interjecțional al expresiei se caracterizează printr-o slăbire a situației prototipice de „rugăciune” și conservarea, din sfera semantică a acesteia, doar a sensului de „situație excepțională”:

- (15) **„Doamne, ce se întâmplă cu mine!?” Au uitat să taie momentul la montaj!** (<http://www.prosport.ro/fotbal-extern/liga-campionilor/>)

3.2.3. Stadii interjecționale intermediare:

(i) Stadiul de ambiguizare a identității alocutorului

- (16) **Doamne, ce frumoasă e româncă asta!** (<http://www.libertatea.ro/monden/>)

(ii) Utilizarea termenului cu intenție ironică

- (17) **Aberația zilei: Doamne, ce ne mai place să stăm la coadă!** (www.ziare.com)

(iii) Utilizarea expresiei pentru exprimarea uimirii

- (18) **Doamne Ferește! Iubire, iubire, dar cum poți să faci așa ceva!** (www.wowbiz.ro/)

- (19) **Doamne, ce vremuri trăim... Să cânte libanezii imnul României...** (cristianchinabirta.ro/.../doamne-ce-vremuri-traim-sa-cante-libanezii-imnul-romaniei/)

3.2.4. Stadiul interjecțional final îl reprezintă funcția interjectivă de intensificare.

Toate utilizările derivate ale termenului *Doamne!* conservă, din situația primitivă, evocarea unui înalt grad de emoție care o caracterizează și această emoție este propice exclamativității și gestului interjectiv.

În acest ultim stadiu al derivării delocutive, termenul în discuție atinge un nivel avansat de pragmatizare, dobândind funcția prototipică de intensificare. Comunicarea își pierde substratul primitiv sacru și trece într-o situație de comunicare profană. *Doamne!* interjectiv se apropie de valoarea interjecțiilor *Ah !, Oh!*, cu care se și însoțește, și care marchează gradul înalt de emotivitate, dar pornind de la o situație primitivă diferită – cea a strigătului²⁴.

- (20) **„Oh, (Doamne), nu poți să-ți imaginezi! O să las o parte din mine, aici, în capitală!** (www.sport.ro/.../)

- (21) **Și vine chelnerița, vede în ziar poza din tinerețe a actorului și zice, topită de emoție: „Vai, (Doamne), cât era de frumos!”**
<http://www.desteptarea.ro/bricolaje-vai-doamne-cat-era-de-frumos/>

²⁴ „Si l'on arrive au même type d'effet avec *MD*, unité obtenue par dérivation à partir d'une expression à contenu descriptif, qu'avec un cri parlé, c'est bien que la situation primitive de *MD* se prête à une telle évolution, même si celle-ci n'a rien d'automatique.” (Olivier 2000: 172).

Funcția de intensificare a interjecției are două componente (una explicită și una implicită):

– adresarea directă, realizată prin apel la alocutivul „*Doamne!*” (numele divinății supreme)²⁵ conținută în exclamația nominală;

– implicarea unui martor de maxim prestigiu în aprecierea, conținută în construcția exclamativă, care succede exclamației nominale și implicarea unui act lingvistic de *prezentare* (*uite!*).

Funcțiile comunicative ale termenului sunt *o expresie a gradului de angajare* al locutorului în actul comunicativ exprimat prin construcția exclamativă pe care, de regulă, o prefațează.

3.2.5. Variante pragmatice ale funcției de intensificare

3.2.5.1. *Focalizarea*. Formațiunea „*Doamne!*” contribuie la reliefaarea sensului enunțului pe care îl prefațează, funcționând ca operator de focalizare (prin asocierea tiparului melodic exclamativ, emfatic, cu anumite tipare relevante din punct de vedere semantico-sintactic)²⁶.

- (22) **DOAMNE!** *Uite cum arată dressingul Deliei! Așa ceva vezi DOAR ÎN FILME.*
(<http://tvhappy.ro/lifestyle/>)

3.2.5.2. *Gradarea*. Enunțurile nominale exclamative, expresii ale reacției emotiv-afective a emițătorului, prin mărcile lexicale specifice exclamației (de tip *wh*), amintite mai sus, „semnalează și un anumit tip de construcție a superlativului, căruia, în plan retoric, îi corespunde hiperbola, ca trop al emfazei și al insistenței”²⁷. Sintagmele cuprinzând substantive pot căpăta sens superlativ, când sunt pronunțate cu intonație de suspensie însoțită de lungirea vocalelor²⁸. Termenul de care ne ocupăm are funcția unui asemenea operator de gradare:

- (23) **Doamne,** *cât a putut să rateze Dunărea Galați!* (www.antidotul.ro/324586/)

Adesea formațiunea *Doamne!* intră în combinație cu alte exclamații nominale (unele dintre acestea expresii frazeologice cu caracter exclamativ), creând sensuri superlative de maximă intensitate afectivă²⁹:

– intensificarea prin *repetiții*³⁰ identice (24) sau modificate (25)

- (24) **Doamne, Doamne,** *ce minune!* (www.crestinortodox.ro/credinta-pentru-copii/)

- (25) **Doamne, Dumnezeule,** *dar despre ROMÂNI nu vrea nimeni să facă o telenovelă, sau țiganii ne-au asimilat deja 100% ?* (www.cotidianul.ro/)

– intensificarea prin combinația cu alte exclamații nominale

- (26) *Intram până la brâu în zăpadă, iar la școală ne împărțeam în două echipe și ridicam cetății de zăpadă și apoi ce lupte porneam, măculiță Doamne!* (ungudiana.wordpress.com/2008/12/24/)

3.2.6. Funcția de modalizare

Interjecția *Doamne!* este uneori (în contexte similare cu *Ei bine!*) utilizată ca modalizator pentru a acompania o mărturisire. Enunțarea interjecției atenuează, simțitor, suportul aserțiunii:

²⁵ Structuri asemănătoare prezintă interjecțiile secundare de tipul „*Mamă!*” (v. Manu Magda 2009).

²⁶ Cf. GALR 2008, II: *Intonația* 1.5.

²⁷ Cvasnii Cătănescu 2006: 20.

²⁸ Cf. GALR 2008, II: 967.

²⁹ „Se știe că exprimarea superlativului, ca act tipic al implicării afective a vorbitorului, dispune în orice limbă de mijloace expresive variate, care depășesc cu mult limitele formelor gramaticalizate. Pentru limba română au fost de mult semnalate și descrise mijloace precum *lungirile de sunete*, *repetiția*, *folosirea unor construcții cu elemente lexicale expresive* (uneori cu sens dezagreabil: *groaznic de frumoasă*), cu substantive adverbializate (*frumoasă foc*), cu *propoziții consecutive tipice* (*frumoasă de pică*) etc.” (Zafiu 2001: 245).

³⁰ GALR 2008, II: 778–779.

- (27) Locuitorii din Cape Town, Africa de Sud, au fost martorii unui fenomen natural impresionant. Oceanul însuși s-a transformat într-o cească gigant de capuccino, ... Arăta a zapadă? **Ei bine**, nu este ceea ce pare! (**Doamne!**) N-o să-ți vină să crezi!
(www.kanald.ro/Arata-A-Zapada-Ei-Bine-Nu-Este-Ceea-Ce-Pare-N-o-Sa-ti-Vina-Sa-Cr...)

3.3. Componenta polifonică a interjecției **Doamne!**

În calitate de exclamație, **Doamne!**, însoțită de mărcile lexicale specifice exclamației (de tip *wh*), exprimă cel mai înalt grad al unei proprietăți, implicând, ea însăși, o concentrare de acte de enunțare. Interjecția pune în scenă un număr $E_1... E_n$ de enunțatori care, unul după altul, susțin însuși actul, exprimat de locutor.

- (28) *Andra și-a fermecat din nou fanii. „Doamne, cât de frumoasă ești!”*.
(stirileprotv.ro/.../andra-si-a-fermecat-din-nou-fanii-doamne-cat-de-frumoasa-esti-cum...)

4. Concluzii

În paginile precedente, am semnalat unele aspecte ale variabilității semantice dezvoltate în plan diacronic, în speță valorile contextuale de utilizare interjectivă a lexemului **Doamne!** în limba română.

Toate valorile de utilizare ale lui **Doamne!** interjectiv derivă dintr-o singură situație de comunicare primitivă (rugăciunea în condiții extreme); acestea sunt reacții la un eveniment prezentat ca excepțional, ieșit din comun, care implică un înalt grad de emoție.

Din situația tip derivă variantele semantice ale interjecției în diferite contexte, semnalate de locutor alocutorului, prin intensificare, respectiv focalizare, gradare, modalizare, unele dintre acestea fiind prezentate ca rezultat a reacțiilor mai multor enunțatori, reali sau fictivi.

Formațiunile lingvistice, de tipul celei descrise în lucrarea de față, aparținând categoriei alocutivelor, sunt deosebit de frecvente în uzul românei actuale. Prin utilizare repetată, cu anumite valori, în contexte identice, aceste formațiuni tind să se pragmatizeze devenind mărci comunicative.

Fenomenele semnalate, aparținând unui anumit tip de derivare delocutivă, impun cercetării științifice stabilirea/revizuirea poziției unor elemente în ansamblul sistemului lingvistic românesc actual (identificarea direcției de reorganizare a sistemului).

BIBLIOGRAFIE

- Ameke, Felix, 1992, „Interjections: The universal yet neglected part of speech”, *Journal of Pragmatics*, 18, 2–3, 101–118.
- Anscombre J. C., 1979a, „Délocutivité généralisée, délocutivité benvenistienne et performativité”, *Langue française*, 42, 69–84.
- Anscombre J. C., 1979b, „Délocutivité généralisée et rapports syntaxe / sémantique”, *Recherches linguistiques*, 8, 5–43.
- Anscombre J. C., 1980, „Voulez-vous dériver avec moi?”, *Communications*, 32, 61–124.
- Anscombre J. C., 1981, „Marqueurs et hypermarqueurs de dérivation illocutoire, notions et problèmes”, *Cahiers de linguistique française*, 3, 75–124.
- Anscombre J. C., 1985a, „Onomatopées, délocutivité et autres blablas”, *Revue romane*, 20, 169–207.
- Anscombre J. C., 1985b, „De l'énonciation au lexique, mention, citativité, délocutivité”, *Langages*, 80, 9–34.
- Budiu, R., M. Budiu, 2000, „Științele cognitive”, <http://www.cs.cmu.edu/~mihaib/articles/cognitiv/cognitiv.html.html>
- Benveniste, E., 1966, „Les verbes délocutifs”, *Problèmes de linguistique générale*, Paris, Gallimard, 277–285.
- Bopp, F., 1816, *Über des Conjugationssystem der Sanskritsprache in Vergleichung mit Jenem der Griechischen, Lateinischen, Persischen und Germanischen Sprache*, Frankfurt am Main, Andreäische Buchhandlung.
- Bybee, J. L., R. Perkins, W. Pagliuca, 1994, *The evolution of grammar: Tense, aspect and modality in the languages of the world*, Chicago, The University of Chicago Press.
- Croft, W., 1995, „Autonomy and functionalist linguistics”, *Language*, 71, 490–532.

- Joseph, B. D., 2004, „Rescuing Traditional (Historical) Linguistics From Grammaticalization Theory”, în: O. Fischer, M. Norde, H. Perridon (eds), *Up and Down the Cline--The Nature of Grammaticalization*, Amsterdam, Benjamins, 45–71.
- Cvasnii Cătănescu, M., 2006, *Retorică publicistică. De la paratext la text*, București, Editura Universității din București.
- Dik, S. C., 1978, *Functional Grammar*, Dordrecht, Foris.
- Dik, S. C., 1989, *The Theory of Functional Grammar* (Part I: *The Structure of the clause*), Dordrecht, Foris.
- DȘL 2001 = A. Bidu-Vrănceanu, C. Călărășu, L. Ionescu-Ruxăndoiu, M. Mancaș, G. Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*, București, Nemira.
- Durkin, Ph., 2009, *The Oxford Guide to Etymology*, Oxford, Oxford University Press.
- Gabelentz, Georg von der, 1891, *Die Sprachwissenschaft, ihre Aufgaben, Methoden und bisherigen Ergebnisse*, Leipzig, T. O. Weigel Nachfolger (Tauchnitz).
- GALR 2008 = V. Guțu Romalo (coord.), *Gramatica limbii române*, I – II, București, Editura Academiei Române, tiraj nou, revizuit.
- Givón, T., 1971, “Historical syntax and synchronic morphology”, *Chicago Linguistics Society*, 7, 394–415.
- Givón, T. 1979, *On understanding grammar*, New York, Academic Press.
- Givón, T., B. Malle (eds), 2002, *The Evolution of Language out of Pre-Language*, Amsterdam, J. Benjamins.
- Givón, T., M. Shibatani (eds), 2009, *Syntactic Complexity*, Amsterdam, J. Benjamins.
http://www.unm.edu/~alt2015/Givon_ALT2015.pdf
- Givón, T., 2013, „On the intellectual roots of functionalism in linguistics”, <https://linguistics.uoregon.edu/wp-content/uploads/2013/03/FuncLing11Rus.pdf>
- Halliday, M. A. K., 1961, „Categories of the theory of grammar”, *Word*, 17, 3, 241–292.
- Heine B., E. Traugott (eds), 1991, *Approaches to Grammaticalization*, vol. I, Amsterdam, Benjamins.
- Heine, B., T. Kuteva, 2007, *World Lexicon of Grammaticalization*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Himmelman, N. P., 2004, „Lexicalization and grammaticalization: Opposite or orthogonal?”, în: Walter Bisang, Nikolaus P. Himmelman, W. Björn (eds), *What makes Grammaticalization? A Look from its Fringes (limite, margini) and its Components*, Berlin, Mouton de Gruyter, 21–42.
- Hopper, J. P., E. Closs Traugott, [1993] 2003, *Grammaticalization*, second edition, Cambridge, Cambridge University Press.
- Joseph, J. E., 2004, *Language and Identity: National, Ethnic, Religious*, Houndmills, Basingstoke, Hampshire & New York, Palgrave Macmillan.
- Labov, W., 1994, *Principles of Linguistic Change*, vol. 1: *Internal Factors*, Oxford, Basil Blackwell.
- Lehmann, Ch., 1992, „Word order change by grammaticalization”, în: M. Gerritsen, D. Stein (eds), *Internal and External Factors in Syntactic Change*, Berlin, Mouton De Gruyter, 395–416.
- Manu Magda, M., 2009, „Un alocutiv pragmatizat în limba română: *Mamă!*”, *Limba română*, LVIII, 2, 230–237.
- Miestamo, M., D. Bakker, A. Arppe, 2016, „Sampling for variety”, *Linguistic Typology*, 20, 2, 233–296.
- Newmeyer, F.J. (ed.), 1998, *Linguistics: The Cambridge Survey*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Olivier, C., 2000, „L’interjection *mon Dieu* : variabilité sémantique et situations de discours”, *Cahiers de praxématique*, 34, 161–189.
- Paul, H., 1890, *Principles of the History of Language*, tr. H.A. Strong, London, Swann, Sonnenschein & Co.
- Stati, S., 1990, *Le transphrastique*, Paris, Presses Universitaires de France.
- Traugott, E. C., 1995, „The role of the development of discourse markers in a theory of grammaticalization”, Paper presented at the 12th International Conference on Historical Linguistics, University of Manchester, August 1995 [version of November 1997].
- van Dijk, T. A., 1990, „Issues in Functional Discourse Analysis”, în: H. Pinkster, I. Genée, Inge (eds), *Unity in Diversity. Papers Presented to Simon C. Dik on his 50th Birthday*, Berlin, De Gruyter, 27–46.
<http://dx.doi.org/10.1515/9783110847420.27>
- Vasiliu, Em., 1992, *Introducere în teoria limbii*, București, Editura Academiei Române.
- Vișan, R., 2002, „Observații asupra sintaxei exclamativelor cu *ce*, *ce de*, *cât* și *cum* în română”, în: G. Pană Dindelegan (coord.), *Perspective actuale în studiul limbii române: actele colocviului Catedrei de Limba Română, 22–23 noiembrie 2001*, București, Editura Universității din București, 415–425.
- Wilkins, D. P., 1992, „Interjections as deictics”, *Journal of Pragmatics*, 18, 2–3, 119–158.
- Zafiu, R., 2001, *Diversitate stilistică în româna actuală*, București, Editura Universității din București.

IMPORTANȚA ANCHETEI DIALECTALE CU CHESTIONARUL ÎN STABILIREA VALORILOR UNOR TIMPURI ȘI MODURI ALE VERBULUI

MARIA MARIN

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române

Rezumat. Autoarea propune o perspectivă inedită în cercetarea morfosintactică a formelor verbale modale și temporale. Este vorba de utilizarea datelor oferite de atlasele lingvistice în descoperirea sau în verificarea unor funcții și valori ale timpurilor verbale, a sinonimiei dintre anumite forme sau a compatibilității dintre ele.

Cuvinte-cheie: anchetă dialectală, hartă lingvistică, verb, mod, timp.

1. Studiarea timpurilor și a modurilor verbale în privința funcțiilor și valorilor se realizează, de obicei, pe baza scrierilor (beletristice sau de altă natură), pentru limba literară/stadard, sau pe baza textelor culese/înregistrate în cadrul unor cercetări de teren, pentru variantele popular-dialectale.

1.1. Când este vorba de textul popular-dialectal, se face distincție între creația folclorică (basme, povești, snoave) și un text cules direct de la vorbitor, produs, de regulă, pentru prima dată, necizelat, spontan (cf. Vulpe 1980: 26; Marin 2007: 110).

Este știut că în cazul basmului există anumite tipare relativ stabile (începutul, legăturile între diferite părți, sfârșitul) (Vrabie 1975: 68, 98 ș.u.), care formează schema narativă și care influențează utilizarea timpurilor și a modurilor verbale, povestirea/povestea propriu-zisă, în general, reflectă vorbirea naratorului care reproduce textul respectiv în felul său propriu, evidențiind, de regulă, particularitățile zonale sau individuale (cf. Marin 2003–2004: 134).

1.2. Mult mai adecvate pentru orice tip de cercetare a limbii vorbite și, în special, pentru cele de sintaxă și de stilistică dialectală, inclusiv pentru folosirea și alternanța timpurilor și modurilor verbale, sunt textele dialectale numite libere (TD–*Porțile de Fier*: XVII–XVIII), narând amintiri, întâmplări trăite de vorbitorii de grai sau auzite de aceștia de la alții, în cazul cărora participarea afectivă, intensă a informatorului asigură autenticitatea narațiunii și, implicit, a vorbirii.

2. Un tip special de cercetare dialectală este reprezentat de ancheta cu chestionarul, practică, îndeosebi, în geografia lingvistică. Deși, la prima vedere, s-ar putea crede că acest gen de investigație este incompatibil cu cercetarea anumitor particularități cum sunt cele privind utilizarea timpurilor și a modurilor verbale, se constată, totuși, că, cel puțin unele dintre valorile formelor verbale temporale și/sau modale pot fi depistate și studiate cu ajutorul datelor înscrise în hărțile atlaselor lingvistice.

Avantajul oferit de acestea (comparativ cu cele obținute pe baza textelor) constă în faptul că se află, cu ușurință, informații interesante (și) în ceea ce privește repartiția dialectală, frecvența în teritoriu a fenomenelor, preferința unora sau altora dintre unitățile/(micro)zonele unui spațiu lingvistic pentru o anumită particularitate etc.

Cercetarea cu chestionarul implică și dezavantaje, care pot fi de natură obiectivă sau subiectivă.

În primul rând, trebuie avută în vedere dificultatea formulării întrebărilor. Dacă, pentru obținerea răspunsurilor vizând aspecte semantico-lexicale, s-a adoptat hotărârea ca în *Chestionarul* NALR, pe lângă cuvântul-titlu (termenul din limba literară care denumește noțiunea respectivă), să figureze și formularea propriu-zisă a întrebării (*Chestionarul* NALR: 160), în privința categoriilor morfologice specifice verbului, calea de urmat pentru obținerea răspunsurilor așteptate a fost lăsată la latitudinea și, mai ales, la inspirația cercetătorului-atlasist. Aceasta explică, măcar parțial, situațiile în care, pentru o serie de forme

verbale (perfectul simplu, mai-mult-ca-perfectul, conjunctivul și condiționalul perfect), adeseori nu sunt consemnate răspunsuri în hărțile atlaselor.

În al doilea rând, nu trebuie neglijat faptul că, în timpul anchetei dialectale, cercetătorul, fiind preocupat, în special, de obținerea formei corespunzătoare întrebării din chestionar, poate să neglijeze, să nu rețină/să nu noteze alte răspunsuri/alte forme date de informator. Variații de atitudine în asemenea situații pot fi constatate cu ușurință atât între atlasele consacrate diverselor provincii, cât și, în cadrul unuia și aceluiași atlas, între autori/anchetatori. Astfel, de exemplu, în ALRR–Mar., autorii, având în vedere, în cadrul întrebărilor respective, exclusiv obținerea condiționalului perfect, nu au reținut, se pare, nicio formă care putea fi interpretată, eventual, drept greșeală în raport cu răspunsul urmărit (v. ALRR–Mar., vol. IV, Pl. CX: *Aș fi cusut*; Pl. CXI: *Aș fi vândut* etc.).

Diferențe de atitudine în astfel de situații se pot observa în cazul ALRR–Munt., Dobr., unde, dintre cei șapte anchetatori, unii au neglijat asemenea „ieșiri din tipar”, alții le-au notat doar când și când, în timp ce alții le-au urmărit consecvent, fapt care nu poate fi decât în avantajul celui interesat de o asemenea temă.

3. Rezumându-ne, deocamdată, doar la câteva dintre chestiunile care privesc formele verbale temporale și pe cele modale și numai la graiurile dacoromâne sudice (din Oltenia, Muntenia și Dobrogea¹), la alte zone dialectale referindu-ne doar accidental, vom încerca să demonstrăm afirmațiile de mai sus.

3.1. Una dintre particularitățile frecvente în limba română vorbită (Iordan 1956: 425; Iordan *et al.* 1967: 228), inclusiv la nivel dialectal (Marin 2003–2004: 144–145), este utilizarea formelor verbale de *prezent* cu valoare de *p o s t e r i o r i t a t e* în raport cu momentul vorbirii, posibilitate preluată și de limba literară în realizarea stilului direct². Întrebuițarea formelor verbale de prezent cu valoare de viitor este evidențiată de contextul marcat prin:

– adverbiali din domeniul posteriorității: *Și mi-a spus, zice „m â i n e p ă la trei vin p ă la tine”* (TDM III: 324 – Nucet, Db);

– alternanța (în propoziții coordonate, principale sau secundare) dintre formele de prezent și cele de viitor: *Un băiat când l-a născut mă-sa a zis că el... l-a rânduit așa: când s-o făcea mare, moare înecat* (*idem*: 97 – Cățunu, Tr).

În același sens pledează materialul din atlasele lingvistice. Astfel, urmărind trei dintre hărțile publicate în NALR–Olt., vol. V, pentru ilustrarea formelor verbale de viitor, constatăm următoarele: din cele 98 de localități alcătuind rețeaua atlasului, în 42 pentru *voi vedea* (h. 838), în 59 pentru *mă voi îngrășa* (h. 872) și în 51 pentru *voi ține* (h. 890) prima formă obținută pentru viitor este cea de prezent³, ceea ce exprimat în procente reprezintă între 42% și 60%.

Și mai concludentă este situația întâlnită în ALRR–Munt., Dobr., unde, referindu-ne la aceleași verbe, pentru cele 230 de localități care formează rețeaua atlasului, din 175, adică din peste 76%, prima formă obținută pentru viitor este cea de prezent⁴.

¹ Menționăm că, pentru Oltenia, datele necesare ne-au fost oferite grație faptului că aceasta este provincia pentru care, încă din 1984, s-a publicat volumul despre verb din *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni* (NALR–Olt., vol. V); pentru Muntenia și Dobrogea, în perioada pregătirii tezei de doctorat (anii '80 ai secolului trecut), am beneficiat de posibilitatea, oferită prin bunăvoința coordonatorului lucrării, Teofil Teaha, de a consulta materialul în manuscris.

² Exemplele pentru ilustrarea acestei trăsături citate din româna literară reprezintă, toate, fragmente de vorbire directă și sunt preluate, cu precădere, din operele scriitorilor asupra cărora influența limbii vorbite este recunoscută (Ion Creangă, Ion Luca Caragiale) (Iordan 1956: 425).

³ Subliniem că, de regulă, întrebarea este formulată astfel, încât să fie clar că răspunsul așteptat este un viitor: ordinea chestiunilor urmează o anumită logică, încercându-se respectarea unei succesiuni care să nu ofere posibilitatea influenței din partea chestiunii anterioare asupra celei care urmează. De exemplu, la întrebarea *Ce face omul cu ochii?* răspunsul este *vede*; urmează a doua întrebare: *dar eu ce fac?*, la care se răspunde *văd* sau *vezi*, apoi: *ieri am văzut, dar mâine?*, pentru care răspunsurile posibile sunt *văd/voi vedea/ am să văd* etc. O altă posibilitate de evitare a influenței din partea unui răspuns anterior este plasarea de către anchetator a întrebărilor referitoare la formele timpurilor și modurilor verbale ale unui verb la distanțe considerabile unele față de altele (vezi poziția hărților în volumul al V-lea din NALR–Olt.).

⁴ În geografia lingvistică, în general, dacă pentru o chestiune se obțin mai multe răspunsuri, primul este cel mai convingător, considerându-se că acesta reflectă, de regulă, situația de fapt din vorbire.

Explicația preferinței pentru formele de prezent în locul celor de viitor stă, pe de o parte, în faptul că prezentul ca timp verbal acoperă o plajă foarte largă de posibilități, având capacitatea de a corespunde unui interval temporal care depășește momentul strict al emiterii enunțului (Marin 2003–2004: 136 ș.u.) și, pe de altă parte, că formele exprimate prin prezent pot reda (pe lângă acțiuni sigure) și acțiuni potențiale, nesigure. Totodată, utilizarea prezentului cu valoare de acțiune posterioară momentului vorbirii se explică prin capacitatea formelor de prezent de a exprima o acțiune (viitoare) *sigură*, spre deosebire de formele de viitor care, cel mai des, redau acțiuni situate pe axa nonrealului (potențial, subiectiv) (Berea-Găgeanu 1979: 140).

3.2. În graiurile dacoromâne, în general, ca, de altfel, și în româna standard (Iordan *et alii* 1967: 236; Brâncuș, Saramandu 2001: 176), mai-mult-ca-perfectul este atestat cu o frecvență redusă⁵, raportul temporal specific acestuia putând fi redat prin perfectul compus: *De-aici am venit acas iar în satu meu, în care am trăit* (GS, VII: 245–Călărași, Dj), alternanța dintre cele două timpuri verbale reprezentând, adesea, o dovadă indubitabilă pentru sinonimia dintre ele: *I-am văzut eu într-o sară* [pe lupi]. *Închisășăm vitele și-am aruncat un lemn* [în foc] (GN, I: 104–Curtea de Argeș, Ag).

Ilustrative sunt, din acest unghi de vedere, datele înregistrate cu ocazia anchetelor pentru atlasele lingvistice regionale. Astfel, din răspunsurile obținute (cu ajutorul chestionarului) pentru mai-mult-ca-perfect la zece verbe, alese de noi aleatoriu, din cele 230 de localități anchetate pentru ALRR–Munt., Dobr., în 50 (adică în 21, 73%) s-a răspuns cu perfectul compus, iar, la întrebarea directă a cercetătorului-atlasist, în 11 s-a declarat că formele de mai-mult-ca-perfect nu sunt cunoscute.

O situație relativ asemănătoare a fost evidențiată și de hărțile din NALR–Olt., unde în 12 localități din cele 98 răspunsul obținut atestă faptul că mai-mult-ca-perfectul nu se utilizează⁶ sau că formele acestui timp verbal (pentru care s-a pus întrebare directă) nu sunt cunoscute⁷.

3.3. În general, valorile imperfectului prezentate în gramaticile normative și în alte lucrări de specialitate (GLR, I: 237; Iordan *et al.* 1967: 232–233) sunt cunoscute și în româna vorbită, inclusiv în variantele ei dialectale.

În contextul care ne interesează, reținem imperfectul cu valoare modală ireală, echivalent al condiționalului perfect⁸, întâlnit atât în regente ale unor propoziții condiționale: *Eu dacă știam ce se întâmplă veneam acasă și mă trecea ceasu rău* (TDM, I: 8 – Boișoara, VI); „*dacă nu veneai cu ea* [= fata bolnavă]”, zice, „*îți murea și asta*” (*idem*: 251 – Comănița, Ot), cât și în subordonate condiționale: *luam dăracu, dăracu cu fuioru, trage-i, trage-i, puteai, nu puteai, trage-i cu... cu ăla* (TDM, III: 264 – Teleormanul, Tr). Sinonimia indubitabilă cu o formă de condițional perfect este probată, adesea, de alternanța celor două în contexte gramaticale identice: *Să... să o fiu lăsat, te omora iaz-noapte* [„în noaptea asta”], *te-ar fi omorât* (TD–Maram.: Botiza).

Principala explicație în ceea ce privește preferința limbii vorbite pentru imperfect în defavoarea condiționalului perfect este, credem, de ordin formal, în sensul că imperfectul, unul dintre timpurile cu frecvență ridicată în textul dialectal datorită multiplelor funcții și valori pe care le cunoaște⁹, este mult mai ușor/mai „la-ndemână” de exprimat față de o construcție compusă, cum este cea de condițional perfect.

Cele două atlase lingvistice prin care ilustrăm situația imperfectului cu valoare de condițional perfect în graiurile dacoromâne sudice actuale evidențiază două aspecte ușor diferite.

3.3.1. Materialul notat pentru ALRR–Munt., Dobr., consultat în manuscris, deci neprelucrat, cuprinde câteva întrebări referitoare la formele de condițional perfect în graiurile muntenești, la care răspunsurile sunt aproape identice. Astfel, pentru chestiunile 110, *aș fi văzut*, și 352, *aș fi ținut*, în marea majoritate a localităților din rețea, respectiv, în 217 la prima și 218 la a doua, sunt înregistrate formele

⁵ Cercetarea întrebuițării timpurilor verbale în vorbirea dialectală, realizată de noi pe un eșantion reprezentativ pentru diferite zone ale dacoromânei, evidențiază frecvența foarte redusă a mai-mult-ca-perfectului, la nivelul întregului eșantion înregistrând doar 0, 825% (cf. Marin 2005–2007: 152).

⁶ La insistențele cercetătorului, care, în cele din urmă, enunță cuvântul/forma așteptată, subiectul vorbitor declară că *nu obișnuim să vorbim cu ținusem* (h. 889, pct. 927) sau *cântasem nu se obișnuiește la noi* (h. 935 MN, pct. 930).

⁷ În multe localități, la întrebarea formulată pentru obținerea mai-mult-ca-perfectului, vorbitorul răspunde prompt cu forma de perfect compus.

⁸ În „limba română contemporană vorbită, pentru exprimarea acțiunilor specifice condiționalului perfect este net preferat imperfectul” (Iordan *et al.* 1967: 233), afirmație susținută și de situația din vorbirea dialectală (Marin 2003–2004: 158–159).

⁹ După prezent (38,4%) și alături de perfectul compus (23,887%), imperfectul ocupă un loc privilegiat în textul dialectal (23,675%) (Marin 2005–2007: 148).

corespunzătoare acestui timp al condiționalului și doar în 12 primul răspuns notat este *vedeam*, respectiv, *țineam* și abia al doilea, obținut la repetarea întrebării, este cel așteptat: *aș fi văzut*, *aș fi ținut*. Chiar dacă forma de imperfect este notată din aceleași localități pentru ambele întrebări (pct. 811–814, 820–823, 831, 833–835), convingerea noastră este că acestea nu reflectă preferința graiurilor din centrul și sudul Munteniei (județele Dâmbovița și Giurgiu), unde sunt situate majoritatea punctelor vizate, ci ele sunt o dovadă că anchetatorul, Magdalena Vulpe, ca și în alte cazuri, a urmărit și a notat consecvent toate răspunsurile primite pentru o anumită chestiune. Într-un singur punct, 819, și numai pentru *a vedea*, forma de imperfect reprezintă al doilea răspuns (după *aș fi văzut*).

3.3.2. Hărțile din NALR-Olt., vol. V, coresponzătoare celor două chestiuni (pentru aceleași două verbe), evidențiază, nu atât unele situații de utilizare a imperfectului cu valoare de condițional perfect, cât anumite limite ale anchetei cu chestionarul. Astfel, pe harta 842 MN, *aș fi văzut*, în două localități din Mehedinți, imperfectul este întrebuințat în propoziții principale regente ale unor condiționale construite cu forme de condițional prezent: *dacă vreaș vedea că lasă oile pe la mine, îl băteam* (pct. 940) sau de condițional perfect: *dacă vreaș fă văzut [și] vreaș vedea, eu puteam să te ajut* (pct. 949). Asemănător se prezintă lucrurile și pe harta 892 MN, *aș fi ținut*: *dacă vreaș ține minte, făceam lucru ăla* (pct. 940) și *vreaș ținea dacă puteam* (pct. 947 din Gorj).

4. În concluzie, reținem faptul că datele științifice din hărțile atlaselor lingvistice pot fi citite și într-o altă „cheie” decât cea terminologică (inventar de forme și sensuri lexicale, sinonimie etc.), și anume, din perspectivă morfosintactică. O cercetare extinsă și adâncită a acestor aspecte poate furniza observații interesante din multiple unghiuri de vedere.

BIBLIOGRAFIE

A. Sigle

- ALRR–Mar. IV = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureș*, de P. Neiescu, G. Rusu, I. Stan, vol. IV, București, Editura Academiei Române, 1997.
- ALRR–Munt. și Dobr. VI – *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea*, vol. VI (manuscris).
- Chestionarul NALR = *Chestionarul Noului Atlas lingvistic român*, întocmit sub conducerea lui E. Petrovici și B. Cazacu, de T. Teaha, I. Ionică, V. Rusu, P. Neiescu, G. Rusu și I. Stan, în *Fonetică și dialectologie*, V, 1963, p. 157–271.
- GLR, I = *Gramatica limbii române*, ediția a II-a, vol. I, București, Editura Academiei, 1963.
- GN, I = *Graiul nostru*. Texte publicate de I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, Th. Sperantia, vol. I, București, 1906.
- GS, VII = „Grai și suflet”. Revista Institutului de Filologie și Folklor, publicată de Ovid Densusianu, București, 1929.
- NALR–Olt. V = *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia*, de T. Teaha, I. Ionică, V. Rusu, vol. V, București, Editura Academiei, 1984.
- TDM I–III = *Texte dialectale. Muntenia*, sub conducerea lui B. Cazacu, vol. I, de G. Ghiculete, P. Lăzărescu, M. Marin, B. Marinescu, R. Pană, M. Vulpe, 1973, vol. II, de P. Lăzărescu, M. Marin, B. Marinescu, V. Neagoe, R. Pană, M. Vulpe, 1975; vol. III, de C. Bratu, G. Ghiculete, M. Marin, B. Marinescu, V. Neagoe, R. Pană, M. Tiugan, M. Vulpe, 1987, București, Editura Academiei.
- TD–Maram. = *Texte dialectale. Maramureș*, transcrise de Costin Bratu, Magdalena Vulpe (manuscris).
- TD–Porțile de Fier = Cornelia Coșuț, Magdalena Vulpe, *Graiul din zona «Porțile de Fier». I. Texte. Sintaxă*, București, Editura Academiei, 1973.

B. Lucrări de referință

- Berea-Găgeanu, E., 1979, *Viitorul în limba română*, București, Tipografia Universității din București.
- Brâncuș, Gr., M. Saramandu, 2001, *Morfologia limbii române*, București, Editura „Credis”.
- Iordan, I., 1956, *Limba română contemporană*, București, Editura Ministerului Învățământului.
- Iordan, I., V. Guțu Romalo, Al. Niculescu, 1967, *Structura morfologică a limbii române*, București, Editura Științifică.

- Marin, M., 2003–2004, „Timpurile indicativului în graiurile dacoromâne actuale”, *Fonetică și dialectologie*, XXII–XXIII, 81–190.
- Marin, M., 2005–2007, „Timpurile indicativului în graiurile dacoromâne actuale (II)”, *Fonetică și dialectologie*, XXIV–XXVI, 89–164.
- Marin, M., 2007, „Creativitate populară reflectată în graiurile românești din Ungaria”, în Berényi, Maria (ed.), *Simpozion. Comunicările celui de al XVI-lea Simpozion al cercetătorilor români din Ungaria*, Giula, Editura Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, Mozi Nyomda Bt., 110–119.
- Vrabie, Gh., 1975, *Structura poetică a basmului*, București, Editura Academiei.
- Vulpe, M., 1980, *Subordonarea în dacoromâna vorbită*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

ROLUL ANALOGIEI ÎN „DEBLOCAREA” UNOR FORME DE PLURAL

CRISTIAN MOROIANU

Facultatea de Litere, Universitatea din București

Abstract. Lucrarea de față urmărește, comparativ cu ultima soluție normativă oficială (DOOM 2005), situația unor substantive considerate singularia tantum sau asimilabile acestora și care ajung să fie folosite, atât în limbajul relaxat, cât și în literatură sau în texte de un anumit nivel cultural, cu forme de plural. Argumentele sunt, în primul rând, de ordin analogic (atracții interne formale și semantice de diverse feluri sau calcuri după modele externe). Concluzia la care am ajuns arată manifestarea unor tendințe de echilibrare a structurilor morfologice, iar sugestia pe care o facem trimite spre evaluarea și, în unele cazuri, spre includerea argumentată și contextualizată a formelor de plural discutate în dicționarele normative și explicative.

Keywords: singulare tantum, analogie, atracție formală, atracție semantică.

1. În ultimul sfert de secol, evaluarea stării sau „evoluției” limbii române comparativ cu perioada anterioară a cunoscut și cunoaște, în egală măsură, diferite faze care pendulează între analize obiective, cu realism și moderație, bazate pe fapte de substanță, relevante istoric și structural, și aprecieri subiective, cu temeri și patimă, care se străduiesc să demonstreze, de cele mai multe ori, convingerile apriorice ale autorilor. Au fost publicate, și de o parte, și de alta, numeroase lucrări, studii și cărți, prin intermediul cărora au fost evidențiate sau luate în derâdere numeroase inovații lingvistice: în acest sens, au apărut dicționare de neologisme și de cuvinte recente, dicționare de capcane și de dificultăți ale limbii române actuale, lucrări de gramatică normativă, îndreptare ortografică, ortoepică și morfologice etc., prin care autorii arată îmbogățirea vocabularului cu noi unități lingvistice și cu noi conținuturi, îmbogățirea și diversificarea jargoanelor și a diverselor terminologii, principalele tendințe în fonetică, morfosintaxă, lexic și semantică etc. Este un fapt binecunoscut că domeniile cele mai dinamice ale limbii rămân vocabularul și frazeologia, dar la fel de adevărat este că, păstrând proporțiile, suferă modificări de ordin calitativ poziția accentului, grafia, flexiunea cuvintelor și realizarea relațiilor sintactice datorită, în primul rând, variatelor influențe din partea limbilor de cultură cu care româna a (re)intrat în contact în ultimele decenii și, mai ales, din partea limbii engleze. Cel puțin în ultimul sfert de secol, unul dintre oamenii de echilibru ai studierii și aprecierii dinamicii gramaticale a limbii noastre este Gabriela Pană Dindelegan, care a urmărit constant și a evoluat cu știință și nuanță modificările survenite de-a lungul timpului și căreia îi este dedicat articolul de față.

2. Modificările morfologice se realizează într-un ritm mult mai lent decât celelalte, morfologia fiind nivelul cel mai stabil al unei limbi, care continuă, în esență, structuri fundamentale moștenite sau pe cele asimilate/asimilabile acestora. Din acest punct de vedere, comparativ cu variantele fonetice, accentuale sau grafice, mai diverse și mai complexe, variantele morfologice îmbracă forma oscilațiilor flexionare (de gen, număr și caz la nume, de conjugare sau desinențiale la verb), care valorifică morfemele flexionare deja existente și care se sprijină, în mod fundamental și majoritar, pe raționamente analogice involuntare. La acestea se adaugă, de multe ori, după cum vom vedea, rolul contextului în care apar variațiile flexionare, context care favorizează prezența uneia sau alteia dintre forme sau impune apariția unei valori gramaticale neobișnuite.

3. Este, de asemenea, atât un fapt firesc, cât și unul dezirabil ca vorbitorii – cel puțin cei instruiți și care au, în consecință, sentimentul stăpânirii în cunoștință de cauză a mecanismelor propriiei limbi – să-și asume alegerea contextuală a uneia sau alteia dintre posibilitățile morfologice ale limbii, acolo unde ele există: alternanța între conjugări, spre exemplu, sau între una sau alta dintre desinențele nominale, sau între forme cu sufix derivativ zero și altele sufixate propriu-zis etc. Autorii *Dicționarului ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a II-a, revăzută și adăugită (București, Univers Enciclopedic, 2005), principalul instrument normativ la toate nivelurile limbii, au încercat să reducă „decalajul, inevitabil, dintre norma academică, mai conservatoare, și uzul real al limbii române literare actuale” (vezi *Notă asupra ediției*, p. XIII) și au mărit numărul formelor în variație liberă, în primul rând atunci când acestea reprezintă inovații justificate structural. După opinia noastră, cel puțin în momentul actual, mai sunt încă forme gramaticale care și-ar justifica prezența în DOOM² prin argumente ce țin de uz și, mai ales, de rațiunea creării și folosirii lor. În materialul de față, am ales spre exemplificare situația substantivelor considerate singularia tantum în DOOM² și, de aici, în ultima ediție a *Dicționarului explicativ al limbii române* din 2012, substantive care au fost folosite în etape anterioare (vezi dicționare explicative mai vechi) și care se folosesc în continuare (vezi atestările de pe motorul de căutare Google) inclusiv cu forme de plural. Problema substantivelor defective de număr a fost analizată, prin raportare la DOOM¹, DEX și DCR², de Isabela Nedelcu (2002: 105–116), articol în care autoarea probează, cu exemple, tendința limbii actuale de a-și regulariza și completa flexiunea de număr, tendință constantă, de altfel, pe parcursul evoluției limbii noastre moderne (vezi și Carabulea 1986). Isabela Nedelcu discută situații de trecere a substantivelor nenumărabile la categoria *numărabile* și le clasează pe categorii, interesant fiind faptul că multe dintre exemplele citate sunt considerate deja în DOOM² ca având „activate” flexionar ambele forme de număr.

4. În completarea studiilor anterioare, intenția noastră este aceea de a urmări asemenea situații și de a vedea în ce măsură formele de plural pot fi recomandate într-o necesară ediție viitoare a DOOM-ului, pentru exprimarea literară standard sau pentru diverse tipuri de limbaje. Am verificat, în consecință, pe Internet, mai multe asemenea substantive (considerate, în momentul apariției DOOM-ului, cu forme numai de singular), căutându-le întrebuițări la plural cu prioritate în opere literare, mai vechi sau mai noi, și, în general, în texte care respectă un anumit nivel cultural. Am ales pentru fiecare dintre exemple, trecute în revistă în ordine alfabetică, câteva contexte care să ilustreze, cât mai relevant cu putință, o anumită rațiune a folosirii formelor de plural, subordonate sistemului morfologic al limbii noastre. Am indicat situația fiecăruia dintre cuvintele citate prezentă în ambele ediții ale DOOM-ului, în DEX 1998 și DEX 2012, în MDN 2000 și în DLR, cu adăugarea formei de plural a etimonului, acolo unde aceasta poate avea relevanță în comentarii.

1. **FAUSTPATRON** s.n. „aruncător portativ de grenade antitanc” (din germ. *Faustpatrone*, pl. *Faustpatronen*) MDN, DOOM; abs. în DEX:

„În Rusia, românii au primit de la nemți *faustpatroane* (A.G. în varianta germană), pentru a face fata blindatelor” (forum.softpedia.com › E-Opinions › Istorie › Istoria romanilor, 9.oct. 2010)

(...) „doar puține capturi nedeclarete, prin 1944 au primit Panzerschreck și Panzerfaus (denumite de ei popular *faustpatroane* mici si mari) (<http://www.rumaniamilitary.ro/cronologia-bataliei-de-la-stalingrad-participarea-armatei-romane>)

„Sus, copiii înarmați cu *faustpatroane* luptau, iar El, în adăpost... Când poate s-ar fi convenit să fie invers, acum, când „nava” începuse să se scufunde” (<https://www.scribd.com/document/327700519/Haralamb-Zinca-Ultima-noapte-de-razboi-prima-zi-de-pace-2-0-10-doc>)

(...) „tunuri de câmp, tunuri antitanc, tunuri antiaeriene, branduri de 120 și 89 mm, inclusiv mine, *faustpatroane*, sticle cu benzină, carabine și automate” (<https://ro.scribd.com/document/46978172/dacoromanitatea1-dacoromanitatea>)

„*Faustpatroane*, să distrugă o cazemată. Nu au reușit și, după ce majoritatea colegilor au fost omorâți, ceilalți colegi au fugit, el rămânând toată noaptea” (https://cultuleroilorconstanta.files.wordpress.com/2014/03/arma_pontica_07a.pdf)

(...) „a fost lovită de trei *faustpatroane* și scoasă din luptă (www.bjmures.ro/bd/P/001/16/P00116.pdf)

„La întoarcere, mai fac un curs de data aceasta cu *Faustpatronuri* și *Ofenrohr-uri*, arme noi antitanc pe bază de rachetă cu combustibil solid” (www.flux24.ro/crimeea-memorii-de-pe-front-1943/, publicat 21 iun. 2015)

„Din loc în loc, pe marginea șoselei, bine îngropați în pământ, se aflau vânătorii de tancuri nemți, cu *Faustpatronuri* și o motocicletă pentru retragere” (www.miscarea.net/Aurelian_Gulan_VICTIME_SI_CALAI_Amintiri_din_Gulag_Edit...) etc.

Contextele mai sus citate arată, pe de o parte, necesitatea referențială a folosirii formei de plural și, pe de altă parte, prioritatea formei în *-e* față de cea în *-uri* (ultima apare mai rar și este justificată, cel puțin în una dintre cele două ocurențe, prin atracție sintactică). Tot prin atracție sintactică se explică, la origine, și pl. *faustpatroane*, care apare în serii de arme, feminine și masculine, toate la plural.

2. **GAZON** s.n. „iarbă care se udă și se cosește des pentru a fi menținută scurtă, deasă și mereu verde; suprafață de teren pe care se află asemenea iarbă (mai ales pentru unele competiții sportive)” (din fr. *gazon*, pl. *gazons*) DOOM, DEX, MDN:

„Gazoane: foto și prețuri de la compania LAND DESIGN I.I. în Moldova” (construct.md/ro/pages/company/land_design/category/gazoane/)

„De la *gazoane* la 3600 de metri la arene aflate în mijlocul apei!” (www.sport.ro/.../top-10-cele-mai-frumoase-stadioane-din-lume-de-la-gazoane-la-360...)

irigatii-gradina.ro/amenajare-gradina/gazoane/

„Gazoane: *cataloage* cu reduceri, oferte și promoții de la magazinele tale favorite. Prețuri, produse și reduceri la *gazoane*, iarbă și obi” (www.retail.ro > Promotii)

luxorama.ro/sample-page/intretinere-gazoane-si-spatii-verzi/

„Firma noastră are soluții pentru diferite tipuri de *gazoane*: fotbal, tenis, handbal sau multisport” (www.domotex-romania.ro/produse/3/gazoane-sintetice-si-naturale/)

www.comunicate-presa.net/tipuri-de-gazoane-sintetice/

www.gazoanesintetice.ro/multisport/multisport.html

„*gazoane* și culturi furajere” (www.everde.com/) etc.

Forma de plural *gazoane* este foarte frecvent folosită în special în textele de reclame (c. 500 de rezultate pe Google) și are caracter necesar, denumind diverse tipuri de asemenea „covoare de iarbă”. De altfel, folosirea pluralului este indicată încă din 1939 (SDLR): **gazón* n., pl. *-oane* și *-uri*. Considerarea lui *gazon* ca singular tantum este o opțiune nejustificată după opinia noastră și se impune, într-o ediție ulterioară, corectarea ei.

3. **HUZUR** s.n. „traie comod și lipsit de griji; (p. ext.) viață de trândăvie și de îmbuibare” (din tc. *hūzur*) DA, DOOM, DEX:

„*Huzururile* lui Allah nu se coboară decât asupra povestitorilor vrednici!” (www.revistavatra.ro/pdf/vatra_9_10-2011.pdf)

(...) „n-are *huzururile* noastre de școli și învățătură superioară, un spirit vioi și ager care o face să se intereseze cu aviditate de idei” (<https://biblioteca-alternativa.noblogs.org/files/2013/01/SNSP-9736810127.pdf>)

„Își spuse la urmă că poate nu-i este scris s-o copleșească toate *huzururile* într-o singură zi” (<http://documents.tips/documents/cezar-petrescu-romanul-lui-eminescu-v1-luceafarul-10-10.html>, postat pe 24 nov. 2015)

(...) „ceva în stil parnasian, cu toate *huzururile* imaginabile la îndemâna angajaților?” (www.equivalences.org/archives/mihaileanu/lm-di.pdf)

(...) „s-au sprijinit toate *huzururile* lumii și n-a putut, cu tot sângele vărsat, să câștige dreptatea pe care o merita” (www.scribub.com/istorie/TENTATIVA-DE-LOVITURA-DE-STAT-13349241.php)

„Dar nu erau numai acestea *huzururile* ce le găseai în această minunată caretă!” (<https://www.digibuc.ro/get-pdf?pid=997904>)

(...) „poporație de colegieni, cari se exercită în dialecticile și *huzururile* spiritului” (dSPACE.bcucluj.ro/bitstream/123456789/.../BCUCLUJ_FP_BALP73_1934_002_005.pdf)

„după ce chemă asupra sultanului toate binecuvântările și *huzururile* Celui Preaînalt, începu să-i povestească tot ce i se întâmplase fiului ei” (<https://ar.scribd.com/document/220942462/1001-de-Nopti-V10>)

„Și își petrecu noaptea toată, și încă multe alte nopți și zile, în *huzururile* celor meniți așa din ceruri” (<https://ro.scribd.com/doc/115230754/O-mie-și-una-de-nopți-Vol-11>)

„Ziarul „Curentul“ a scris în repetate rânduri despre *huzururile* lui Rizea cu amante pe la Monaco (...)” (<http://www.curentul.info/2011/index.php/2011111665696/Actualitate/Deputatul-PSD-Cristian-Rizea-in-pragul-isteriei-la-tribunal-pentru-justificarea-a-300000-de-euro.html>, postat pe 16 nov. 2011)

Atestările pluralului *huzururi* sunt relativ rare și se explică, de cele mai multe ori, prin concretizarea sensului, de la „viață comodă și îndestulată” la „răsfăț, avantaje, binefaceri etc.” Atestat în SDLR s.v., el reprezintă corelarea formei cu o modificare semantică de tip metonimic și merită menționat, cu indicația „rar”, cel puțin în dicționarele noastre explicative.

4. **NECESAR** s.n. „ceea ce este (neapărat) trebuincios la ceva” (din fr. *nécessaire* [pl. *nécessaires*], lat. *necessarius*) DLR, DEX, DOOM, MDN:

„Coordonarea activității de transport, administrare parc auto, urmărire reparații și *necesari* de piese și subansamble” (www.myjob.ro > CV-uri > CV-uri Sef Coloana Auto)

„Active = *Necesari* nete” (<https://www.yumpu.com/ro/document/view/14841915/download-universitatea.../131>)

„După determinarea celor patru *necesari* de frig (...), se calculează puterile frigorifice” (www.termo.utcluj.ro/ufa/depozite/q4.html)

„Printre altele, acestea includ utilizarea de sisteme de încălzire cu aer, calculul unor *necesari* de energie auxiliare cum ar fi cel de electricitate consumată de ...” (www.erevista.ro/viewer/casa_multi_confort_isover/9ADJ1AVLKDB17P0Z/26)

„(...) pentru fiecare dintre cele cinci *necesari* stabilite pentru Renania de Nord-Westfalia s-a depus numai câte o solicitare...” (www.linguee.de/deutsch-rumänisch/uebersetzung/ard.html)

„(...) determină necesarul, ajunge la gestionar, acesta la rândul său centralizând mai multe *necesari*...” (https://beta.wikiversity.org/wiki/Informatica_de_gestiune_2006-2007_info.uvt.ro, postat pe 6 mai 2012)

„Banii au ca destinație acoperirea unor *necesari* în activitatea de exploatare ...” (www.zf.ro/vitimas-tecuci-fuzioneaza-si-vrea-sa-se-imprumute-cu-1-75-mil-euro-30..., postat pe 20 feb. 2007)

„Creanțele, considerate excepționale, constituie *necesari*...” (documents.tips > Documents, postat pe 19 dec. 2015)

„(...) vizităm templele vechi indiene sau ne vor ajuta să facem liste de *necesari* și planuri pentru sculptura care se întrevide în viitorul apropiat” (www.fixpix.ro > Home > cuvinte, postat pe 25 nov. 2011)

„(...) porțelan Rosenthal, olărie neagră de Solont, articole bisericești, *necesari* de baie” (www.deferlari.ro/2012/06/inedit-o-pagina-necunoscuta-despre.html, postat pe 19 iun. 2012)

„Poate îndeplini un spectru larg de *necesari* energetice - de la furnizarea energiei pentru orașe mari, până la alimentarea așezărilor mici” (www.greenpeace.org > Acasă > Campanii > Energie și climă > Energie regenerabilă, postat pe 7 sept. 2012)

„În timp ce în alte sporturi se aruncă bani cu nemiluita în mercenari, pentru atletism nu se găsesc fonduri nici pentru acoperirea celor mai elementare *necesari*” (www.crisana.ro/stiri/sport-7/stagiu-de-pregatire-redus-pentru-atleti-102592.html) etc.

Pluralul *necesari* apare foarte frecvent pe Internet, iar prezența lui este motivată, de asemenea, referențial: pe de o parte, din dorința de a marca diferite tipuri de „obiecte, lucruri, documente etc. considerate indispensabile” și, pe de altă parte, de echivalarea/corelarea lui cu alte substantive la plural (vezi, mai sus, *active*, *creanțe* etc.). De altfel, un plural *necesare* s.n. este recomandat încă din 1939, denumind, este adevărat, o „cutie cu unelte necesare mai ales la cusut” (vezi SDLR s.v.). Deși modelul său franțuzesc substantival, *le nécessaire*, nu are indicate forme de plural (vezi www.cnrtl.fr), acestea sunt relativ des folosite, spre exemplu, pe Google.fr, cu sensuri concrete similare celor din română, ceea ce poate fi un argument pentru admiterea lor cel puțin la nivelul standard al limbii literare. O explicație suplimentară a folosirii acestui plural este echivalarea semantică a structurilor de tipul *obiecte, lucruri, documente* etc. *necesare* cu substantivul pl. *necesități* și, în consecință, obținerea unui plural substantivizat *necesari* sub influența pluralului lui *necesitate* care, la rândul său, este justificat cu sensuri concrete (*necesități materiale, practice, tehnice, a satisface anumite necesități, necesitățile vieții de zi cu zi, a răspunde unor necesități* etc.).

5. **NEÎNCREDERE** s.f. „lipsă de încredere, îndoială, suspiciune” (din *ne-* + *încredere*) DOOM, DEX:

„Cu toate că-și dovedise sieși și tuturor cât e de capabil, nu reușise să treacă niciodată peste *neîncredere* care îl brăzda pe dinăuntru...” (fragment din romanul *Vina*, de Camelia Cavadia, citat de <https://books.google.ro/books?isbn=606719435X>)

„La toate *neîncredere* pe care le avea încă, femeia, înviorată, spunea: - Tii! Da' cum nu te gândești mai devreme, boierule?!” (fragment din romanul *Sfârșit de veac în București*, de Ion Marin Sadoveanu, citat de <https://books.google.ro/books?isbn=6067419289>)

„Și rămase scrupulos în umbră. În jurul meu, *neîncredere* se risipeau una câte una” (fragment din *Monstrul Colombră și alte cincizeci de povestiri*, de Dinu Buzzati, citat de <https://books.google.ro/books?isbn=9734642545>)

Vrea de la un bărbat să o ajute să-și înfrângă temerile, *neîncredere*, nu să i le judece și să-i reproșeze pașii greșiți. Să-i explice ce și unde ...” (<https://thediaryofadam.com/2016/01/31/ce-vor-femeile-de-la-barbati/>)

„(...) pe măsură ce creștea numărul morților și bolnavilor și amenința foametea, creșteau și *neîncredere* reciproce și tensiunile...” (https://ro.wikipedia.org/wiki/Asediul_Przemys%C5%82ului)

„Dorința de a ne depăși temerile, *neîncredere* reciproce, ne unește cred cel mai mult și tot aceste lucruri ne și despart” (<http://transilvaniareporter.ro/esential/anna-horvath-viceprimar-multiculturalismul-inseamna-mai-mult-decat-toleranta/>, postat pe 27 feb. 2015)

„Au fost - poate - nesiguranțele, *neîncredere* începutului de drum” (www.romlit.ro > Home > Arhivă > 2009 > Numarul 33)

„O primă repriză fantastică făcută de elevii lui Ilie Stan și toate *neîncredere* și supărările suporterilor s-au transformat în aplauze...” (www.vreameanoua.ro/i-a-multumit-pe-fani, postat pe 23 iul. 2013)

„Ei, din iubire față de Cristos, și-au părăsit patria și, neținând cont de dificultățile călătoriei lungi și de riscurile și de *neîncredere* pe care le ...” (www.catholica.ro/ 2016/06/29/papa-francisc-sa-pretuim-marturia-ss-petru-si-paul/)

„(...) ritmurile de creștere, dorințele, așteptările, *neîncredere*, pasiunile copiilor lor etc.” (prodidactica.md/relatia-scoala-familie-pentru-calitate-in-educatie/, postat pe 11 mar. 2010) etc.

Pluralul *neîncredere* (cu apariții relativ rare pe Internet) este, după opinia noastră, efectul unei presiuni analogice de tip (para)sinonimic. Cel puțin în unele dintre situațiile de mai sus, pluralul apare într-o succesiune de sinonime, toate la plural, ceea ce face ca apariția unui plural *neîncredere* să intre în normalitate. Acolo unde sinonimia este discutabilă, simpla prezență a unor plurale din aceeași sferă semantică poate determina construirea unui plural, printr-o presiune, de această dată, în primul rând de ordin sintactic și, secundar, de ordin semantic. O situație similară, cu aceleași argumente sintactice și semantice, era de așteptat și în cazul substantivului *încredere*¹, de asemenea considerat în dicționare doar cu formă de singular, vezi contexte de tipul:

„Apoi mi-am luat *încredere* toate că aveau o greutate mai mare decât *neîncredere* și le-am spart pe rând, dar întunecimea nu primea impresii ...” (cuiefaraspinare.blogspot.com/2014_05_01_archive.html, postat pe 15 mai 2014)

„Fuga de lăudăroșeniile, mândriile, *încredere*, părerile, discuțiile, și toate născocelile de sine din creatina grozăviei și faimelor tuturor ...” (<https://www.crestinortodox.ro/forum/showthread.php?t...14>, postat pe 23 feb 2012)

„Al doilea punct tehnic implică *încredere* pi (t -i / t i). Vom presupune că este o cunoștință comună că în pasul (s) de la formularea unui joc Bayesian static ...” (www.academia.edu/.../Elemente_de_teoria_jocurilor_ANUL_II..., postat pe 07 oct. 2010)

„(...) învățând împreună cu cei care radiază încredere, îmbogățindu-și în comun experiențele, întărindu-și și aprofundând *încredere*” (www.bucuria-cunoasterii.ro/.../1-cltorii-astrale-generaliti.html, postat pe 14 iul. 2013)

„(...) este un indice al inteligenței treze care-și amintește vicleniile istoriei și ce tribut amar le-au plătit în secolul nostru *încredere* prea mari” (www.geocities.ws/george0cusnarencu/ANTOLOGII.htm)

„Cristalizează așteptările, construiește speranțele și *încredere*. Guvernanți și mass-media se străduiesc să provoace emoții, care sunt favorabile cauzei lor” (biblioteca.regielive.ro > Seminarii > Științe Politice)

„Ai cerut ștergerea acestor certificate CA. Pentru certificatele incluse, toate *încredere* acordate vor fi eliminate, lucru ce are același efect” (<https://transvision.mozfr.org/?recherche=certificates&repo=aurora...>)

¹ La fel, vezi perechea antonimică *îndemânare/neîndemânare*, la care al doilea component are consemnat deja în DLR s.v., în ciuda bazei considerate doar sg. (vezi și SCLR s.v.), un plural *neîndemânări*.

„În AD FS Management Tool, deplasați-vă la lista cu *încrederile* părții utilizatoare și faceți clic dreapta pe IBM Cloud” (www.ibm.com › ... › Setarea gestionării identității federalizate) etc.

6. NESIMȚIRE s.f. „pierdere a cunoștinței; leșin; lipsă de bun-simț; purtare a celui nesimțit; indiferență, răceală; lipsă de sensibilitate” (din *ne-* + *simțire*) DEX, DLR, DOOM:

„Avem parte de destule *nesimțiri*, cu toții, la rândul nostru suntem și noi nesimțiti, cu toții, trăim în nesimțire” (<https://yarinacaraman.wordpress.com/2016/04/11/nesimtirea-teribilului-multumesc/>)

„Și nu trebuie să ne imaginăm că *nesimțirile* lui Victor sunt frustrări de ... încep să-i contureze meschinăria, nesimțirea și grobianismul sec” (www.ziarulnatiunea.ro/2015/04/03/ un-carlan-prea-repede-imbatranit/)

„*Nesimțiri* politice moldovenești” (m.hotnews.md/articles/view.hot?category_id=1&id=5839)

„L-a privit încruntată, în timp ce el o apostrofa: Gata, m-am săturat de *nesimțirile* tale!”, fragment extras din romanul *A fost odată Numai iubirea*, de Eugen Patriche (<https://books.google.ro/books?isbn=1624570674>)

„Și în fiecare zi trebuia să suport harfele și figurile, bășinile și *nesimțirile* tuturor marilor (sic!) vedete muzicale de la noi” (<https://www.facebook.com/nonaserbanescu/posts/10210567797975937>)

„(...) *nesimțirile* unor politruți din birou de presă al primăriei, pentru promovarea individului de partid ...” (florentindeac.blogspot.com/2012/01/03afacere-confectionare-si-montare.html)

„Avem fix traficul pe care îl tolerăm zi de zi. Greșelile și *nesimțirile* trecute cu vederea de azi sunt nervii, șicanele, tablele îndoite ...” (www.trafictube.ro/culegem-toleram/, postat pe 28 mai 2014)

„Sunt sătul și scârbit de *nesimțirile* acestui sistem mafiot...” (cosmin-pacurar.wixsite.com/.../single.../RUȘINE-DNA-”Țara-lucrului-bine-făcut”, postat pe 17 feb. 2015)

„Societatea civilă asistă și ea cam senină la *nesimțirile* angajaților pe bani publici (primari, miniștri, politruți de prefectură, birou de presă etc.)” (<https://florentindeac.blogspot.com/2012/02/munca-te-face-smecher.html>)

„Povestea cu clasarea Dosarului Revoluției mi-a creat atâta scârbă cât toate mizeriile, *nesimțirile*, hoțiile politicianilor postdecembriști la un loc” (www.graiulsalajului.ro/de-ce-au-murit-tinerii-la-revoluie-a-48064, postat pe 25 nov. 2015)

„Gogu a fost întotdeauna un domn și nu a pomenit nimănui *nesimțirile* mele” (dilemaveche.ro/sectiune/editoriale-si-opinii/articol/nemtia-thor-si-gogu)

„Ea nu deținea aceste date, dar se baza pe simțirile ei și *nesimțirile* lui” (revistatango.ro/simona-catrina-de-ce-iubim-femeile-care-vor-sa-ne-ia-barbatii-86574, postat pe 24 aug. 2016)

„Am înghițit cu greu *nesimțirile* tale așa că mi-a fost destul de ușor să-mi caut alt prieten” (www.bagatorideseama.com/2012/12/scrisoare-catre-un-fost-prieten.html)

„DAR tot mă gândesc la *nesimțirile* care se fac parcă, prea pe față. Unele cuvinte sunt bine de spus iar altele bine de păstrat” (acpinzaru.blogspot.com/)

„Pocăința este durerea continuă pentru că am acceptat să ne întunecăm cu prostiile, cu scârboșeniile, cu răutățile, cu *nesimțirile*, cu hoțiile, ...” (protopopiatavrig.blogspot.com/ 2016/08/iisus-christos-si-crestinii-de-azi_1.html) etc.

După cum se poate observa, pluralul *nesimțiri* începe să se folosească, relativ frecvent, preponderent cu sensul de „purtări ale nesimțitilor, atitudini nesimțite”, tinzând, în felul acesta, să se îndrepte către o posibilă specializare morfosemantică. Ca și în cazul pluralului *necesari* (vezi supra), pl. *nesimțiri*(le) este cerut atât de echivalarea semantică cu sintagme de tipul *vorbe nesimțite*, *fapte nesimțite*, *gesturi nesimțite*, *atitudini nesimțite* etc., cât și de vecinătatea unor plurale, sinonimice sau nu... Teoretic, nu este imposibilă nici influența pluralului firesc *simțiri*, care, deși nu intră într-o relație semantică stabilă cu pl. *nesimțiri*, poate avea partea lui de „vină” exclusiv din punct de vedere formal.

7. NOTORIETATE s.f. „însușirea de a fi notoriu, faptul de a fi cunoscut de multă lume; reputație, faimă” (din fr. *notoriété*, pl. *notoriétés*) DLR, MDN, DOOM, DEX:

„Cum ar arăta *notorietățile* de altă dată (sic!, n.n.) în zilele noastre” (www.liaciutac.com/2015/09/cum-ar-arata-notorietatile-de-alta-data.html, postat pe 23 sept. 2015)

„Cum s-ar zice, crema orașului sau *notorietățile*: consilieri orașenești, câțiva ofițeri superiori, nobili de rang...” (fragment extras din romanul *Prinț și spadasin*, de Petru Demetru Popescu, <https://books.google.ro/books?isbn=6065943657>)

„O familie bogată cu o fiică de 14 ani dădea un bal la care trebuia să participe *notorietățile* orașului” (www.ziarulmetropolis.ro/danielle-darrieux-si-henri-decoin-dragoste-plina-de-contrast..., postat pe 4 dec. 2015)

„Mare parte dintre *notorietățile* de pe la noi folosește romgleza ca limbă de cultură. Din snobism, ignoranță, diversionism o face?” (www.observatorcultural.ro/articol/intruziunea-criminalitatii-domeniul-politic/, postat pe 25 mai 2016)

„Două piese ale maestrului Eugen Doga au fost incluse într-un top al muzicii clasice alături de *notorietățile* Beethoven, Strauss sau Ceaikovski” (<https://glasul.md/muzica-lui-eugen-doga-inclusa-intr-un-top-international/>, postat pe 22 apr. 2014)

„(...) variate teme istorice, probleme de pedagogie socială, descrieri geografice ale patriei, traduceri din *notorietățile* psiho-pedagogice de peste ...” (psihologie.bonumeur.ru/?p=866, postat pe 19 mai 2014)

„Astfel, *notorietățile* vor ajunge mai ușor în gândirea contemporanilor. Lista începe cu legiuitorul și poetul grec Solon, născut în 637 î.e.n.” (www.jurnal.md/.../cultura-umanita-ii-va-fi-reprezentata-intr-o-anima-ie-de-5-minute-..., postat pe 2 aug. 2014)

„*Notorietățile* sunt întotdeauna uzate sau pe cale de a deveni uzate” (www.ciutacu.ro/articol/caut-briliente-n-mormanul-de-balegar/comment-page-, postat pe 21 iun. 2010)

„Unii colecționari vârstnici, care au mizat numai pe *notorietățile* artei interbelice precum și pe producția unor creatori de școală” (colectiadeartlucianpop.ro/tudor-octavian/)

„În lista *notorietăților* care figurează în această investigație se află și președintele Ucrainei, Petro Poroșenko, premierul Islandei, dar și ...” (www.publika.md/miliarde-ascunse-in-paradisuri-fiscale-numele-afaceristilor-moldoveni-..., postat pe 4 apr. 2016)

„Nu-i o noutate minciuna notorie a *notorietăților* din instituțiile statului. Am mai comentat cu 4-5 ani în urmă și despre virusul SRS și despre ceilalți infractori, ...” (comunitate.ziare.com/comments/22798)

„Pe moment, în prima redacție a listei au fost incluse 34 de nume ale *notorietăților*” (independent.md/ministerul-culturii-de-la-kiev-publicat-lista-alba-notorietatilor-care-sustin-Ucraina-..., postat pe 30 iul. 2015)

„Prezența *notorietăților* în fața noastră își va găsi revelația unor căutări ulterioare, dar și obligația de a valoriza în activitatea noastră” (marianamarin19.blogspot.com/2011/07/academia-de-vara-2011.html, postat pe 12 iul. 2011)

„Noblețea unui popor nu merită să fi uzurpată de un grup de parveniți și constituiți în *înalta societate* a *notorietăților* sau a elitelor” (www.variantacojocar.ro/?cpage=26&page_id=7)

„Acest album va fi oferit drept cadou persoanelor care au contribuit la dezvoltarea UMF Tîrgu Mureș, invitaților speciali și *notorietăților*” (issuu.com/punctul/docs/551, postat pe 29 oct. 2015)

„Trebuie menționată, alături de formarea profesională în nucleul *notorietăților* autohtone în domeniu, și completarea cunoștințelor profesionale prin ...” (archive-ro-2012.com/ro/a/2012-11-05...51/Silvia-Dragomir-Arhitectura-1906/)

Pluralul *notorietăți* se poate explica prin aceeași evoluție semantică, de tip metonimic, de la abstract la concret: în fragmentele citate sunt indicate *celebrități*, *personalități*, *persoane notorii*, *vedete* etc. Cel puțin în unul dintre aceste contexte, un ajutor suplimentar ar putea veni dinspre pluralul paronimic *notabilități*. În consecință, o recomandare lexicografică ar fi adăugarea, mai ales la forma de plural, a sensului „persoană publică, personalitate”, tot așa cum, spre exemplu, există substantive ca *celebritate*, pl. *celebrități* „însușirea de a fi celebru; reputație, faimă; persoană care se bucură de mare renume și prestigiu”. În acest caz, se poate presupune inclusiv o influență a engl. *notorieties*, pl. lui *notoriety* „the quality or state of being notorious; a notorious person” (<http://www.merriam-webster.com/dictionary/notoriety>). Vorbitori de limbă engleză au calchiat această folosire la plural a substantivului și au creat, astfel, un nou sens și o nouă formă gramaticală prin calc gramatical sau chiar lexico-gramatical. La fel, pentru vorbitorii de franceză nu este de desconsiderat rolul pluralului *notoriétés*, cu același sens ca în engleză, relativ frecvent atestat în documente postate pe Internet. Cel puțin cu referire la atestările recente, existența în cele două limbi a unor asemenea forme de plural trebuie considerată un argument în plus inclusiv pentru validarea lor la nivel literar și în limba română.

8. OPACITATE s.f. „faptul de a fi opac; lipsă de transparentă; (fig.) incapacitate de a înțelege, de a pătrunde ceva; orizont îngust al cuiva” (din fr. *opacité* [pl. *opacités*], lat. *opacitas*, -atis) DLR, MDN, DOOM:

„Cataracta tetanică sau paratireoprivă – se mai manifestă prin *opacități* subcapsulare posterioare, adesea policrome” (laservisionmed.ro/cataracta/cataractele-patologice/)

„*opacități* ale corneei; facies grosier; hipetrofie ... articulară progresivă cu statură mică, *opacități* corneene periferice și facies ...” (www.romedic.ro/sindromul-winchester, postat pe 22 apr. 2015)
 „stadiul III - refracție miopică de peste 8 dioptrii, keratometrie peste 53 dioptrii, pahimetrie între 200 și 400 microni, striuri Vogt prezente, fără *opacități* ...” (onioptic.ro/cross_linking-s132)
 „Există cazuri în care țesutul displazic conține insule de țesut osos nou format ce se văd radiologic ca ușoare *opacități* neregulate sau chiar ca *opacități* ...” (https://ro.wikipedia.org/wiki/Displazie_fibroasă)
 „Evoluția rapidă prezentând inițial ca noduli care datorită componentei inflamatorii, evolueze spre conglomerat și *opacități* mari” (doencas-trabalho.f1cf.com.br/ro/occupational-diseases-642.html)
 „Cu multiple *opacități* omogene” (...). Adică și metastaze pulmonare, alături de cele osoase...” (fragment din Jurnalul Martei, de Aida Hulubei, extras de pe https://books.google.ro/books?isbn=136512326X)
 „*opacități* cuneiforme sau spiculiforme” (www.creeaza.com/familie/medicina/Cataractele-dobandite575.php)
 „În lumina lămpii cu fantă la ecuatorul cristalinului, în principal, în cadranele inferioare sunt observate multiple *opacități* mici de diferite forme...” (mednotess.com › Med Notes › Boli Profesionale, postat pe 24 mai 2016) etc.

Pluralul *opacități* este indicat de cele două ediții ale DEX-ului consultate și apare frecvent pe Google (cel puțin 18 pagini cu ocurențe). El denumește, la fel ca în situațiile precedente, zone sau puncte opace prezente în organismele vii, mai ales la nivel ocular (opacitatea cristalinului este, spre exemplu, un tip de cataractă congenitală). Atunci când se constată mai multe asemenea puncte sau zone afectate, se formează un firesc plural *opacități*, folosit exclusiv în domeniul medical, care ar trebui semnalat, cu acest sens referențial specializat, inclusiv în dicționarul normativ al limbii noastre, cu atât mai mult cu cât are și un model extern, respectiv engl. *opacity*, pl. *opacities* „obscurity of sense; the quality or state of being mentally obtuse; the quality or state of a body that makes it impervious to the rays of light; (...) an opaque spot in a normally transparent structure (as the lens of the eye)” (http://www.merriam-webster.com/dictionary/opacity). Folosirea pluralului cu sensul concret reprezintă, și în acest caz, un calc lexicogramatical.

9. **PANICĂ** s.f. „senzație de spaimă violentă de care este cuprinsă subit (și adesea fără teme) o persoană sau o colectivitate” (din fr. *panique* [pl. *paniques*], germ. *Panik*) DLR, DEX, DOOM, MDN:

„*Panicile* nocturne se declanșează noaptea, la 1-4 ore după adormire, 54% dintre indivizi considerând *panicile* nocturne mult mai severe decât cele diurne...” (www.romedic.ro/cabinet-psihiatrie-psihoterapie/articol/13477)
 „*Panicile* din Bagdad, pe lângă care incendiile tinerilor barbari din banlieueurile franceze sunt jocuri funeste de copii, *panicile* din gările londoneze sau spaniole”, fragment extras din *Peregrin prin patria cuvintelor*, de Nicolae Balotă, https://books.google.ro/books?isbn=6068012468)
 „Crizele și *panicile* bancare au impus băncilor centrale rolul de „împrumutător de ultima instanță” și au demonstrat rolul ratei dobânzii în stimularea creditului...” (https://ro.wikipedia.org/wiki/Politică_monetară)
 „Duminica după-amiază mă apucă toate angoasele copilăriei, *panicile* școlarului că a doua zi e luni și trebuie să ia totul de la capăt...” (www.romlit.ro › Home › Arhivă › 2003 › Numarul 5)
 „Anul acesta ne preocupăm de „neliniștile prezentului”, de anxietățile și *panicile* cărora trebuie să le facem față la nivel individual și social...” (www.romlit.ro › Home › Arhivă › 2016 › Numarul 43)
 „Comisia Europeană vrea sistem european de garantare a depozitelor bancare până în 2024, pentru a evita *panicile*. Germania, reticentă.” (incont.stirileprotv.ro/.../comisia-europeana-vrea-sistem-european-de-garantare-a-depozitelor..., postat pe 24 nov. 2015)
 „Mai mult, colapsul băncilor, *panicile* financiare, crizele și depresunile aveau loc cu o frecvență periculoasă”, fragment extras din *Geniul economic*, de Silvia Nassar (https://books.google.ro/books?isbn=6065872997)
 „Cum vrea Europa să evite *panicile* bancare” (www.ziarelive.ro › Stiri › Economice, postat pe 24 nov. 2015)
 „Încercând să-și radiografieze *panicile* și virtuțile, Magda Cârneci riscă să cadă în derizoriu” (www.scipio.ro/documents/167465/286015/webPDFFile)
 „... fie că pricepe că la cea mai mică ironie aș fugi, fie că îl interesează *panicile* care se petrec veșnic în mine”, fragment extras din romanul *O moarte care nu dovedește nimic*, de Anton Holban (https://books.google.ro/books?isbn=6066002082)

„Au observat și că sunt mai bine, nu le mai povestesc despre anxietățile și *panicile* mele”, fragment extras din textul *Ajută-te singur în caz de atac de panică*, de Radu Vraști (<https://books.google.ro/books?isbn=6065873497>)

„Iată votul meu pentru *panicile* false, folosite ca momeală pentru fraieri...” (blog. activewatch.ro/.../frica-parghie-electorala-ungurii-si-tiganii-au-ajuns-romanii-romanii-romanilor..., postat pe 26 feb. 2016)

„Mi-am găsit răspuns la toate întrebările, mi-am *liniștit* *panicile* (normale, zic eu, pentru o mămică care și-a dorit ENORM acest bebe)” (metropolitanhospital.ro/en/testimoniale/ana-maria-blidaru)

„Cea mai bună veste posibilă (Întruparea lui Mesia) acoperă toate bârfele și *panicile* ce zboară pe stradă, precum odinioară petardele de Revelion” (www.lumeacredintei.com/stiri-generale-evenimente/page/5/) etc.

Pluralul *panici* (atestat deja în SDLR) pare a fi, complementar vecinătăților sintactice care îl pot „atrage” (vezi și transferul intern *crize de panică* > *panici*), tot o influență a limbii engleze, unde *panic* are pl. *panics*, folosit preponderent în terminologii precum psihologia, psihiatria și, de aici, în domenii ca economia sau finanțele (vezi atât engl. *moral panics*, *financial panics*, *banking panics*, *sexual panics* etc., cât și fr. *paniques morales*, *paniques collectives*, *paniques bancaires* etc.). Sinonimia aproximativă cu *frici*, *temeri*, *anxietăți* etc. este rezultatul unei resemantizări a lui *panică*: pe de o parte, ca tip particular de *teamă* sau de *traumă* (apărută/trăită în copilărie sau suferită la un moment dat), ca trăire intensă a *fricii* sau, pe de altă parte, ca *dezastru* (economic, financiar). Ultimul sens reprezintă un transfer metonimic de la intensitatea unui sentiment sau unei trăiri la confirmarea sau la realizarea acestuia.

10. **PATOS** s.n. „însuflețire pasionată; avânt, entuziasm; afectare, emfază (în vorbire și în scris); falsă însuflețire” (din ngr. *πάθος*, fr. *pathos*) DLR, MDN, DEX, DOOM. Un plural *patosuri* este indicat în SDLR s.v. și își găsește, în perioada actuală, relativ multe atestări pe Internet, dintre care cităm:

„Kokkos, scenograf și regizor, artist suspendat între culturi, civilizații și *patosuri* naționale, își recunoaște o unică identitate, aceea a memoriei...” (yorick.ro > Carte de teatru), postat pe 23 nov. 2009

„(...) nevoie de mult exercițiu psihanalitic spre a descoperi substratul erotic al unor *patosuri* pretins religioase din artele plastice sau din bel-canto” (elena-dulgheru.blogspot.com/2010/09/miscarea-si-nemiscarea-raiului.html, postat pe 25 sept. 2010)

„Astfel, aplicând retete post-filosofice, Miller este cuprins din când în când de *patosuri* filosofice...” (revistacultura.ro/cultura.php?articol=2688, postat pe 5 iunie 2008)

„Vomăraie creștină plină de *patosuri* jingoase și cu Isus în rol secundar. Evident c-a fost mai best-seller decât orice în secolul XIX american.” (www.marculescu.ro/ecranizari-celebre-cand-filmul-e-mai-bun/, postat pe 23 mar. 2014)

„Deși ne poartă prin foarte multe stări, trăiri, ethos-ri, *patosuri*, câteodată, este o muzică austeră.” (revista-arta.blogspot.com/2012/11/rezonante-camerale-interviu-cu-serban.html, publicat pe 26 nov. 2012)

„(...) trăirii imediate, excedind stările de siderare induse de *patosuri* naționaliste, de sentimentalisme istoricizante sau de soteriologii geopolitice...” (www.platzforma.md/despre-noi-machiavelli-si-de-ce-laolalta-nu-inseamna-impuna/, postat pe 25 sept. 2016)

„Gheorghe Pitut spune lucrurilor pe nume cu o solemnitate aurită, eliberat de *patosuri* și potentari emfaticе (...)” (cronicaromana.com/2004/09/21/un-critic-drept/, postat pe 21 sept. 2004)

„Dihotomia “buni/răi” a cuprins multe *patosuri* naționale, după criterii de multe ori relevând de nivelul benzilor desenate.” (www.contributors.ro > Fără categorie, postat pe 30 sept. 2015)

„Este o înmănunchere seculară de oameni și destine, de idei și *patosuri* suprapuse pe existența impozantă a unor locuri.” (www.crainou.ro/2010/10/25/140-de-ani-de-traditie-valoare-cunoastere-cultura/)

„Abia perceptibila detașare – ideologică, nu și umană – reușește să surprindă umori și *patosuri*...” (www.lumeacredintei.com/wp-content/uploads/2013/10/LC_09_2008.pdf) etc.

11. **PATRIOTISM** s.n. „sentiment de dragoste și devotament față de patrie și de popor” (din fr. *patriotisme*, pl. uzual *patriotismes*, vezi www.google.fr) DLR, MDN, DOOM, DEX. Cuvântul s-a încadrat deja în seria cuvintelor analizabile în *-ism* care primesc, prin conținutul lor concret, forme de plural (vezi *ardelenisme, dacisme, franțuzisme, englezisme, idiomatisme, idiotisme, puștisme, rusisme, fonetisme, familiarisme* etc., dar și *truisme*) și se folosește foarte frecvent la plural atât cu sensul principal de „atitudine patriotică”, cât și cu cel secundar de „reacții patriotice disproporționate sau exagerate”²:

„Deja, în mod ironic, se făceau publice mai mult sau mai puțin afinitățile și *patriotismele*” (www.efemeride.ro/esperanto-o-limba-care-s-a-dorit-a-fi-universala, postat pe 28 dec. 2012)

„După cum se vede, *patriotismele* locale și orgoliile naționale n-au încetat să alimenteze disputele privind limba originară”, fragment din Andrei Oișteanu, *Ordine și Haos. Mit și magie în cultura tradițională românească*, <https://books.google.ro/books?isbn=9734637142>)

„Este entuziasmat de *patriotismele* lui Rică Venturiano, deși cu doar câteva minute mai devreme era gata să îl omoare”, fragment din Simona Porumbel, Stăncioi-Scarlat, Mădălina, *Literatura română. Modele de analize și eseuri pentru bacalaureat*, <https://books.google.ro/books?isbn=9736848892>

„A vorbi acum malițios și cu subînțelesuri de Clemenceau înseamnă a lovi în patriotismul francez și toate *patriotismele* care au reușit în 1945 să doboare pentru a ...”, fragment din Articole burghize, de N. Steinhardt, <https://books.google.ro/books?isbn=9734627449>

„Localismele, *patriotismele* locale pot fi interpretate ca forme de răspuns și nu reprezintă, în sine, riscuri (...)” (revista22.ro/59485/ce-a-mai-ramas-din-conceptul-de-multiculturalism.html, postat pe 29 sept. 2015)

„Dincolo de inadvertențele, de subiectivismele, *patriotismele* și părtinirile existente în sondajul galeriei Saatchi - una dintre cele mai importante galerii de artă ...” (www.alar.ro/n39/cultura-c236/brancusi_in_topul_artistilor_secolului_xx-s457.html)

„... texte care nouă ni se par incredibil de experimentale, în raport cu ce știm noi că era literatura pașoptistă, cu dulcegăriile și *patriotismele* sale versificate” (www.contrafort.md › Contrafort › 9-11 (83-85), septembrie-noiembrie)

„Nu-mi plac „*patriotismele*” ,dar nici chiar coada cozilor nu-mi place să spună că suntem” (www.romanialibera.ro/societate/.../satele-romaniei--cele-mai-sarace-din-europa-41805..., postat pe 31 mai 2016) etc.

12. **PLASTIC** s.n. „(în sint. *bombă cu ~*) masă de exploziv fabricat dintr-un amestec de cauciuc sintetic și un plastifiant; (spec.) componente din plastic” (din fr., engl. *plastic*) DLR, DOOM, DEX, MDN. Forma de plural are, de asemenea, o mare frecvență pe Google, optând pentru desinența *-uri*, fapt explicabil prin diferențierea față de pluralul *plastice* al adjectivului corespunzător originar, cu *-uri* marcă de „clasificator flexionar” (Pană Dindelegan 2002: 31–46)³:

„Oferte pentru *plasticuri* bord la prețuri imbatabile doar pe PieseAuto.ro. Cumpără *plasticuri* bord de la unul din magazinele noastre. Nu ai găsit *plasticuri* bord?” (www.pieseauto.ro/plasticuri-bord.htm)

„Bazarul Auto 4Tuning îți aduce cele mai bune prețuri și cea mai variată ofertă pentru *plasticuri* usi interioare în categoria Piese auto” (anunturi-auto.4tuning.ro › *plasticuri* usi interioare)

„Vand diferite *plasticuri* de interior de la lupo și multe alte piese din dezmembrarea acesteia” (piesa.olx.ro/oferta/plasticuri-interior-vw-lupo-ID1h6u7.html)

„Job Full Time, Muncitori necalificați la fabrici de *plasticuri* în Germania, fără taxe de mediere/comisioane!” (<https://www.apptjob.ro/.../muncitori-necalificai-la-fabrici-de-plasticuri-in-germania,-far...>)

² În aceeași categorie de abstracte care admit pluralul în *-e* pentru sensuri concrete, dar care apar normate doar cu formă de singular, vezi, cu multe atestări pe Internet, *protocronism* s.n. Pentru pluralul în *-e* al neologismelor în *-ism*, vezi și Croitor (2009: 42). Pluralul *protocronisme* apare în citate care aparțin unor oameni cultivați și în reviste de cultură, argument suplimentar pentru luarea lui în considerare: „După cum știe să ardă subiecte, etape și mentalități (observați cât de iute s-au ofilit la noi Coruț, protocronismele și mistagogii, freudismul, ...)” (viitorulromaniei.ro/scriitorul-in-romania-dan-c-mihailescu/, postat pe 15 dec. 2013), „Caragiale rămâne o valoare incontestabilă și fără astfel de încadrări, care amintesc, iarăși, de protocronismele Eminescu vs Heidegger – Einstein” (convorbiri-literare.dntis.ro/MANUCamar3.html), „manifestările subiective (tracomania, protocronismele cu orice preț etc.)” (dilemaveche.ro/sectiune/dilemateca/articol/andrei-oisteanu-dintr-o-gradina-intr-alta, postat pe 25 iul. 2012) etc.

³ Vezi, cu aceleași explicații, situația substantivului *termopan* care, deși este normat exclusiv ca singular, se folosește extrem de frecvent la plural, sub forma *termopane*. Un argument suplimentar în favoarea unui asemenea plural deja intrat în uz este folosirea lui adjectivală (*ferestre ~, uși ~*), care influențează (re)transformarea cuvântului dintr-un adjectiv invariabil într-un substantiv variabil ca număr.

„Moto Bike Shop Set *plasticuri* rezerva protectii maini Cycra, portocalii [101522PE]” (<https://www.motobikeshop.eu/ro/set-plasticuri-rezerva-protectii-maini-cycra-portocalii>)
 „Salutare tuturor. M-am gandit sa restaurez putin *plasticurile* de pe consola centrala (...)” (www.bmwclub.ro › ... › BMW - Tehnica, intretinere si tuning › Ingrijire si intretinere)
 „Din plasticuri își cumpără pâinea. Singura afacere este cea cu sticle din plastic, iar zeci de oameni trăiesc încă din colectarea acestora” (www.servuspress.ro › Valea Jiului, postat pe 29 ian. 2014)
 „Despre asociatia Mai putine *plasticuri*. Din obiectivele Asociației Mai putine *plasticuri*” (greenfirststeps.ro/ro/despre-asociatie/) etc.

13. **PLICTIS** s.n. „plictiseală” (der. regresiv din *plictisi*) DLR, DOOM, DEX. Ca în majoritatea exemplelor anterioare, cuvântul citat mai sus își concretizează sensul („stări de plictiseală”) și se folosește, în consecință, destul de frecvent la plural, devenind un echivalent perfect al sinonimului său *plictiseală*, derivat de la aceeași bază verbală *plictisi*, nu doar la nivel semantic, ci și la nivel gramatical, conform teoriei saussuriene a celei de a patra proporționale: *plictiseală*, pl. *plictiseli* > *plictis*, pl. *plictisuri*.

„Plictisuri, lucruri care alungă plictisul, lucruri fără rost, lucruri cu osebire strălucite... Însemnări de căpătâi de Sei Shōnagon”, traducere din limba japoneză de Stanca Cionca... (<https://stilsubstantiv.wordpress.com/.../plictisuri-lucruri-care-alunga-plictisul-lucruri-fara-rost-lucruri-cu-osebire-stralucite...>, postat pe 5 iun. 2012)
 „... cucoanele se îndreptau spre taifasuri, iar domnii, cu tutun ales, înconjurau masa de joc, unde, din plictisuri de ianuarie, se apucau de cărți” (www.ramnicuvalceaweek.ro/?p=19871, postat pe 24 ian. 2016)
 „(...) lume a dulcilor plictisuri, a meselor tihnite în familia mare, a vacanțelor la munte (...)” (www.romlit.ro › Home › Arhivă › 2014 › Numarul 26)
 „(...) ei bine, dupa atatea plictisuri din viata asta mondena, Viorica a trecut la executii artistice in televiziune” (www.enational.ro › Asasini TV, postat pe 5 feb. 2013)
 „Ei se află „undevea într-un colț al Minții Angelice”, unde toate se află, întâmplări și fapte și rîvne și plictisuri, și acolo, pînă la sfîrșit, „stau ca să fie” (fragment din *Manualul întâmplărilor*, de Agopian Ștefan, consultat la adresa <https://books.google.ro/books?isbn=9734649264>)
 „(...) un gust de straniu modus vivendi, ceva exotic, amestec de istețime de țăran cu plictisuri rafinate, total nepotrivite, gîndea Ipsilanti, la o asemenea matahală”, fragment din *Ore de dimineață*, de Platon Pardău, consultat la adresa <https://books.google.ro/books?isbn=6068260720>)
 „Poate doar în Cehov să mai existe o asemenea tușă magistrală în desfoirea banalului, pentru a ajunge la marile tristeți, la sfîșietoarele plictisuri”, fragment din *Viața ficțiunii după o revoluție*, de Radu Cossașu, consultat la adresa <https://books.google.ro/books?isbn=9734660047>)
 „Amoruri ranite, plictisuri otravitoare, crime mai mult sau puțin condamnabile legal, lasitati marunte sau abominabile, tradari neasteptate, crize...” (www.businessmagazin.ro /arta-si.../cartea-unui-premiant-pentru-umor-negru-8143843, postat pe 10 apr. 2011)
 „Vorbea o profesoară din Israel despre creativitatea matematicii. Cum se pot găsi mai multe soluții la aceeași problemă și alte plictisuri” (www.tribunainvatamantului.ro/despre-educatie-si-nu-numai-cu-solomon-marcus/, postat pe 24 oct. 2016)
 „E un ghiveci cu de toate și cu un gust cunoscut: iubiri libertine, angoase și plictisuri, muzică de altădată, ironie și olecuță de umor” (www.filmefaralimita.com/)
 „Dar n-am indraznit inca sa-mi asum public optiunea de gust. Razvan mi-a razbunat ani lungi de cascaturi, de plictisuri si de somnolenta” (bucurenci.ro/2007/10/23/bravo-razvan/)
 „Omul Cioran este sfîșiat de neliniști, spaime și plictisuri” (www.bookblog.ro/integrala-de-autor/despre-neajunsul-de-a-te-fi-nascut/, postat pe 22 apr. 2008)

14. **PRESING** s.n. „tactică prin care fiecare component al unei echipe sportive aflate în apărare își supraveghează în permanență adversarul direct, pentru a-i anihila acțiunile ofensive” (din engl. *pressing*) MDN, DOOM, DEX 2012. Un plural *presinguri* este pe cât de așteptat, pe atât de firesc, apărând, de altfel, în DEX 1998 și, cu mențiunea „rar”, în DLR. Chiar dacă presingul este o „tactică”, el poate apărea fără probleme la plural, după cum se poate constata din contextele excerptate de pe Internet, care arată o extindere semantică dinspre sport spre limbajul comun, de la „tactică din sport” la „presiune”, „presare” de diverse feluri, sub influența aceluiași etimon englez (astfel, un împrumut din engleză normat cu un sens „specializat” se resemantizează, prin extensiune, după sensurile generale ale etimonului):

„(...) vom iesi din nou in strada, mai ales ca la nivel local sunt tot felul de presinguri vizavi de Garda Financiara, Curte de Conturi, Finante si altele” (www.jurnaluldebuzau.ro /.../incertitudine-in-randul-profesorilor-buzoieni-greva-sau-n..., postat pe 19 mai 2010)

„De prin 2010 se tot fac presinguri. Vin vremuri in care va fi greu sa mai ramai si sluga...” (<https://zh-tw.facebook.com/groups/909195572456247/.../1197704700271998/>)

„Se pot face presinguri pe buze, dar și ciupituri în zona buzelor pentru prevenirea ridurilor transversale” (stiri.tvr.ro/stilul-tau-masajul-facial-la-noi-acasa-cativa-pasi-de-urmat-recomandati-de-s..., postat pe 28 ian. 2014)

„Nu mă ocup eu cu presinguri ori cu alte nebunii” (www.moldovacurata.md/.../conducerea-raionului-ungheni-acuzata-ca-promoveaza-in-functii-doar-membri-ai-pdm, postat pe 10 nov. 2015)

„Nu umblu cu presinguri (!) ori alte nebunii, nu am nicio treabă cu acest concurs” (apropomagazin.md/2015/11/06/pd-corupe-si-racoleaza/)

„Există susțineri, trișări, trădări, lobări, presinguri și multe altele” (agorasophie.forummo.com › Universitate, postat pe 19 mai 2011) etc.

15. PROBLEMATICĂ s.f. „ansamblu de probleme cu privire la un anumit domeniu, disciplină, subiect; tematică” (din fr. *problématique*, pl. *problématiques*) DLR, MDN, DOOM, DEX. Cuvântul cunoaște în limbajul curent o modificare semantică aflată încă la limita corectitudinii, ceea ce poate susține deocamdată opțiunea de singular prezentă în dicționarele consultate (din modul de structurare a articolului, opțiunea unică de singular este deductibilă doar implicit, fiindcă nu există, cu excepția DOOM-ului, o separare a adjectivului de substantiv în articole diferite). Sensul nou, care permite folosirea cuvântului la plural, este acela de „problemă”, după cum se poate vedea din contextele următoare:

ziarullumina.ro/problematicile-cu-care-se-confrunta-invatamantul-94924.html

www.dacoromania-alba.ro/nr69/problematicile.htm

www.vreaneanoua.ro/problematicile-anticoruptiei-dezbatute-la-prefectura-vaslui

„Problematicile femeilor de 50 de ani sunt multiple și sunt corelate cu categoriile din care fac parte: femei casatorite sau singure în doi, femei...” (www.despresuflet.ro › Board index › Dezvoltare personala › Optimizare, consultat pe 14 ian. 2013)

„Teoria și practica Ingineriei Industriale au consacrat un set de aplicatii tipice, care exemplifică și evidentiază diversitatea și complexitatea problematicilor...” (www.creeaza.com/referate/.../PROBLEMATICILE-SPECIFICE-CARE-899.php)

„Eurobarometru: Numai 25% dintre români se consideră informați cu privire la problematicile UE” (www.mediafax.ro/.../eurobarometru-numai-25-dintre-romani-se-considera-informati-..., postat pe 26 feb. 2013)

„Platforma permite persoanelor din Uniunea Europeană, și nu numai, să se familiarizeze cu problematicile globale într-un mod interactiv, creativ și divers” (monda.eu/ro/introduction/about_global_elearning)

„problematicile de mediu, sociale și de guvernare” (www.actionamresponsabil.ro/principiile-unei-investitii-responsabile/16106, postat pe 21 mai 2012)

„problematicile feministe înainte și după 1990” (vellant.ro/carte/istorii-marginale-ale-artei-feministe-235098) etc.

În DLR, în MDN și în DEX 2012, *problematică* este definit inclusiv prin sinonimul său *tematică*, pl. *tematici*, ceea ce poate constitui un argument în folosirea lui la plural, prin atracție sinonimică cu reflex în morfologie: *tematică*, pl. *tematici* > *problematică*, pl. *problematici*, chiar și atunci când cuvântul este folosit cu sensul lui de dicționar („ansamblu de probleme”). Nu în ultimul rând, pl. *problematici* are corespondent atât în franceză (vezi supra), cât și în engleză (*problematics*), limbi care permit, cel puțin la nivel standard, folosirea respectivelor plurale, cu sensurile validate la nivel literar.

5. Pentru că spațiul alocat subiectului nu permite continuarea detaliată a prezentării celorlalte substantive aflate în situații similare, le cităm doar ca atare, cu precizarea că formele lor de plural au, în genere, aceleași explicații: spre exemplu, *schepsis* s.n. „(înv.) reflecție; (înv.) calcul, socoteală; (fam.) minte”, a ajuns să aibă și sensul, de asemenea familiar, de „șmecherie, cursă, capcană”, admitând, firesc, pluralul *schepsisuri* (vezi, extrase tot de pe Internet, construcții de tipul *cod rutier cu schepsisuri*,

subiectele de olimpiadă au *schepsisuri*, broșură cu *schepsisuri* pentru scenariștii de filme proaste cu bătaii, a umbla cu *schepsisuri*, discurs fastuos-pletoric, plin de scamatorii livrești și de *schepsisuri* camuflate parșiv, comedie romantică plină de *schepsisuri* și glumițe, alte improvizații, alte *schepsisuri* și *dichisuri* etc.); **smog** s.n. „ceață deasă, amestecată cu fum și cu praf industrial (...), cu efecte dăunătoare asupra sănătății populației”, folosit la plural în structuri de tipul *emisii de gaze care provoacă smoguri*, *smoguri industriale și urbane* sau, poetic, în contexte de tipul „În juru-mi s-adună cumplitele smoguri, Și valuri mă poartă urlate de ploii. M-afund spre adâncuri să-mi caut ființa” (dangabar.blogspot.com/, poem postat pe 26 iun. 2016), „Arde cerul în cenușă cu nouri de smoguri. De parcă toată dogoarea secolului ar fi năvălit peste lumea orașului” (www.luceafarul.net/ioan-buliga-exilat-de-propriile-convingeri), postat pe 8 aug. 2012); **somn** s.n., folosit la plural destul de des în perioada actuală (în DLR și în DEX 1998, pluralul *somnuri* apare cu informația „rar”), cu precădere referitor la etapele de somn ale copiilor mici, discutate de medici în materiale online anume pentru mame; **tărăboi** s.n. „gălăgie mare, hărmălaie”, cu pluralul *tărăboaie* atestat deja în SDLR și în DLR și frecvent întâlnit în limbajul curent (deși DLR-ul îl consideră „neobișnuit”) etc.

6. Deși textele publicate online nu reprezintă, de multe ori, un punct de referință în evaluarea științifică a faptelor de limbă, exemplele discutate mai sus arată realități lingvistice în schimbare și merită luate în considerare, punctual și argumentat, pentru a urmări dinamica morfologică a substantivelor care au primit, acum 10 ani, o indicație normativă și care, între timp, s-au integrat, fiecare cu propriile rațiuni, în sistemul limbii, respectându-i cerințele și valorificându-i posibilitățile. La aceasta contribuie relația dintre cuvânt și referentul denumit de el (care necesită forme de plural, vezi obiecte ca *faustpatron*, *plastic* sau *termopan*), posibilitatea existenței mai multor tipuri concrete de referenți (vezi *gazon* sau *smog*), folosirea metonimică a unor cuvinte tradițional abstracte cu sensuri concrete (vezi *huzur*, *notorietate*, *opacitate*, *panică* sau *patriotism*), atracția sinonimică reglementatoare inclusiv la nivel morfologic (vezi *necesari* vs *necesități*, *plictisuri* vs *plictiseli*), rolul contextului sintactic din care fac parte, în mod concret, cuvintele (vezi *neîncredere*, *nesimțire* sau *patos*), evoluția semantică de la particular spre general (vezi *presing*) sau de la ideea de ansamblu la cea de parte a ansamblului (vezi *problematică*), „derivarea” improprie de la structuri de tipul substantiv + adjectiv la plural la un substantiv „sinonim” la plural, din aceeași familie (vezi *lucruri*, *obiecte necesare* > *necesari* sau *vorbe*, *fapte*, *gesturi*, *atitudini nesimțite* > *nesimțiri*), calcul (lexico-)gramatical (vezi *notorietate*, *opacități*, *panici*, *problematici*) etc. Se poate constata, și cu această ocazie, referitor la substantivele neutre, selectarea lui *-uri* pentru exprimarea pluralului (vezi *necesari*, *plictisuri*, *patosuri*, *schepsisuri*, *smoguri* etc.), care „manifestă tendința de extindere și dincolo de determinările și de constrângerile anterioare de utilizare” (Pană Dindelegan 2002: 41).

Cele prezentate mai sus arată, sperăm, cum limba reacționează, prin vorbitorii ei, cu ajutorul mecanismelor exclusiv interne sau după modele externe, la caracterul „tradițional” blocat al valorilor unor categorii gramaticale (în cazul nostru, forma de plural), în interiorul sistemului gramatical. În acest sens, admiterea cel puțin unora dintre pluralele prezentate mai sus ca posibilități de exprimare literară ar însemna valorificarea flexibilității morfologice a limbii noastre și aprecierea vorbitorilor care îi înțeleg și îi explorează, involuntar sau cu bună știință, capacitățile.

BIBLIOGRAFIE

Dicționare

- DA: *Dicționarul limbii române*. Sub conducerea lui Sextil Pușcariu (A – *Lojniță*), București, 1913–1949.
 DEX 1998: *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a. Conducătorii lucrării: acad. I. Coteanu și Lucreția Mareș, București, Editura Univers Enciclopedic.
 DEX 2012: *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, revizuită. Conducătorii lucrării: acad. I. Coteanu și Lucreția Mareș, București, Editura Univers Enciclopedic Gold.
 DLR: *Dicționarul limbii române*. Serie nouă. Redactori responsabili: acad. I. Iordan, acad. Al. Graur și acad. I. Coteanu. Din anul 2000, redactori responsabili: acad. M. Sala și acad. Gh. Mihăilă. București, Editura Academiei [Române], 1965-2010.